

TALLINNA ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE DISSERTATSIOONID

TALLINN UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON HUMANITIES

19

Reili Argus

**EESTI KEELE
MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMINE**

Analüütiline ülevaade

 TLÜ KIRJASTUS

TALLINN 2008

TALLINNA ÜLIKOOI
HUMANITAARTEADUSTE DISSERTATSIOONID

TALLINN UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON HUMANITIES

19

Reili Argus

EESTI KEELE MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMINE

Eesti filoloogia osakond, filoloogiateaduskond, Tallinna Ülikool, Tallinn, Eesti.

Dissertatsioon on lubatud kaitsmisele filoloogiadoktori kraadi taotlemiseks keeleteaduse alal 2. novembril 2007. aastal Tallinna Ülikooli lingvistika doktorinõukogu poolt.

Juhendaja: Helle Metslang (*dr. phil.*, Tartu Ülikooli professor)

Oponent: Klaus Laalo (*dr. phil.*, Tampere Ülikooli professor)

Kaitsmine toimub 5. veebruaril 2008. aastal kell 12.00 Tallinna Ülikooli ruumis K-240, Narva mnt 29, Tallinn, Eesti.

Autoriõigus: Reili Argus, 2008

Autoriõigus: Tallinna Ülikool, 2008

ISSN 1736-3624 (trükis)

ISBN 978-9985-58-543-6 (trükis)

ISSN 1736-3667 (analüütiline ülevaade, *online*, PDF)

ISBN 978-9985-58-546-7 (analüütiline ülevaade, *online*, PDF)

Tallinna Ülikooli kirjastus

Narva mnt 29

10120 Tallinn

www.kirjastus.tlu.ee

Trükitud

OÜ Vali Press

SISUKORD

DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID	4
EESSÕNA	5
SISSEJUHATUS	6
Töö eesmärk, uurimismeetod	6
Analüüsimaterjal	6
Töö ülesehitus	7
1. MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMISEST	9
1.1. Olulisi mõisteid	9
1.2. Morfoloogia omandamise uurimis- ja kirjeldusmeetoditest	10
1.3. Eesti keele omandamise uurimisest: ülevaade	17
2. PEAMISED TULEMUSED JA EESTI KEELE MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMIST MÕJUTAVAD TEGURID	18
2.1. Fonoloogilised, prosoodilised ja morfofonoloogilised tegurid	18
2.1.1. Lühikesed lahtised silbid ja reduplikatsioon	19
2.1.2. Trohheilise kõnetakti eelistamine, kahesilbilisus kui piirang	20
2.1.3. Kinnise järgsilbi hilisem omandamine	21
2.1.4. Kokkuvõtteks	22
2.2. Eesti keele morfoloogilise süsteemi eripära mõju muutemorfologia omandamisele	22
2.2.1. Astmevahelduse, lõpu- ja tüvevahelduste omandamine	23
2.2.2. Muuttüübieelistused, deminutiivtuletuse roll	24
2.2.3. Morfeemide-vormide morfotaktilise läbipaistvuse mõju: vormide omandamisjärjekord ja üleüldistused	26
2.2.4. Kokkuvõtteks	27
2.3. Morfosüntaktilised tegurid	27
2.3.1. Väljendite keskmine pikkus, algvormide osakaal ja vormimoodustuse areng	27
2.3.2. Muutemorfologia areng sõnaliigiti	28
2.3.3. Konstruksioonide ehk leksikaalsete mallide osa keerukamate vormide omandamisel	29
2.3.4. Kokkuvõtteks	29
2.4. Semantilised tegurid	29
2.4.1. Semantiliste rollide ja käändevormide esmane lineaarne vastendus	30
2.4.2. Aja ja aspekti omandamine ning leksikaalsemantilised tegurid	30
2.4.3. Kokkuvõtteks	32
2.5. Pragmatilised tegurid ja lapse igapäevase keelekeskkonna mõju muutemorfologia omandamisele	32
2.5.1. Pragmatiliselt olulised vormid ja lekseemid	32
2.5.2. Deiksise areng ja muutemorfologia omandamine	33
2.5.3. Deminutiivtuletuse pragmaatiline roll	34
2.5.4. Kokkuvõtteks	35
VIITEALLIKAD	36
KOKKUVÕTE	41
ACQUISITION OF MORPHOLOGY IN ESTONIAN. Summary	43

DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID

- I. Reili Argus (ilmumas). Acquisition of Estonian: typologically relevant features. – *Sprachtypologie und Universalienforschung*.
- II. Reili Argus (ilmumas). The early development of case and number in Estonian. – M. D. Voeikova, U. Stephany (eds). *Acquisition of Case and Number in Typological Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- III. Reili Argus 2007a. Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse omandamisest. – M. Ereht (toim). *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 52, 2006. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 7–32.
- IV. Reili Argus 2007b. Kolmikute keeleline areng ja individuaalsed erinevused muutemorfoloogia omandamisel. – *Keel ja Kirjandus*, 3, 189–202.
- V. Reili Argus 2005. Imitatiivide kohast lastekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentisusest. – M. Langemets (koost), M-M. Sepper (toim). *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 1, 2004. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 19–34.
- VI. Reili Argus 2004. Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni. – M. Ereht, M-M. Sepper (toim). *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 49, 2003. Tallinn: Emakeele Selts, 23–48.

EESSÕNA

Rääkides keele arengust ja sotsiaalsest olemusest on Robin Dunbar rõhutanud, kui tähtis on inimliigi jaoks sotsiaalne grupp, kuhu ta kuulub, ehk teisisõnu – tänapäeva inimene vajab ühiskonnas edukaks toimetulekuks umbes sajaviiekümneliikmelist “karja”.

Siinkohal tahangi tänada selle töö valmimisele kaasaaitamise eest kogu oma karja – minu juhendajat Helle Metslangi kui ilmaaela, kellele võis nõu küsimiseks helistada kas või kell kaksteist öösel ja kas või maailma otsa; retsensente Klaus Laalot ja Renate Pajusalu suunavate märkuste eest; professor Wolfgang Dresslerit kindla toe ja lõpmatu innustuse eest; asjalike ja sisukate kommentaaride eest Maria-Maren Sepperit, Heete Sahkaid ja Margit Langemetsa ning teisi reedeklubi liikmeid, kellele võis saata ka lõpliku vormita tekstijupi ja ikka viljakat tagasisidet ning suuniseid saada; Kölni ülikooli professorit Ursula Stephanyt, kes aitas mõista, mida üldse tähendab olla teadlane; kõiki toetavaid töökaaslasi ja sõpru ning oma perekonda, kes aeg-ajalt juba üksnes oma olemasoluga selle maailma asjad minu jaoks uuesti tähtsuse järjekorda pani. Suur tänu kõikidele lastele, kelle keelematerjali sain siinses töös kasutada.

SISSEJUHATUS

TÖÖ EESMÄRK, UURIMISMEETOD

Eesti keele kui esimese keele omandamist on uuritud valdkonniti erineval määral, muutemorfoloogia omandamise kohta puudub seni terviklikumat laadi käsitus – just seda tühimikku püüabki siinne töö täita. Väitekiri tegeleb temaatikaga, mis pakub olulisi andmeid üldisele keeleteadusele, võrdlusandmeid teise keele omandamise alastele uuringutele ning alusandmeid keelelise mahajäämusega tegelejatele.

Eesti keele muutemorfoloogia on keerukas, rikas ja paljuski killustatud süsteem, reeglipäraste muutmis-mallide kõrval tuleb lapsel omandada ka hulk erandlikke malle. Töös vaadeldakse, kuidas eesti lapsed sellist keerukat süsteemi omandavad, millised tegurid omandamist hõlbustavad, millised pigem segadusse ajavad ning missugused tegurid mõjutavad mingil keelelise arengu perioodil omandamisprotsessi kõige enam.

Väitekirjas leiavad esmakordset empiirilisel uurimisel põhinevat käsitlemist eesti keele kui esimese keele omandamisega seotud aspektid: imitatiivide omandamine, käände- ja arvukategooria omandamine, leksikaalsemantiliste tegurite mõju verbi ajamorfoloogia arengule, muutemorfoloogia omandamise individuaalsed erinevused kolmikutena sündinud laste puhul ning keeleomaste ehk keele tüpoloogilisest loomusest tulenevate tegurite seos muutmissüsteemi arenguga. Peamiste grammatiliste kategooriate, käände-, arvu- ja ajakategooria kõrval on imitatiivide omandamise analüüs oluline seetõttu, et vaatleb muutemorfoloogia omandamise eel- ja algusperioodi. Kolmikutena sündinud laste individuaalsed erinevused muutemorfoloogia omandamisel ning tüpoloogiliste joonte omandamise käsitus aitavad mõista üldise ja individuaalse osa omandamisprotsessis. Suurem tähelepanu on noomeni omandamisel, verbi muutemorfoloogiaga on väitekirjas tegeletud mõnevõrra vähem. Väitekirja põhilisi tulemusi käsitlev osa koondab artiklitenä avaldatud uurimistulemused tervikuks, lisades ka aspekte, millele pole tähelepanu pööratud või on seda tehtud vähesel määral, vajadusel on lisatud uurimistulemusi, mida artiklites ei ole.

Konkreetsemalt otsitakse töös vastuseid küsimustele: kui suur osa on muutemorfoloogia omandamisel fonoloogilistel teguritel; mil viisil sõltub omandamine puhtalt morfoloogilistest teguritest, nagu produktiivne muutmismall jne; kuivõrd pöörab laps tähelepanu muutmissüsteemi tüpoloogiliselt olulistele joontele; milline roll on muutemorfoloogia omandamisel semantilistel teguritel. Otseselt ei ole artiklites tegeletud omandamist mõjutavate pragmaatiliste ehk lapse keelekeskkonnast tulenevate teguritega, siiski on seal, kus sedalaadi mõjurid on ilmnunud, neile tähelepanu pööratud ja põhiliste tulemuste osas neist ka kokkuvõtlik ülevaade antud.

Lähenedamine on põhiolemuselt konstruktivistlik (vt nt D. Bittneri, W. U. Dressleri, M. Kilani-Schoch, M. Voeikova morfoloogia omandamise alaseid kirjutisi). Selline eelistus on eelkõige mõjutatud asjaolust, et eesti keele muutemorfoloogia omandamise kohta saadud andmed on kõnealuse konstruktivistliku uurimismeetodi abil hästi kirjeldatavad, mingil määral on valikut mõjutanud ka töö autori kuulumine konstruktivistliku teoreetilise suuna esindajatest koosnevasse morfoloogia omandamise töörühma. Konstruktivistlikust keeleomandamiskäsitlusest ja selle eelistest teiste lähenemiste ees on põhjalikumalt juttu ptk-s 1.2. Põhilisele teoreetilisele suunale lisaks on kasutatud ka teistes kasutus-põhistes käsitlustes esitatut.

ANALÜÜSIMATERJAL

Töö põhimaterjalina on kasutatud laste ja nende hoidjate vaheliste spontaanste dialoogide lindistusi, vähesel määral on tugimaterjali saadud ka lapsevanemate päevikumärkmetest. Suurima osa keele-materjalist moodustab rahvusvahelise lastekeele andmekogu CHILDES eesti lastekeelekorpus¹ Andrease,

¹ <http://childes.psy.cmu.edu/data/Other/Estonian/> (14.12.2007)

Tabel 1. Väitekirjas kasutatud keelematerjal: lapsed, lindistamise vanus, lindistuste kestused minutites

Vanus	0;11	1;0	1;1	1;2	1;3	1;4	1;5	1;6	1;7	1;8	1;9	1;10	1;11	2;0	2;1	2;2	2;3	2;4	2;5	2;6	2;7	2;8	2;9	2;10	2;11	3;0	Kokku (minutites)
Andreas										45	45	45	45	90	360	90		45	45	45	60	60	60	60	60	60	1545
Hendrik										6	5	14	18	16	21	23	14	25	41								183
Anna												90	105	90	25												310
Mia	60	60	60	60	60	60	60	60																			480
Kolmikud: Annela																					40	86	88				214
Liisa																					40	86	88				214
Mihkel																					40	86	88				214

Hendriku ja Anna alamkorpused. Kasutatud on ka materjali, mis ei ole veel eesti lastekeelekorpusesse lisatud, kuid mis on samuti CHILDES-i transkribeerimis- ja kodeerimisreeglitele vastavalt vormistatud. Tabel 1 annab ülevaate kõikide väitekirja artiklite aineseks olnud keelematerjalist. Halliga on tabelis tähistatud need vanused, mil laps oli arengus jõudnud protomorfoloogilisse perioodi², sealjuures on protomorfoloogilise perioodi alguseks arvestatud esimese (kas noomeni või verbi) miniparadigma³ esinemine lapse kõnes.

Artiklites olen kasutanud erinevate laste keelematerjali laste eri vanusest ja keelelise arengu perioodist. Kõige suurem ja ülevaatlikum materjal on pärit Andrease alamkorpusest (koostaja Maigi Vija), Anna keelematerjali on kogunud Kaja Kohler ning Hendriku, Mia ja kolmikute keelematerjali Reili Argus. Andrease alamkorpuse materjali põhjal on ilmunud korpuse koostajalt Maigi Vijalt mitu artiklit (Vija 2007; Vihman, Vija 2007), peatükk monograafias (Pajusalu jt 2004: 113–127), magistratöö (Vija 2005) ning bakalaureusetöö (Vija 2000)⁴. Mia keelematerjali põhjal on Heinika Esko kaitsnud diplomitöö (Esko 2005). Keelematerjali automaattöötamiseks on kasutatud CHILDES-projekti tarkvaralahendust, CLAN-programmi⁵, töös esitatud dialooginäited on vormistatud chat-transkribeerimisreeglitele vastavalt. Kuigi võib eeldada, et morfoloogilise süsteemi areng toimub üht keelt omandavatel lastel sarnase skeemi järgi, käivad kõik selles töös esitatud järeldused eelkõige ainult vaatluse all olnud laste keelelise arengu kohta.

TÖÖ ÜLESEHITUS

Töö koosneb sissejuhatusest, muutemorfoloogia omandamise teoreetiliste käsitluste ülevaatest, artiklitest, peamiste tulemuste osast, üldkokkuvõttest ja ühest lisast. Peatüki “Muutemorfoloogia omandamisest” esimeses alapeatükis antakse ülevaade teemaga seotud ja artiklites kasutatud mõistetest. Alapeatükis “Morfoloogia omandamise uurimis- ja kirjeldusmeetoditest” kirjeldatakse ja võrreldakse morfoloogia omandamise olulisemaid teoreetilisi mudeleid ja käsitlusi, alapeatükk “Eesti keele omandamise uurimisest” annab ülevaate eesti lastekeele uurimise ajaloost ning hetkeseisust, ülevaadet täiendab lisasse paigutatud bibliograafiline loend publikatsioonidest, milles on vaatluse all just eesti keele omandamine. Artikleid juhatab sisse ülevaade eesti keele muutemorfoloogia omandamise kohta saadud peamistest uurimistulemustest.

² Pre- ja protomorfoloogilise perioodi määramise kohta vt ptk 1.2.

³ Miniparadigma mõiste on lahti seletatud ptk-s 1.2.

⁴ Maigi Vija bakalaureusetöös on muu hulgas peatutud ka sinse töö II artiklis vaadeldud sufiksil *-lii*.

⁵ Transkribeerimispõhimõtete ja kodeerimisega seotud probleemide kohta vt lähemalt Argus 2007.

Kuus eesti muutemorfoloogia omandamist käsitlevat artiklit on nummerdatud rooma numbritega, mille abil viidatakse neile töö sissejuhatavates osades. Artiklid on paigutatud sisulisse, mitte kronoloogilisse järjekorda, s.t alustatakse kõige varasemat keelelise arengu etappi käsitleva kirjutisega “Imitatiivide kohast lastekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest” (Argus 2005), kus on vaatluse all premorfoloogilisele perioodile omased nähtused, nagu reduplikatsioon, on omatopoeetiliste sõnade ja imitatiivide kasutamine. Artiklis jõutakse järeldusele, et onomatopoeetiliste sõnade näol on tegemist morfoloogia omandamist hõlbustava sõnavarakihiga, mis on omandamise alguses täiesti ilma morfoloogilise informatsioonita keeleüksused, kuid muutuvad morfoloogiliste muudete omandamisel tasahaaval morfoloogiliselt keerukamaks.

Kahes artiklis – “Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni” (Argus 2004) ja “The early development of case and number in Estonian” (Argus, ilmumas) – on vaatluse all eesti keele noomeni muutemorfoloogia. Artiklid erinevad eelkõige potentsiaalseid lugejaid silmas pidades, ingliskeelse artikli ühe osa moodustab eesti käändesüsteemi kirjeldus ning enam on rõhku pandud tüpoloogiliselt oluliste joonte, morfosüntaktiliste rollide, kohasuhete ja arvukategooria omandamisele. Et ingliskeelne artikkel on kirjutatud hiljem, on vast ka loomulik, et mõned seisukohad on hilisemas käsitluses varasemaga ehk eestikeelse artikliga võrreldes mingil määral kas muutunud või täpsustunud. Mõlemas artiklis käsitletakse noomenite muutemorfoloogia omandamist alates esimestest tervikuna omandatud käändevormidest kuni täiskasvanu keelekasutuses sagedasemate käändevormide ja esimeste mitmusevormide aktiivse omandamiseni.

Mõnevõrra vähem on töös tähelepanu pööratud verbi muutemorfoloogia omandamisele. Artiklis “Eesti keele verbi ajamorfoloogia ja aspektilisuse omandamine” (Argus 2007a) vaadeldakse mineviku omandamist mõjutavaid morfoloogilisi (reeglipärane vs. ebareeglipärane muutmismall) ja leksikaalseman tilisi tegureid (sündmusetüübid) ning jõutakse järeldusele, et sarnaselt teiste keeltega omandatakse ka eesti keeles esmalt perfektiiivsuse ja imperfektiiivsuse vastandus ehk aspektilisus ning alles seejärel ajakategooria. Artiklis jõutakse tulemuseni, et lapse varaste lihtminevikuvormide esinemise ainult perfektiiivsetes sündmusetüüpides põhjustavad pragmaatilis-kognitiivsed tegurid, nagu lapsekeskne kõnerežiim ja mineviku tajumiseks ebapiisav kognitiivne areng.

Artiklis “Kolmikute keeleline areng ja individuaalsed erinevused muutemorfoloogia omandamisel” (Argus 2007b) keskendutakse kolme ühes ja samas keelekeskkonnas kasvava ödede ja venna muutemorfoloogia omandamisele. Artiklis antakse seni eesti keeles puudunud ülevaade kirjutistest, mis käsitlevad mitmikute keeleomandamist. Noomeni ja verbi muutemorfoloogia omandamise analüüsi peamiseks tulemuseks on järeldus, et ühes ja samas keelekeskkonnas kasvavad lapsed võivad omandada muutemorfoloogiat mõnevõrra erinevalt, areng võib toimuda morfoloogilise süsteemi eri osades (verbid vs. noomenid) erineva kiirusega.

Ingliskeelne artikkel “Acquisition of Estonian: typologically relevant features” (Argus, ilmumas) võtab kokku eelnevates kirjutistes käsitlemist leidnud keele morfoloogilise süsteemi loomusest tulenevad erisused omandamisprotsessis. Lisaks on kirjutises vaatluse all sellise eesti keelele tüpoloogiliselt omase joone nagu objekti käändevahelduse omandamine. Aglutinatiivse ja fusiivse vormimoodustuse omandamise puhul ilmnes, et kuigi aglutinatiivne vormimoodustus on lihtsam, võib laps sisendkeeles sagedaste fusiivse moodustusega vormid omandada varem, kusjuures keerukamate ja sageli fusiivsete moodustustallide omandamisel toetub laps enam mingile kindlale leksikaalsele mallile või konstruktsioonile. Artiklis jõutakse järeldusele, et laps alustab eesti keele muutemorfoloogia omandamist kõikide vaadeldud struktuuride puhul keelele tüpoloogiliselt omastest, markeerimata ja kesketest osadest: astmevahelduse puhul vältevaheldusest, leksikaalse aspekti puhul saavutuste sündmuse-tüübist, objekti käändevahelduse puhul partsiaalobjektist.

Töö peamiste tulemuste osas on esitatud keelelise arengu põhijooned ning vaadeldud fonoloogiliste, morfoloogiliste, süntaktilis-semantiliste ja pragmaatiliste tegurite mõju eesti keele muutemorfoloogia omandamisele kahel, olemuselt erineval omandamisperioodil.

1. MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMISEST

1.1. OLULISI MÕISTEID

Lastekeele (ingl k *child language*, aga ka *first language*) all mõistetakse lapse arenevat keelekasutust. Üldjuhul peetakse lastekeeleks väikelaste kõnet ning ei seata väga konkreetseid vanusepiire, millal laste-keelest saab n-ö täiskasvanute keel. *Lapsele suunatud keele* kohta on kasutusel mitu sama või sarnase tähendussisuga terminit, nt ingl k *baby-talk*, *parenthese*, *motherese*, ka eestikeelne *ninnutamine*. Kõige sagedamini kasutatav termin on *sisendkõne* või *-keel* (millele vastab ingliskeelses traditsioonis termin *input*), räägitakse veel *lapsele suunatud kõnest* (ingl k *child directed speech*, lühendina CDS), mille eestikeelse vastena on kasutatud terminit *hoidjakeel*. Viimane on eestikeelne termin, mis tähistab registrit, mille puhul täiskasvanu kohandab oma keelekasutuse lapse keelise arenguga vastavaks. Et siinse töö keelematerjaliks on väikelaste kõne, ongi, eeldades, et väikelastele suunatud keel on igal juhul mugandatud, kasutatud termineid *hoidjakeel* ja *lapsele suunatud keel* sünonüümidenä. Uurimustest selgub, et tavapärasest kõnest eristab hoidjakeelt lühemate lausete kasutamine, olulise või lapse jaoks uue info ehk sõna või fraasi kordamine, rõhutamine, morfoloogiliselt keerukamate muutevormide vältimine enamasti deminutiivtuletiste kasutamise abil, kahesilbilise struktuuriga sõnade domineerimine, rohkete onomatopoeetiliste ja reduplikatiivsete sõnade kasutus ning mitmed fonoloogilised erijooned (vt nt Reger 1990; Pajusalu 2001; Argus 2004; Balčiūnienė 2007). Termini *sisendkõne* puhul peab arvestama, et see on kasutusel ka teistes valdkondades, näiteks kõnesünteesi puudutavates uurimustes, ning et keeleannamise kontekstis tuleb sisendkõne all käsitleda igasugust, ka lapse arengule vastavaks kohandamata, aga sellegi poolest lapsele suunatud kõnet.

Süntaktilise arengu mõõtmiseks kasutatakse lastekeelealastes kirjutistes *väljendite keskmist pikkust* (lühendatult VKP, ingl k MLU ehk *Mean Length of Utterance*), mida siinses töös, nagu ka paljudes teistes kirjutistes, on mõõdetud sõnedes, mitte morfeemides.

Morfoloogilise süsteemi omandamise kontekstis on olulised ja kahtlemata enim poleemikat tekitanud terminid vormi *tervikuna omandamine* (ingl k *rote-memorization*) ja vormi *produktiivne moodustus* (ingl k *productive formation/use*) või omandatus (ingl k *acquisition*). Vormi võib pidada tervikuna omandatuks, kui sama lekseem esineb lapse kõnes ainult ühes konkreetsetes vormis (näiteks esineb lekseemist *sai* ainult ainsuse osastava vorm *saia*). Produktiivse moodustuse ehk vormi omandatuse kriteeriumi on eri autorid seadnud mõnevõrra erinevalt, sageli on terminit kasutatud ka liiga laialt. Sage-dasim on määratlus, mille järgi võib mingi vormi puhul oletada, et tegemist on produktiivse vormi-moodustusega siis, kui sama vormi esineb rohkem kui ühest lekseemist ning kui vähemalt ühest selli-sest lekseemist leidub lapse kõnes ka teisi vorme (vt nt Vihman, Vija 2006 või Gathercole jt 1999). Tiiu Salasoo on omandamiskriteeriumite hulka arvanud eelnimetatud morfoloogilisele ja leksikaalsele tingi-musele lisaks kolm kriteeriumi: spontaansuse (laps peab kasutama sõnavormi spontaanselt, s.t see ei tohi esineda vähemalt kümnes eelnevas täiskasvanu lausungis), grammatilise harmoonia (laps peab kasutama sõnavormi sama grammatilise tähenduse edasiandmiseks, nagu seda kasutatakse konvent-sionaalses keeleski) ning produktiivsuse (sõnavorm ei tohi esineda ainult mingi vormeli ehk väljendi koosseisus) (Salasoo 1995: 241). Salasoo esitatud spontaansuse kriteerium ei sobi siinkirjutaja hin-nangul suulise kõne olemusega, loomulikku vestlust ehk dialoogi, kus sama lekseemi sama vormi ei esine kümne kõnevooru kestel, on raske ette kujutada. Kujutlegem kas või lihtsat küsimust ja vastust “Kas sa tahad saia?” — “Jah, tahan küll saia.”, kus esineb lekseemi *sai* partitiivivorm ja mille puhul on sama vormi kasutus järgnevas kõnevoorus igati ootuspärane ja normikohane. Et siinses töös on kõik vormid analüüsitud nende kasutuskontekstist lähtuvalt ning konventsionaalsest keelest erinevad kasutus-juhud on liigitatud vigadeks ning vaadeldud eraldi, ei ole grammatilise harmoonia kriteeriumi raken-damine siinkirjutaja arvamusel vajalik. Käesoleva töö artiklites on rakendatud kriteeriumi, mille on esmakordselt esitanud Elena Pizzuto ja Maria C. Cazelli (1994: 156) ja mida on kasutatud Virginia Gat-hercole jt (1999) ning Marilyn Vihmani ja Maigi Vija (Vihman, Vija 2006) kirjutistes. Et imitat-sioonid (vanema kõnevooru kordamised, luuletused, laulusõnad jms) on analüüsist välja jäetud, võib väita, et lisaks eelmainitud morfoloogilisele ja leksikaalsele tingimusele on rakendatud ka spontaansuse kriteeriumi. Siinjuures tuleb aga lisada, et vormi omandatuse all ei mõelda seda, nagu laps oleks oman-

danud kogu kategooria (nt käändekategooria) ja alati isegi mitte alamkategooria (nt illatiivi), vaid pigem saab rääkida ühe allomorfi abil mingi vormi produktiivsest moodustamisest. Näiteks võib lapsel olla lühikese illatiivi vormide moodustamine produktiivne varem kui sama käände pikkade vormide moodustamine või vastupidi.

1.2. MORFOLOOGIA OMANDAMISE UURIMIS- JA KIRJELDUSMEETODITEST

Keeleomandamise ja kitsamalt morfoloogia omandamise uurimisel on aja jooksul muutunud nii andmete kogumise metoodika kui ka uurimuste teoreetiline alus. Päris esimeste uurimuste alusmaterjaliks olid vaatlusmeetodi abil saadud keeleandmed. Ühe või väikese hulga laste keelelise arengu kirjeldus põhines lihtsal vaatlusel ja kirjalikel märkmetel. 1960. aastatel asendus vaatlusmeetod nn laia valimi meetodiga, mille puhul koguti keelematerjal küll suurelt hulgalt (tavaliselt 60–100 last) lastelt, kuid laste kõnet lindistati igalt lapselt enamasti ainult tunni aja jagu. Meetod võimaldas saada ülevaate mingis kindlas vanuses laste keelelisest arengust, kuid ei võimaldanud teha üldistusi keelestruktuuride arengu kohta. Paralleelselt laia valimi meetodiga hakati 1960. aastatel kasutama ka longitudinaalset meetodit (eesti keeles kasutatud ka terminit *pikiuurimus*), mille puhul lindistati küll ainult üht last (piisavaks materjali hulgaks peetakse vähemalt 60 minutit spontaanset kõnet ühes kalendrikuus), kuid tehti seda see-eest pikema perioodi vältel. Enamasti on perioodilistele lindistustele lisaks kogutud ka vaatlusandmeid ehk tehtud päevikumärkmeid. Longitudinaalse meetodi abil on võimalik kirjeldada ja analüüsida lapse keelelist arengut kvalitatiivselt, jälgida üksikute keeleelementide, -struktuuride omandamist ning nende arengut. Meetod võimaldab teha järeldusi küll ainult ühe lapse keelelise arengu kohta, kuid samas on mitme sama keelt omandava lapse longitudinaalse keelematerjali põhjal leitud keeleomandamise protsessis väga suuri sarnasusi. Ühtsel alusel keeleandmete kogumine ja transkribeerimine (nt lastekeeleandmebaas CHILDES) võimaldab kõrvutada mitme lapse longitudinaalset andmestikku ja teha juba laiema põhjaga üldistusi.

Viimase kümne aasta jooksul on aga järjest kasvanud nende uurimuste hulk, kus keelematerjali kogutakse eksperimentide abil. Katsesituatsioonis on võimalik koguda sellist keelematerjali, mida ei ole spontaanset kõnet lindistustega peaaegu kunagi võimalik saada. Lindistustesse ei satu üldjuhul harva esinevad grammatilised vormid, eesti keeles näiteks verbi liitjavormid. Katsete puhul on võimalik tekitada selline situatsioon, kus last suunatakse just üht või teist kindlat vormi või ka sõnaliiki kasutama. Tuleb aga meeles pidada, et mõlemal andmete kogumise meetodil on omad puudused: kui longitudinaalse meetodiga kogutud andmestikus võivad puududa harva esinevad vormid, siis eksperimentide käigus kogutud materjal ei anna täit ülevaadet arengust, eksperiment fikseerib ainult kindlate keeleandmete kasutuse mingil kindlal ajahetkel, mitte kogu arengukäiku. Leksikaalse arengu analüüsiks on kasutatud ka vanemate küsitlussüsteemi (tuntuim neist on *MacArthur Communicative Development Inventories*), kus vanem peab teatud aja tagant täitma lapse sõnavara kohta käiva ankeedi. Sellise küsitlussüsteemiga saadud andmete põhjal on koostatud mitmeid uurimusi, kus on muu hulgas leitud, et longitudinaalse materjaliga võrreldes on saadud andmed mõnevõrra erinevad, nimelt kipuvad küsitlusmeetodi abil kogutud andmetes prevaleerima substantiivid, mida vanematel on ilmselgelt kergem lapse keelekasutuses tähele panna ja üles märkida kui verbe (Bassano jt 2005: 70).

Kuigi keeleandmete kogumise meetod ja lastekeelekäsitluste teoreetiline raamistik on aja jooksul muutunud, on ometi uurimustes tõstatatud probleemistik väga suures osas samaks jäänud. Keeleomandamiskäsitlustes on kõige sagedamini olnud tähelepanu keskmes just grammatika omandamine. On tuntud huvi, kuidas ja millal laps grammatika omandab; kuidas suhtestub morfoloogilise süsteemi omandamine teiste keeletasandite, näiteks sõnavara või süntaksi omandamisega; millised on morfoloogia omandamist juhtivad ja mõjutavad tegurid ning kas keeleomandamist juhib üks üldine kognitiivne mehhanism või on neid omandamismehhanisme mitu. Viimasel juhul oletatakse, et need mehhanismid ühtivad keelesüsteemi traditsiooniliste tasanditega, ehk teisisõnu: iga keeletasandi (näiteks morfoloogia) omandamist juhib mingi kindel omandamismehhanism. Samas on mõned autorid (nt Marchman, Bates 1994) aga väitnud, et ühel tasandil võib omandamist juhtida ka mitu mehhanismi või veelgi enam, et tasandid on omavahel ühenduses ning et ühe tasandi mingi struktuuri või elemendi omandamine sõltub teise tasandi elementide omandamisest.

Kõige üldisemalt võib keeleomandamiskäsitlused jagada formaalseteks lähenemisteks, mis lähtuvad omandamisprotsessi kirjeldamisel täiskasvanupärasest keelesüsteemist, nt Noam Chomsky generaatiivsest grammatikast lähtuvad uurimused, ning rohkem või vähem kasutuspõhisteks ehk funktsionaalseteks lähenemisteks, mis on olemuselt enam lapsekesksed ega eelda pelgalt keeleelementide sobitamist täiskasvanupärasesse struktuuri, vaid nende struktuuride loomist keelestruktuuride statistilisest esinemissagedusest sõltuvalt ja konkreetse keelekogemuse kaudu. Vastavalt sellele jaotusele võib morfoloogia omandamise alased töödki jagada väga üldiselt kahte põhisuunda. Järgnevalt kirjeldatud morfoloogia omandamise teoreetilistest mudelitest või seletuskeemidest on ainult Dan Slobini operatsiooniprintsiipide ja kahetasandilise omandamismudeli puhul tegemist formaalset laadi lähenemisega, ülejäänud uurimused on selgelt kasutuspõhised. Olgu aga kohe öeldud, et kindlasti ei ole sinne liigitus ainuvõimalik, samuti ei soovita väita, et üks lähenemine välistaks teise lähenemise mõistete ja ka uurimistulemuste kasutamise. Näiteks võib nii Slobini esitatud formaalset laadi operatsiooniprintsiipidest kui ka kasutuspõhistest lähenemistest näiteks konstruktsioonigrammatikakesksetes käsitlustes esitatud omandamisskeemide puhul rääkida kui psühholingvistilistest, üldkognitiivsetest ehk keele ja mõtlemise seoseid kirjeldavatest põhimõtetest. Siinses töös on nimetatud psühholingvistilisteks lähenemisteks selliseid käsitlusi, kus tegeletakse mitte niivõrd keeleliste kategooriate enda, vaid pigem nende kategooriate mõistmise ja produtseerimise aluseks olevate printsiipide või üldkognitiivsete mehhanismidega.

Dan Slobini esitatud operatsiooniprintsiibid

Slobini põhiolemuselt psühholingvistiline keeleomandamiskäsitlus ei puuduta ainult muutemorfoloogia omandamist. Et aga Slobini palju tsiteeritud operatsiooniprintsiipe on kasutatud siinsegi väitekirja artiklites, on järgnevalt esitatud põgus ülevaade kõnealuse lähenemise üldalustest ja väitekirja temaatikaga seotud peamistest operatsiooniprintsiipidest.

Slobin esitab enda lähenemises keele konstrueerimise protseduurid ehk üldkognitiivsed operatsiooniprintsiibid (ingl k *Operating Principles*), mille ülesanne on nii keeleüksuste tajumine, analüüsimine kui ka kasutamine. Nende operatsiooniprintsiipide kogum moodustab **keele konstrueerimise võime** (ingl k *Language Making Capacity*), mis autori sõnul eksisteerib algsel kujul juba enne kokkupuudet sisendkeele ja mille abil konstrueerib laps oma esialgse grammatika. Universaalsest ehk kõikide keelte jaoks sobivast n-õ alg-grammatikast saab keelelise sisendi põhjal tasahaaval juba konkreetse keele grammatika. Slobini väitel on lapse alg-grammatikas selliseid omandatud grammatilisi elemente, mille distributsioon lapse keeles erineb suuresti sisendkeelest (Slobin 1985: 1160–1161). Slobini järgi on varase grammatilise arengu analüüsi eesmärk defineerida ühelt poolt semantiline ruum (ingl k *semantic space*), mille kaudu mõisted-tähendused on määratavad, ning formaalne ruum (ingl k *formal space*), kus allomorfid ja konstruktsioonitüübid suhtestuvad üksteisega ja paigutuvad sõnavormidesse. Mõlemas ruumis on üksused järjestatavad vastavalt kättesaadavuse hierarhiale. Operatsiooniprintsiibid funktsioneerivad mõlema ruumi sees ja nende ruumide vahel ning nende abil laps konstrueeribki keele (Slobin 1985: 1163).

Muutemorfoloogia omandamise aspektist on olulisemad operatsiooniprintsiibid: 1) **hoiustamine** (ingl k *storage*) ning selle alamprintsiip **sagedus** (ingl k *frequency*) (keeleüksuste memoreerimisel pööra tähelepanu nende üksuste sagedusele); 2) **tähelepanu** (ingl k *attention*) alamprintsiibid **üksuse lõpp**, **algus** ja **rõhulisus** (pane tähele keeleliste üksuste esimest, viimast ja rõhutatud silpi); 3) **koosesinemine** (ingl k *co-occurrence*) (pane tähele, milliste elementidega koos esineb keeleline üksus); 4) **vastenduse** (ingl k *mapping*) alamprintsiibid **sõnaraamat** (pööra tähelepanu sellistele helijäljenditele, millel on hõlpsasti määratav tähendus ning memoreeri see vastendus leksikonis, vastavalt nendele mõistetele, mis sinu semantilises ruumis juba olemas on), **laiendus** (ingl k *extension*) (kui oled avastanud keelelise vahendi, millega mingit tähendussisu väljendada, püüa seda rakendada kõikidele sama sõnaklassi liikmetele) ja **analüütiline vorm** (kui avastad, et keerukamat tähendussisu saab väljendada nii sünteetilise kui ka analüütilise konstruktsiooniga, eelista viimast kui läbipaistvat) (Slobin 1985: 1166–1229).

Slobini universaalsete operatsiooniprintsiipide väljatöötamisel on kasutatud paljude tüpoloogiliselt erinevate keelte andmeid. Printsiibid suudavad üldkognitiivselt lähtealuselt grammatilise süsteemi omandamist seletada, kuid ei ole siinkirjutaja arvamusel piisavalt sidusad, et kõiki muutemorfoloogia omandamise käigus ette tulevaid omandamisskeeme põhjendada. Mõned printsiibid võivad oman-

damisprotsessis sattuda omavahel vastuollu: tekib näiteks küsimus, millist printsiipi (kas sagedus või analüütiline vorm) laps siis eelistab, kui sama tähendussisu saab väljendada nii sagedase, kuid samas sünteetilise, kui ka analüütilise, kuid samas mitte nii sagedase konstruktsiooniga. Kuigi Slobini printsiipide aluseks olevad keeleliste üksuste tunnused, nagu sagedus ja läbipaistvus, on siinsegi töö tulemuste põhjal osutunud oluliseks, erinevad eesti keele muutemorfoloogia omandamise kohta saadud tulemused Slobini tulemustest eelkõige lapse alg-grammatika universaalsuse astme poolest: vaadeldud laste alg-grammatikas esinevad allomorfid ja vormid on väga suurel määral sama distributsiooniga ka sisendkeeles.

Kahetasandiline omandamismudel

Inglise keele verbimorfoloogia omandamise andmetel põhinevas uurimuses, kus tähelepanu keskmes omandamisel tekkivad üleüldistused (ingl k *overgeneralizations*), on Gary F. Marcus jt esitanud kahe-
tasandilist omandamismehhanismi eeldava morfoloogia omandamise mudeli (ingl k *dual-mechanism model*). Nimelt kasutavad lapsed inglise keeles minevikuvormide moodustamisel ebareeglipäraste verbide puhul sageli reeglipärast mineviku tunnust (nt *cut* : *cutted*). Lähenemise pooldajate arvates on seletus lihtne: morfoloogia omandamist juhib kaks täiesti erinevat mehhanismi, ebareeglipärased verbid on talletatud lapse leksikoni, need omandab laps assotsiatiivsete seoste kaudu, kuid reeglipärased verbid alluvad vormimoodustusreeglile ja moodustatakse iga kord eraldi. Kui laps leiab oma leksikonist ebareeglipärase verbi, blokeerib see kohe vormimoodustusreegli. Samas on aga lapse mälu otsingukanalid esialgu veel nõrgad ning ei leia mitte alati ebareeglipärast verbi leksikonist piisavalt kiiresti üles ning reeglilmoodustusmehhanism hakkab enne tööle ja tekitab üleüldistatud vormi, nt vormi *comed* (Marcus jt 1992: 1).

Eesti keeles ei ole reeglipärane ja ebareeglipärane vormimoodustus nii selgelt piiritletav nagu inglise keeles, eesti keeles on erineva reeglipärase vormimoodustuse määraga sõnu, paljud muuttüübid on väikesearvulised, on kitsa rakendusala reegleid, kus piiri erandi ja reegli vahele on raske tõmmata. Seetõttu peaks justkui eeldama, et kõik ebareeglipärased vormid laps lihtsalt memoreerib, kuid nende vormide hulka arvestades tundub see ebatõenäoline. Eelnimetatud uurimuse aluseks olnud inglise keeles on ebareeglipäraseid sõnu võrreldes eesti keelega suhteliselt vähe (~150 verbi ja 50 nimisõna).

Seosemudel

Seosemudeli järgi tuleb morfoloogia omandamist vaadelda seoses leksikoni omandamisega. Kognitiivse põhjaga kirjeldusviisi, nn seosemudeli (ingl k *connectionist model*) loojad Virginia A. Marchman ja Elizabeth Bates väidavad, et nii leksikaalse kui ka morfosüntaktilise arengu aluseks on üks ja sama omandamismehhanism. Seosemudeli abil on seletatud nii nimisõnade kui ka verbide omandamist ning sedagi, miks nimisõnade puhul tekib üleüldistuste periood mõnevõrra varem kui verbide puhul. Autorite väitel on põhjuseks asjaolu, et morfoloogia omandamise etapil on nimisõnade koguarv lapse leksikonis lihtsalt suurem kui verbide koguarv (Marchman, Bates 1994: 342). Peale selle on inglise keeles ebareeglipäraseid nimisõnu vähem kui ebareeglipäraseid verbe (Plunkett, Juola 1999: 465). Mõlema sõnaliigi üleüldistuste ilmumise puhul aga mängib olulist rolli nn kriitiline hulk (ingl k *critical mass effect*): alles seejärel kui lapse sõnavara jõuab mingi suuruseni, hakkab laps olemasolevate sõnade põhjal tegema vormimoodustusreeglite kohta oletusi ning seejärel tekivad ka üleüldistused (Marchman, Bates 1994: 339). Marchman ja Bates on nn kriitilise hulga hüpoteesi testinud ka katsesituatsioonis, kus lastel tuli omandada erineval hulgal sõnu. Tulemustest selgus, et siis, kui lapsed omandasid sõnu aeglasemas tempos, n-õ parajate annuste kaupa, vormimoodustuses üleüldistusi ei esinenud, kui aga lastele õpetati rohkem verbe korraga, tekkis ka rohkem üleüldistusi, kusjuures vigade arv ei sõltunud sellest, kas üksiku sõna vormimoodustust harjutati rohkem või vähem (Marchman, Bates 1994: 342).

Seosemudeli puhul eeldatakse, et lapsel on mentaalses leksikonis olemas juba lekseemi fonoloogiline kuju ning lisaks selle lekseemi kohta veel mingi süntaktiline ja semantiline info, mis kirjeldab, kuidas seda kasutada (Plunkett, Juola 1999: 466). Laps kogub tasapisi selle lekseemi esinemisjuhte ning võrdleb neid enda nn hüpoteesigeneraatori abil tekitatud vormidega ehk nende vormidega, mis peaksid olema sellest lekseemist põhimõtteliselt moodustatavad. Kui hüpoteetiline vorm ja kuulud konkreetne

vorm ei lange kokku, tuleb lapsel oma hüpoteese korrigeerida. Mudel eeldab, et laps tajub, mis on mingi sõna tüvi ehk seda, milline osa sõnast on eri vormides alati ühesugune. Seega saab omandamine alata alles siis, kui lapse mentaalses leksikonis on olemas piisav hulk sõnavaraüksusi, et nende baasil hakata oma hüpoteese looma (Marchman, Bates 1994: 343).

Marchman ja Bates on veel rõhutanud, et seos sõnavara suuruse ja morfosüntaktilise arengu vahel on küll tugev, kuid see seos ei ole lineaarne, näiteks kui lapsel on veel väike verbisõnavara (mis koosneb nii ebareeglipärastest verbidest kui ka reeglipärastest verbidest ja paljudel juhtudel pelgalt muutmorfemideta verbitüvedest), esineb tema kõnes vähe üleüldistusi, kui aga verbi-sõnavara ületab 50 lekseemi, kaovad sufiksiteta tüved kiiresti ja suureneb korrektse mineviku tunnusega reeglipäraste verbide hulk. Alates 60–70 verbilekseemist suureneb järsult aga üleüldistuste hulk (Marchman, Bates 1994: 339–360). Seega käivitab leksikaalsete üksuste omandamine nende üksuste organiseerimise sellisel viisil, et see lubab lapsel olemasolevate vormide põhjal kujundada üldised moodustusmallid ja neid siis produktiivselt kasutada.

Marchman ja Bates on oma uurimuses keskendunud vormiopsioonide ilmumisele ning lähene-mise nõrgaks küljeks võibki pidada seda, et tähelepanuta on jäetud tervikparadigmade areng ning morfosemantilised tegurid, näiteks see, kuidas juhib mingi vormi moodustamist selle vormi kasuta-mine mingis kindlas semantilises rollis.

Võrgustikumudel

Eelkirjeldatud seosemudel sarnaneb Joan Bybee välja töötatud võrgustikumudeliga (ingl k *network model*) (vt nt Bybee 1995) eelkõige selles osas, et ei tõmba reeglipärase ja ebareeglipärase vormi-moodustuse vahele väga ranget eraldusjoont, nagu teeb seda kahetasandiline omandamismudel. Seose-mudeli ja võrgustikumudeli peamine erinevus on aga selles, et esimese järgi käsitletakse sõnade sagedust kui vastendust (ingl k *mapping*) algvormi ja teiste vormide vahel, võrgustikumudeli puhul eeldatakse, et mida sagedasem on mingi sõnavorm, seda nõrgem on seos selle konkreetse vormi ja algvormi vahel. Seega on ebareeglipärased sõnad reeglipärasele muutmisele allumatud mitte sellepärast, et nende vas-tendus algvormiga on paremini välja arenenud, vaid sellepärast, et nad on ise leksikaalselt tugevamad. Sõnadel, mis leksikoni tekivad, on Bybee väitel erinev leksikaalne jõud ning see on peamiselt tingi-tud sõnade ehk esinemisjuhtude esinemissagedusest. Leksikaalselt tugevatele sõnadele on kerge n-õ ligi pääseda, need saavad olla autonoomsed, muutustele mitte alluda ning olla ka semantiliselt sõltu-matud. Ainult väga sagedaste lekseemide vormid on supletiivsed. Sageduse ja ebareeglipärase vormi-moodustuse seoseid illustreerides väidab Bybee, et näiteks kipuvad inglise keeles mõned ebareegli-pärastelt muutuvad sõnad, mis ei ole enam mingil põhjusel nii väga sagedased, alluma reeglipärasele vormimoodustusele (Bybee 1995: 428).

Võrgustikumudeli põhiolemuse seletab Bybee lahti nii: sõnad, mis sisenevad leksikoni, on teiste, sarnaste fonoloogiliste ja semantiliste omadustega sõnadega seotud. Seotus võib vastavalt ühiste tunnuste hulgale olla kas tugevam või nõrgem. Nõrgem semantiline side on omane näiteks tüve-vaheldusega vormidele. Bybee väidab, et tüvevaheldus esinebki sagedamini just neis vormides, mis on semantiliselt omavahel vähem seotud, näiteks neis, mille ajavorm või aspekt on erinev (nt *break : broke*), aga mitte neis, milles on ainult isik või arv erinev (nt *break : breaks*). Ka lekseemi sage-dus mõjutab seotuse tugevust, vähem sagedased sõnad on parem omandada nende sidemete kaudu teiste, juba omandatud sõnadega, väga sagedasi sõnu omandatakse autonoomselt. Need sõnad, millel on sarnane semantiline ja fonoloogiline kuju, hakkavad ka morfoloogiliselt ühtemoodi muu-tuma, luues üldis-tusi, mida võib kirjeldada kui skeeme (ingl k *schemas*) (Bybee 1995: 428). Bybee järgi on kahte liiki skeeme: allikale orienteeritud skeemid (kahe vormi, s.t algvormi ja muutevormi vaheline üldistus, nt *wait : waited*) ning tulemusele orienteeritud skeemid (mingi hulga muute-vormide põhjal tehtud üldistus, nt *strung, stung, flung* jne). Ühes sellises kogumis võib olla vä-hem või rohkem keskseid liikmeid, näiteks sõna *strung* omab rohkem fonoloogilisi ühisjooni teiste samasse rühma kuuluvate sõnadega ning näiteks sõnal *dug* on neid vähem. Bybee järgi ei alga omandamine mitte mingist tunnusetast algvormist, vaid üldistus tehakse kõikide kasutatud vor-mide põhjal (Bybee 1995: 430). Kokkuvõtlikult seisneb võrgustikumudeli põhiidee selles, et sõna

morfoloogilised omadused, paradigmad ja morfoloogilised mallid, mis on kirjeldatavad kui reeglid, omandatakse seotud sõnade leksikaalsete esituste vahel tekkivate assotsiatsioonide põhjal ning et muutmismallid tekivad siis, kui mingeid kindlaid seosetüüpe on piisavalt palju. Kõige olulisemaks peab Bybee oma mudeli kirjelduses vormide sagedust, mis tingib produktiivse muutmismalli moodustamise. Alternatiivne lähteidee, et sõna struktuur ise, mitte tema fonoloogilis-semantiline sarnasus teiste sõnadega, tingib mingi vormi moodustamise, ei leia Bybee sõnul tema andmete põhjal kinnitust (Bybee 1995: 428).

Bybee töötas oma mudeli välja selleks, et see oleks rakendatav paljude keelte andmetele ja keerukate morfoloogiliste süsteemide omandamisele. Kaaludes mudeli rakendamist eesti keele morfoloogilise süsteemi omandamisele, võib küll esmapilgul tunduda, et mudel sobibki keelele, kus muutmismallid ei ole kuigi reeglipärane ja sõna morfofonoloogiline struktuur ei tingi täielikult selle muutmismalli, küllalt hästi. Näiteks on eesti keeles palju sõnu, millel on kas sama või väga sarnane fonoloogiline kuju, kuid mis ajalooliste häälikumuutuste tulemusel muutuvad erinevalt (nt *palk* : *palga*, *palk* : *palgi* või ka *nurk* : *nurga*, *purk* : *purgi*, *lagi* : *lae*, *nagi* : *nagi*). Kui lähtuda sellest, et allikale orienteeritud skeem selliste sõnade vormimoodustuse puhul ei tööta, peaks laps kasutama tulemusele orienteeritud skeemi. Et aga sarnase fonoloogilise kujuga sõnavorme ei pruugi sisendkeeles nii palju olla, et nende põhjal saaks üldistusi teha, võib juhtuda, et laps kasutab siiski allikale orienteeritud skeemi ja moodustab vale vormi. Siinse töö tulemuste põhjal võib aga väita, et algvorm on eesti keele vormimoodustuses siiski äärmiselt oluline, laps alustab omandamist just nimelt tunnusetal algvormist, mis on ka sisendkeeles kõige sagedasem vorm (noomenite puhul nominatiivi ja verbide puhul eesti keele tavagrammatikast erinev, kuid tunnusetal imperatiivi või eitava kõne vorm). Kui algvormi põhjal teisi vorme moodustada ei saa, tuleb sageli appi mingi leksikaalne mall või konstruktsioon, mille koosseisus vorm tervikuna omandada. Kui laps kasutaks tulemusele orienteeritud skeemi, ei esineks tema kõnes suure tõenäosusega üleüldistusi, mille puhul võib siinse töö aluseks oleva materjali põhjal väita, et need tekivad varem omandatud (enamasti algvormi) tüvest reeglipärast moodustusmalli kasutades vormide moodustamisel.

Konstruktsioonipõhine lähenemine

Paljude kasutusühiste keeleomandamiskäsitluste keskpunktis ei ole aga mitte üks lekseem või vorm, vaid pigem vormi funktsioon ja konstruktsioon, milles mingi vorm esineb. Konstruktsioonipõhist keeleomandamismudelit rakendanud Michael Tomasello ei eelda, et grammatika omandamine algab ilmtingimata sellest, et laps seab eesmärgiks panna paika täiskasvanupärased kategooriad või üldse, et ta püüaks täita lünki mingis täiskasvanupärasel struktuuris. Pigem arvab ta, et grammatilised kategooriad loob ja täiendab laps sammhaaval ise ning et nende kategooriate loomisel ilmub lapse keelde mittetäiskasvanupäraseid vorme, mis tulenevad sellest, et ta üldistab mingit muutmismalli ka sellistele sõnadele, mis selle malli järgi ei muutu. Tomasello lähtub ka psühholingvistilisest vaatenurgast, mille järgi toimub grammatika omandamine ainult koondatud tähelepanu situatsioonis (ingl k *joint attention*), kus laps tajub ja täidab suhtluseesmärke ning kus toimub imiteerimise teel omandamine ehk kus laps kasutab keelelist sümbolit nii, nagu täiskasvanu samal suhtluseesmärgil seda lapsele suunatud kõnes teeb (Tomasello 2003: 21–23). Kasutusühise lähenemise pooldajad väidavad, et inimesed moodustavad erineva keerukusastmega konstruktsioone ja kasutavad neid erineval abstraktsiooni astmel, nad ei paku matemaatilist laadi reegleid, mis käiksid kogu keelematerjali kohta, pigem keskenduvad sellele, kuidas inimesed tegelikult kasutavad loomulikku keelt ja keelekasutuse põhjal konventsionaalseid struktuure loovad (Tomasello 2003: 108, 2006: 259; Wilson 2003: 83).

Konstruktsioonipõhise lähenemise pooldajate jaoks on olulised mõisted *sagedus*, *esilduvus*⁶, *leksikaalsed mallid* ja *konstruktsioon*. Just konstruktsiooni, mitte lekseemi, kategooriat, reeglit või muutmismalli peavad nad psühholoogiliseks ja ka teoreetiliseks entiteediks (Tomasello 2006: 258, Wilson 2003: 83). Konstruktsioonigrammatikute väitel omandavadki lapsed muutmismallide kindlate konstruktsioonide

⁶ Esilduvust on defineeritud kui keeleüksuse omadust, mis määrab, kuidas semantiline sisu on jaotunud lausungisse või vestlusesse, teisisõnu on esilduvus suhteline rõhk, mis on mingile keeleüksusele pandud (Flowerdew 1992: 165). Enamasti saavutatakse esilduvus positsiooniga, näiteks on lauselõpuline positsioon esilduvam kui lausekeskne (vt nt Bassano jt 2005: 72).

ja leksikaalsete mallide kaudu (Wilson 2003: 75). Näiteks on verbi *tulema* leksikaalse malliga tegemist lapse varastes lausungites *buss tuli, issi tuli, emme tuli*, kus üks kindel verbivorm kaasab erinevaid subjekte. Üldisemalt toimub Tomasello (verbi)lekseemikeskse omandamise hüpoteesi (ingl k *verb island hypothesis*) järgi keeleüksuste omandamine nii, et teatud arenguperioodil kasutab laps mõnda verbi ainult mingit kindlat tüüpi lihtsas konstruktsioonis ning mõnda teist verbi keerukamates eri tüüpi konstruktsioonides. Iga verbi uus kasutus kõigepealt kordab täpselt kuulnud konstruktsiooni ning alles seejärel muudab laps juba valmis konstruktsiooni pisut (vahetab näiteks objekti) või lisab sellele juba uusi elemente. Konstruktsioonipõhise lähenemise pooldajate arvates loovad lapsed konstruktsioonide põhjal teatud abstraktsioonid, kasutades sealjuures üldiseid kognitiivseid, sotsiokognitiivseid ja õppimisoskusi, nagu kaasvestleja kvatsuste tabamise (ingl k *intention-reading*) ja grammatilise malli leidmise oskust (Tomasello 2003: 144). Need oskused võimaldavad neil tabada kontekstis nii teise kõneleja suhtluseesmärke kui ka leida mallid kõikide erinevate, grammatilisi morfeeme sisaldavate lausungite hulgast. Tomasello väitel piisab üldistest kognitiivsetest, sotsiokognitiivsetest ja õppimisoskustest ning mingit muud teoreetilist kirjeldusmeetodit pole keeleomandamise analüüsimiseks vajagi (Tomasello 2003: 242).

Eitamata, et konstruktsioonil kui keelelisel üksusel on keeleomandamises oluline roll, tuleb siiski tõdeda, et Tomasello käsitus jääb morfoloogilise terviksüsteemi omandamise osas liiga üldiseks. Konstruktsioonigrammatikute tähelepanu alt on jäänud välja grammatilised tähendused, mida omandatud vormidega väljendatakse, vormide hierarhia ja paradigmade moodustamine. Peale selle põhineb grammatika omandamine Tomasello väitel tervikuna omandamisel ehk leksikaalsetel mallidel väga kaua aega, isegi kuni lapse 4,5-aastaseks saamiseni (Tomasello 1992). Siinkirjutaja arvates alahindab Tomasello laste võimet vormide põhjal üldistusi teha ja ise loovalt uusi vorme moodustada. Ka on konstruktsioonipõhiste lähenemiste puhul siiani enamasti vaadeldud inglise keele morfoloogia omandamist, eesti keele kui rikka morfoloogilise süsteemiga keele omandamine võib aga kulgeda erinevalt.

Konstruktivistlik keeleomandamiskäsitus⁷

Konstruktivistliku lähenemise põhjaks võib pidada Wolfgang Dressleri kirjutisi, kus toetutakse loomuliku morfoloogia ja keele kui iseorganiseeruva protsessi ideedele, ning Annemarie Karpfi neurofüsioloogiliste uurimuste tulemusi.

Karpfi väitel on täiskasvanu ajus olevad kognitiivsed struktuurid arenenud kogemuste, s.t sünnipäraste kognitiivsete võimete ja keskkonnafaktorite interaktsiooni tulemusel. Omandamine on tema järgi mitmete bioloogiliste ja keskkonnast tulenevate tingimustega opereerimine. Keeleliste üksuste loomulikuks klassifitseerimiseks ja reeglisisüsteemide rajamiseks on oluline, et närvirakku puutuvate ehk neuronaalsete ühenduste (mis on keele tasandil defineeritavad kui reeglid või üldistused) loomisel on eelistatud paralleelsed, sagedased ja regulaarsed (keele)andmed. Ontogenees ehk keeleline areng on Karpfi järgi defineeritav kui erinevatesse allsüsteemidesse kuuluvate neuronite kogumite vaheliste reeglipäraste kontaktide loomine (Karpf 1991).

Konstruktivistlikes käsitlustes esitatakse selge seisukoht, et lapsel ei eeldata sünnipärase universaalse grammatika ega keeleliste moodulite olemasolu. Lähenemise põhiorhk on keeleliste süsteemide (moodulite) ja alamsüsteemide arengu ja selle variatiivsuse jälgimisel (vt nt Dressler, Karpf 1995: 3), eeldatakse, et laps just nimelt konstrueerib grammatilised moodulid ise (Dressler 2004: 9), valides ümbritsevast keelekeskkonnast ehk sisendkeelest sobivaid üksuseid, kusjuures eri omandamisetappidel juhivad lapse valikuid erinevad tegurid (Bittner jt 2003: xviii). Keele kui kognitiivse süsteemimodulaarsust ja moodulite koostööd ei peeta sünnipäraseks, vaid väidetakse kujunevat välja alles arengu käigus. Keele kui iseorganiseeruva süsteemi eri moodulid ehk allsüsteemid moodustavad esialgu terviku ja lahknevad alles siis, kui kogu süsteemi keerukus on saavutanud mingi kriitilise taseme (Karpf 1991: 341). Omadused, nagu **reeglipärasus**, **läbipaistvus**, **markeeritus** ja **sagedus**, mängivad morfoloogilise süsteemi arengus väga olulist rolli. Oluliseks peetakse ka

⁷ Konstruktivistlikku lähenemist ei tasuks segi ajada konstruktsioonigrammatikaga. Konstruktivistliku lähenemise pooldajad ei ole küll enda vaadetele enamasti mingit kindlat nimetust andnud, kuid siiski on nad näiteks publikatsioonide sissejuhatustes kõige sagedamini väitnud, et nende lähenemine on põhiolemuselt konstruktivistlik (vt nt Bittner jt 2003: xviii).

kindlaid konstruktivistlikke printsiipe: muutmismalli valikut, mis tähendab, et laps valib teatud kontekstist teatud vorme, mis on sagedasemad ja esilduvad; iseorganiseerumist, mis tähendab seda, et laps mitte pelgalt ei imiteeri sisendkeele elemente, vaid konstrueerib ise muutmismallid ning keeleandmete kogunedes ja keerukamaks muutudes suudab edukalt suuremad ja üldisemad süsteemid-mallid jagada väiksemateks ja spetsiifiliseimateks (Bittner jt 2003: 18).

Morfoloogiline areng jagatakse konstruktivistliku suunaga käsitlustes enamasti kolmeks perioodiks. Esimesel, **premorfoloogilisel perioodil** ei ole eraldi grammatilised moodulid veel välja arenenud ning vormimoodustust juhivad lapsel üldised kognitiivsed printsiibid. Morfoloogia omandamine toimub sel perioodil enamasti analüüsimate üksuste kaupa. Morfoloogilise süsteemi omandamine algab aga alles **protomorfoloogilisel perioodil**, mil lapsed hakkavad looma analoogia-seoseid ning isegi esimesi reegleid. Sel perioodil ilmneb kõige rohkem üleüldistusi ning individuaalseid erinevusi omandamise käigus (Dressler jt 2002: 392). Omandamise alperioodil ülekaalus olevate analüüsimate üksuste hulk väheneb sel perioodil järk-järgult. Protomorfoloogilise perioodi algust defineeritakse veel ka esimeste miniparadigmade esinemisest alates. Esimeseks **miniparadigmaks** loetakse ühe lekseemi vähemalt kolm erinevat muutevormi, mis esinevad lapse keelematerjalis ühe kuu jooksul erinevas kontekstis, mida laps on kasutanud spontaanselt ning mis on fonoloogiliselt äratuntavad (Dressler jt 2002: 396).

Protomorfoloogiline periood lõpeb, kui muutmorfoloogia ja ka tuletuse allsüsteemid ehk keelesüsteemi eri moodulid koostööd tegema hakkavad (Dressler, Karpf 1995: 3). On väidetud, et protomorfoloogiline periood lõpeb ja **täiskasvanupärasele morfoloogiale** ülemineku periood algab, kui lapse morfoloogiline süsteem läheneb nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt täiskasvanu tasemele (Dressler 1994: 91). See, mida aga pidada täiskasvanupäraseks tasemeks, vajab veel täpsustamist: kas täiskasvanupärane morfoloogiline süsteem on lapsel välja arenenud siis, kui kõik olulised (sagedased) vormid esinevad kõikides olulistest semantilistes rollides; kas siis, kui peamised grammatilised kategooriad on välja arenenud; kas siis, kui üleüldistuste hulk jääb juba alla 1% või oleks sobivam veel mingi kriteerium, ei ole esialgu veel selge.

Kokkuvõtteks

Mitme kasutuspõhise keeleomandamismudeli puhul seletatakse reeglipärase ja ebareeglipärase vormimoodustuse omandamist kui kaht erinevat protsessi. Kahetasandilise ja võrgustikumudeli puhul eeldatakse, et ebareeglipärase vormid memoreeritakse terviküksustena, seosemudeli puhul aga, et laps loob ebareeglipärase vormide moodustamiseks seoseid paljude fonoloogiliselt sarnaste vormide põhjal. Kõik kolm mainitud mudelit käsitlevad vormimoodustuse arengut seoses leksikaga, teiste keelesüsteemi tasandite ja kognitiivsete tegurite roll jääb nende käsitluste järgi ebaoluliseks. Konstruktioonipõhise lähenemise puhul on jälle puhtmorfoloogilistel ja keeleomastel teguritel vormimoodustuse arengus teisejärguline roll.

Mõisted, nagu keeleüksuse sagedus, esilduvus ja läbipaistvus, on enamiku eelkirjeldatud lähenemiste puhul kas vähem või rohkem tähelepanu leidnud. Slobini operatsiooniprintsiipidel põhinevas lähenemises on rõhutatud keeleüksuste sagedust ja rõhulisust (millel on ühiseid jooni esilduvusega), Bybee võrgustikumudeli keskne mõiste on samuti sagedus ning konstruktioonipõhistes keeleomandamiskäsitlustes mainitakse oluliste tegurite keeleüksuste sagedust ja esilduvust. Kõik kolm tegurit on olulisel kohal konstruktivistlikus omandamiskäsitluses.

Igal juhul on aga konstruktivistlikul morfoloogiaomandamise käsitlusel teiste eelkirjeldatud mudelite lähenemiste ees mitmeid eeliseid. Esiteks on lähenemise teoreetilised lähtekohad välja kasvanud mitte ainult indoeuroopa, vaid väga erinevate keelte, nii vaesema kui ka rikkama morfoloogiaga ning näiteks nii flektiivse, fusiivse kui ka aglutinatiivse vormimoodustusega keelte andmete põhjal, kokku on esitatud uurimistulemusi rohkem kui 20 keele omandamise kohta. Teiseks on konstruktivistliku lähenemise eeliseks eelkirjeldatud morfoloogiaomandamise mudelite ees eeldus, et lapse eri arenguperioodidel juhivad keeleomandamist eri omandamismehhanismid, seega suudab just see lähenemine kirjeldada keelelist arengut olemuslikult erinevatel arenguperioodidel. Lisaks vaadeldakse kõnealuse suuna lähenemistes mitte niivõrd üksikute vormi- ja positsioonide, vaid pigem tervikparadigmade

teket ja morfoloogiliste kategooriate arengut tervikuna. Neljanda eelisena tuleb mainida konstruktivistide seisukohta, mille järgi koosneb keel omavahel suhtlevatest moodulitest. Teisisõnu: konstruktivistide seisukohad ühtivad siinse töö autori vaadetega keelele kui süsteemile, kus ükski struktuur ei eksisteeri sõltumatult, iga vorm on kasutusel koos teiste sõnade-vormidega ehk enamasti mingis kindlas leksikaalses ümbruses ning iga vormi kasutatakse mingi kindla tähenduse väljendamiseks, mingi kindla suhtlusemärgi täitmiseks mingis kindlas situatsioonis. Vormimoodustuse arengu kirjeldamine eelnimetatud tegureid arvestamata ei kajastaks siinkirjutaja arvamusel eesti keele muutemorfoloogia omandamist adekvaatselt.

1.3. EESTI KEELE OMANDAMISE UURIMISEST: ÜLEVAADE

Huvi lastekeele vastu tärkas Eestis samal ajal, kui ka mujal maailmas laste keelelisele arengule tähelepanu pöörama hakati, s.t 20. sajandi kahekümnendatel aastatel. Samas on eesti lastekeele uurimine olnud Eestis võrdlemisi lünklik: üksikutele enne Teist maailmasõda ilmunud publikatsioonidele ei järgnenud aastakümnete jooksul ühtegi põhjalikumalt käsitletud ning Eestis tekkis uus huvi keeleomandamise vastu alles 1990. aastate alguses.

Eesti lastekeele uurimise võib tinglikult jagada kolmeks põhiperioodiks: varased kirjutised Eestis (1920–1940), eesti keele omandamise uurimine ainult väljaspool Eestit (1970–1993) ja eesti lastekeele uurimine nii Eestis kui ka väljaspool Eestit (1993–...). Esimene periood algab esimeste teemakohaste kirjutistega 20. sajandi alguses. 1924. aastal ilmus ajakirja Eesti Keel esimeses numbris Julius Mägiste artikkel “Paar sõna lastekeelest”. Artiklis käsitles autor lastekeele sõnade üldkeele sõnavarasse kandumise mõnd tendentsi ja viisi. Samuti peatus ta põgusalt ühel lastekeele tähtsamal fonetilisel omadusel, palatalisatsioonil. Artikli lõpus pöördus Mägiste üldsuse poole palvega teha vastavaid lastekeelealaseid ülestähendusi ja saata need Tartusse Emakeele Seltsi (Mägiste 1924: 6). 1936. aastal nägi trükivalgust esimene konkreetne vaatlusmaterjalil põhinev lastekeele käsitus “Hilinenud lastekeelest Eestis”. Artiklis analüüsis Andrus Saareste kahe puudulikes suhtlusoludes kasvanud keelelise mahajäämusega lapse omavahelise kõne ja sõnavara iseärasusi (Saareste 1936). Järgnevalt ilmus veel Paul Ariste sulest kirjutis lastekeele semasioloogiast (Ariste 1941) ja lastehoidjate keelest (Ariste 1962) ning seejärel tekkis eesti lastekeele uurimisse pikem paus.

Eesti keele omandamine hakkas väliseesti lingvistides huvi tekitama 1970. aastatel, mil lastekeele uurimine sai generatiivse grammatika mõjul kogu maailmas väga oluliseks uurimisvaldkonnaks. 1970. kuni 1990. aastate alguseni ei tegelenud aga Eestis selle teemaga pea ükski lingvist. Et enamik eesti lastekeele uurijaid elas sel ajal väljaspool Eestit, ongi neid huvitanud eesti keele omandamine suures osas just kakskeelsusest lähtuvalt. Mitmes eesti keele omandamist puudutavas kirjutises on käsitletud nii kaks- kui ka kolmkeelsust. Üksikartikli avaldanud Ellen Lipu (Lipp 1977) kõrval on tuntuimaks selle perioodi autoriks Els Oksaar, kelle psühholingvistilistes käsitlustes on kaks- ja kolmkeelsuse kõrval vaadeldud ka muid aspekte, nagu väldete omandamine ja keeleomandamise pragmaatiline kontekst (Oksaar 1972, 2001).

Kolmas sel perioodil oma esimesed lastekeelealased kirjutised avaldanud autor on Marilyn May Vihman. Vihmani peamine uurimisteema on lapse fonoloogilise arenguga seotu (vt Vihman 1980, 1997, 2002a; Vihman, Roug-Hellichius 1991; Vihman, Croft 2007). Tema arvukates publikatsioonides on sageli käsitletud fonoloogilise süsteemi arengut seoses teiste keeletasandite, näiteks morfoloogia ja leksika arenguga (vt Vihman 1981, 1982a, 1982b, 1982c; Vihman, Vija 2006). Samuti on Vihman mitmes kirjutises käsitletud kakskeelsusega seonduvat (vt Deuchar, Vihman 2002, 2005; Vihman 1984, 1985a, 1985b, 1998, 1999). Tema uurimuste puhul on tegemist seni kõige põhjalikuma ja enam teoreetilisi üldistusi pakkuvate kirjutistega, kus eesti keele omandamise kohta saadud andmete asetamine teiste keelte andmete konteksti tekitab saadud uurimistulemustele märksa laiema kandepinna.

Eesti keele omandamine kakskeelses keskkonnas on olnud ka Austraalias elava keeleteadlase Tiiu Salasoo lastekeelealaste kirjutiste üks oluline uurimisteema. Peale kakskeelsusega seonduva (Salasoo 1998a, 1998b) on tema uurimuste objektiks olnud muutemorfoloogia (nt Salasoo 1996a, 1998a, 2001a, 2003) ja sõnavara omandamine (Salasoo 2002a, 2002b, 2005).

Eestis ei ilmunud pärast Teist maailmasõda ühtegi terviklikku lastekeelekäsitlust, kirjandusest võib leida ainult kaks lastekeele seotud allikat. Mati Hint pühendas oma raamatus “Häälikutest sõnadeni” ühe peatüki häälikute omandamisjärjekorrale (Hint 1978: 34–42) ning 1979. aastal kirjutas Heinu Lupp ajakirjas Nõukogude Kool artikli Mägiste, Saareste ja Ariste lastekeelealastest töödest ning esitas artikli lõpus üleskutse uurida senisest põhjalikumalt laste sõnavara (Lupp 1979: 16). Kirjandusest ei leia viiteid, et mainitud üleskutse oleks keeleteadlaste hulgas kuigi suurt vastukaja leidnud.

Uus huvi tekkis Eestis lastekeele uurimise vastu alles 1990. aastate alguses, mil ilmus eesti keelde tõlgituna esimene lastekeelealane teos, Matti Leiwo raamat “Lapse keeleline areng” (Leiwo 1993), ja mil Turu õppejõudude Kirsti ja Jorma Toivainen juhtimisel loodi Tartu Ülikooli soome-ugri keelte õppe-tooli juurde lastekeele uurimisrühm. Peale materjali kogumise ja teoreetiliste seminaride abil teooriaga tutvumise sai projekti loomulikuks eesmärgiks ka olemasoleva materjali baasil juba konkreetsemate uurimuste kirjutamine Projekti töö tulemuseks võib lugeda nii mitmed seminari- ja diplomitööd, lastekeelealased publikatsioonid (Salo 1994; Argus 1995) ja Age Salo magistritöö eesti keele verbivormistiku arengust (Salo 1995). Eesti keele omandamisest on kaitstud kokku kolm magistritööd, eelnenimetatud tööle lisaks Reili Arguse magistritöö “CHILDES-i eesti andmepank ja selle suhtluskeskne analüüs” (Argus 1998), Maigi Vija magistritöö “Asesõnad ja isikuvõtamine lapsekeeles” (Vija 2005) ning kaks doktoriväitekirja – Helgi Osterreichi väitekirja “The acquisition of Estonian locative cases” (Osterreich 1977) New Mexico ülikooli ja Kaja Kohleri väitekirja “Ewerb der Verb-morphologie im Estnischen” (Kohler 2003) Potsdami ülikooli juures.

Eesti lastekeele pole tegelenud mitte ainult lingvistid, vaid ka eripedagoogid. Raamatus “Emakeeleõpetus ja psühholingvistika” annab Karl Karlep ülevaate lapse keelelisest arengust ja tuntuimatest selle valla teoreetilistest lähenemistest (Karlep 1998). Eesti laste keelelise arenguga on tegelenud eripedagoogidest oma magistritöös Marika Padar (1997), Birgit Kaasik (1999), Merit Hallap (2003) ja Merli Tamtik (2006).

Suurenenud huvi lastekeele vastu tekitas ka vajaduse standardiseeritud andmekogude järele. Esimene eesti lastekeele andmekogu jõudis rahvusvahelisse lastekeele korpusesse CHILDES 1998. aastal. Nüüdseks on CHILDES-i eesti korpuses kolm süstemaatiliselt kogutud keeleandmete kogu, mis on ühtlustatud reeglite järgi transkribeeritud (alamkorpused Argus, Kohler, Vija) ja seega kõigile uurijaile kättesaadavad ning automaatselt töödeldavad. CHILDES-i eesti lastekeele korpusele on plaanis lähiajal lisada ka kolmikute kõne alamkorpused.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et eesti keele omandamine on võrdlemisi ebaühtlaselt uuritud valdkond. Peale põhjalikult käsitletud fonoloogilise arengu (Vihmani tööd) on seni enam tegeletud morfoloogilise süsteemi arenguga, lisaks Salasoole, Salole ja Argusele on eri kirjutistest pärit andmete põhjal koostanud Lisa Dasinger kõrvutava, sugulaskeelte eesti, soome ja ungari keele morfoloogilise süsteemi omandamise ülevaate (eesti keele kohta vt Dasinger 1997: 30–43). Tervikkäsitlus muutemorfoloogia omandamisest seni siiski puudub. Võrreldes fonoloogia, aga ka morfoloogia arenguga on pisut vähem uuritud semantika (Pajusalu jt 2004: 113–127; Vija 2007) ja süntaksi arengut (Argus 1998, Salasoo 2003b), hoidjakeelt (nt Pajusalu 2001; Tulviste 2004) ning vestlusstrateegiate arengut (Tulviste 2000; Tulviste, Kants 2001; Tulviste, Mizera, De Geer, Tryggvason 2003; Tulviste, Mizera, De Geer 2004). Lisaks uurimistemaatikale on aja jooksul muutunud ka keeleandmestik: kui esimeste kirjutiste põhjana kasutati vaatlusmeetodi abil saadud keelematerjali, siis enamikus pärast 1990. aastat ilmunud töödes on kasutatud valdavalt longitudinaalset andmestikku. Väitekirja lisasse on koondatud bibliograafiline loend eesti keele omandamist puudutavatest publikatsioonidest.

2. PEAMISED TULEMUSED JA EESTI KEELE MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMIST MÕJUTAVAD TEGURID

Eesti keele muutemorfoloogia omandamise kohta käesolevas töös saadud peamised uurimistulemused on esitatud keelesüsteemi tasandite lõikes. Keeleüksuste sisendkeelsel sagedusel on eesti keele omandamisel väga oluline roll ning tulemus toetab konstruktivistide ideed, et laps valib teda ümbritsevast

keelekeskkonnast sagedasi üksuseid, mida omandab esmajärjekorras. Et sisendkeele sageduse mõju avaldub kõikidel keeletasanditel, on seda analüüsitud või sellele viidatud kõikides alljärgnevatel peatükkides.

2.1. FONOLOOGILISED, PROSOODILISED JA MORFOFONOLOOGILISED TEGURID

Eesti keele aktiivses morfoloogias põhineb sõnade morfoloogiline muutumine nende fonoloogilisel kujul, seetõttu on fonoloogilistel teguritel muutmorfoloogia omandamisele märkimisväärne mõju. Alljärgnevalt on peatutud neil teguritel, mille otsene mõju nähtub eesti keele muutmorfoloogia omandamise kohta saadud andmetest kõige selgemalt. Vaatluse alla tuleb kahesilbilisuse periood lapse keelelises arengus, selle seotus reduplikatsiooniga, kinnise järgsilbi lõpuhääliku ärajätt ehk hilisem omandamine. Rõhusilbi vältel omandamisest on juttu astmevahelduse omandamist käsitlevas osas (ptk 2.2.1). Reduplikatsioon, lõppkonsonandi ja rõhuta silbi ärajätt kuuluvad liigse keerukuse vältimise strateegiate hulka, selliste strateegiate abil sobitab laps täiskasvanu kõne struktuure lapse jaoks sobivasse vormi (vt Vihman 1997: 217). Kõiki nimetatud strateegiaid on kasutanud ka vaatlusalused eesti keelt omandavad lapsed. Teguridki, mis morfofonoloogiliste struktuuride omandamist juhivad, on suuresti samad, mis teistes keeltes.

Ann Petersi sõnul on igas keeles liiga palju morfeeme, et laps oleks võimeline need ühekorraga ära õppima, ja seetõttu peab keelt omandav laps tegema mingi valiku, keskenduma eelkõige neile morfeemidele, mis on sagedased ja esilduvad. Teguritena, mis omandamist hõlbustavad, esitab Peters sageduse, segmenteeritavuse, kindla positsiooni tüve suhtes, morfeemi selge funktsiooni ning äratuntava vormi ehk allomorfide esinemise reeglipärasuse (Peters 1997: 182). Konstruktivistlikes keeleomandamiskäsitlustes esitatud morfeemide omandamist hõlbustavad tegurid on suures osas samad, mida mainib Peters, enam on esile toodud keelenähtuse või -struktuuri loomulikkust, esilduvust ja sisendkeelset sagedust. On üldlevinud arvamus, et foneetiliselt loomulikud morfofonoloogilised struktuurid omandatakse varem ja veatumalt (MacWhinney 1978; Zhang, Lai 2006: 109). Brian MacWhinney defineerib morfofonoloogiliselt loomulikku protsessi kui protsessi, mis nõuab kõige vähem pingutust (MacWhinney 1978: 18).

2.1.1. Lühikesed lahtised silbid ja reduplikatsioon

Lahtiseid silpe peetakse kõigis maailma keeltes nn lingvistilisteks universaalideks seetõttu, et neid on kergem hääldada kui kinniseid silpe (Hint 1998: 46). Seega peaksid lapsed omandama esimeses järjekorras lahtised lühikesed silbid kui kõige loomulikumat fonoloogilised struktuurid. On aga väidetud, et lapse jaoks ei pruugi olla keeleline üksus sugugi mitte silp, vaid pigem hoopis kõnetakt (Dziubalska-Kolaczyk 1999: 71)⁸. Laps alustab küll ühesilbilistest üksustest, kuid enamasti on need reduplikatiivsed. Näiteks toodud kõnetaktid *la-la*, *ta-ta* jne (Dziubalska-Kolaczyk 1999: 78) on sagedased ka eesti laste varases keelekasutuses, lalisemisperioodil, mil morfoloogilisest arengust traditsioonilises mõttes ei saa veel juttu olla. Enamiku uurijate väitel ei ole lalisemisperioodi ja tähendusliku kõne vahel aga väga selgelt eristatavat piiri, lalisemist leidub lapse kõnes tähenduslike üksustega paralleelselt mitu kuud.⁹ Samamoodi ei ole reduplikatsioon omane mitte ainult lalisemisele. Kuigi laps hakkab reduplikatsiooni kasutama väga vara, siis, kui suurem osa kõnest on veel lalisemine (Protassova 1997: 157), on see lapsel kasutusel ka morfoloogilise arengu varasel ehk premorfoloogilisel perioodil [vt art I].

Peale selle, et reduplikatsioon on sageli oma onomatopoeetiliselt olemuselt ikooniline ning selle üldine kognitiivne alus on seetõttu äärmiselt läbipaistev (Dressler 1994: 96), on reduplikatsioonil kui paragrammatilisel (või grammatikaeasel)¹⁰ vahendil leitud olevat mitu keeleomandamist hõlbust-

⁸ Petersi sõnul segmenteerivad lapsed kõnejadast nii silpe kui ka kõnetakte, peaasi et need oleksid prosoodiliselt esilduvad (Peters 1997: 155), Vihmani arvates võib aga esimeseks segmenteeritavaks üksuseks olla mitte niivõrd sõna, kuivõrd just silp (Vihman 1997: 236). Diskussiooni lapse esimeste keeleliste üksuste kohta vt Vihman 1996: 215.

⁹ Diskussiooni lalisemise ja kõne paralleelsuse kohta vt Savinainen-Makkonen 1998: 45.

¹⁰ Dressleri väitel ei ole lapsel premorfoloogilisel perioodil veel sellist keelesüsteemi osa nagu grammatika, morfoloogilised operatsioonid, mis sel perioodil ilmnevad, baseeruvad pigem üldistel kognitiivsetel võimel (Dressler 1994: 92).

tavat funktsiooni. Kõigepealt lihtsustab reduplikatsioon lapsel kõnejada segmenteerimist ja silbipiiri äratundmist: hoidjakeelele iseloomulikud rutiinväljendid *ta-ta*, *oi-oi*, *ai-ai*, *kop-kop* jne aitavad lapsel määrata kohta, kust alates sama foneetiline realisatsioon uuesti algab [vt art I]. Teiseks aitab reduplikatsioon tekitada ühest lahtisest silbist koosnevast keeleüksusest, mis ei ole eesti keelele üldiselt omane kõnetakt, kahesilbilise ja seega loomulikuma kõnetakti.¹¹ Kolmandaks toetab reduplikatsioon lapse arusaamist sõnast kui mitmest osast (ehk mitmest silbist) koosnevast tervikust ning see omakorda aitab Maria Voeikova sõnul lapsel tulevikus tajuda sõnavormi kui kahest üksusest (tüvest ehk muutumatus osast ja lõpust ehk mingite reeglite järgi muutuvas osast) koosnevast tervikut. Näiteks kirjeldab Voeikova, kuidas lapse reduplikatiivsetest silbijadadest hakkavad moodustuma sõnavormid: kahesilbilise reduplikatiivse silbijada esimene pearõhuline osa jääb muutumatuks ning teise osa arendab laps tasahaaval ja erinevate strateegiate (nt viimaste silpide ärajätt, analoogia abil teise riimilise silbi tekitamine jne) abil muudetunnuseks (Voeikova 1997: 40–42). Seega on reduplikatsioon justkui muutemorfoloogia harjutamine ja morfoloogiliste reeglite eelkäija (vt vene keele kohta ka Prossova 1997: 157 ja soome keele kohta Laalo 1997: 198–199).

Võib öelda, et eesti laste kõnes esinevad reduplikatiivsed onomatopoeetilised väljendid teenivad samuti morfoloogia omandamist hõlbustavat eesmärki. Eriti selgelt ilmneb see lastele suunatud kõnes, kus lapse vanemaks saades onomatopoeetilised reduplikatiivsed n-õ morfoloogiata sõnad-väljendid (nt *kop-kop*) asenduvad siis, kui laps morfoloogiat omandama hakkab, tasapisi enam morfoloogilisi elemente sisaldavate üksustega (nt *koputab*) [vt art I].

2.1.2. Trohheilise kõnetakti eelistamine, kahesilbilisus kui piirang

Eelöeldust ilmneb, et reduplikatsioon on tihedalt seotud lapse sooviga kohandada produtseeritavad keeleüksused kahesilbiliseks kõnetaktiks. Katarzyna Dziubalska-Kolaczyki andmetel on reduplikatiivsed silbijadad kahesilbiliste (mitte enam alati reduplikatiivsete) kõnetaktide ja edaspidi juba ka kahesilbiliste trohheuste eelkäijad. Trohheus, mis on sageli n-õ eelistatud kõnetakt (vt poola keele kohta Dziubalska-Kolaczyk 1999: 78–80 ja inglise keele kohta Peters 1997: 154), on ka eesti keele omandamise puhul oluline sõna fonoloogiline kuju. Näiteks on Marilyn M. Vihmani järgi enne lapse kaheaastaseks saamist enamik lapse sõnadest trohheilise rütmiga (Vihman 1997: 16), trohheilist rütmi ehk rõhulise ja rõhutu silbi vaheldumist peetakse üldse väga loomulikuks kõnelemise viisiks (Hint 1998: 146). Seega võib väita, et eesti laps alustab morfofonotaktika omandamist kõige loomulikumatest struktuuridest.

Kahesilbilised keeleüksused on eesti laste kõnes valdavad premorfoloogilisel omandamisperioodil, mil ainult 1–1,2% vaatlusaluste laste sõnedest olid pikemad kui kaks silpi. Peale kahesilbilisuse kui eelistuse võib seda eesti keeles aga vaadelda ka kui piirangut. Piiranguks võib kahesilbilisust pidada seetõttu, et premorfoloogilisel perioodil lühendab laps pikemad sõnavormid kahesilbiliseks. Vaatlusaluse eesti lapse Andrease keelekasutuses esines vanuses 1;7 lühendatud kujusid sõnadest *sitikas* > *siti*, *traktor* > *takku/takka*. Kui sellest vanusest on pärit üks näide, kus laps tekitas kolmesilbilisest võõrsõnast kahesilbilise nii, et loobus keskmisest silbist, nt *banaanid* > *panni*, siis vanuses 1;8 kaob võõrsõnadest rõhutu silp, nt *reklaami* > *kaammi*. Ka omasõnades loobub laps rõhutust ehk viimasest silbist, nt *rebane* > *epa*, *masinat* > *masi*, *porgandid* > *pooga*. Samuti ei kasuta laps sel perioodil ühtegi käändelõppu, mis muudaks sõna pikemaks kui kaks silpi, kolmesilbiliste sõnavormide puhul jätab laps lihtsalt käändelõpu ära ja kasutab ainult genitiivikujulist tüve, nt Andrease kõnes on vanuses 1;8 registreeritud lõputa vormid *musta*-‘mustaks’ ja *poti*-‘potile’.

Kuigi eelmistes näidetes oli laps jätnud hääldamata morfoloogilise tunnuse, ei ole nähtust enamasti käsitletud kui morfoloogilist, vaid pigem kui fonoloogilist piirangut. Rõhutu silbi hääldamata jätmine on keeleomandamise varasel etapil sage ning lastekeelekirjanduses ka palju kirjeldatud nähtus (vt nt Vihman 1997: 234; Carter, Gerken 2004: 562). Päris universaalseks kahesilbilisust aga pidada ei saa, näiteks on andmeid, et laps võib kahesilbilised sõnad reduplikatsiooni abil ka kolmesilbiliseks pikendada

¹¹ Kahesilbiline kõnetakt on väga omane hoidjakeelele, näiteks on Karl Pajusalu andmetel Lõuna-Eesti keelevariandi puhul tavalised hoidjakeele sõnad kas ühe- või kahesilbilised, kõige sagedasem struktuur (C)VCV moodustab enam kui viiendiku kõikidest hoidja kõnes esinenud sõnavormidest (Pajusalu 2001: 83).

(vt Vihman 1997: 234). Rõhutu silbi kadumise põhjuseks on peetud silpide erinevat pertseptuaalset esilduvust, s.t rõhutat positsiooni lausungis või sõnavormis, ja juba ka eespool mainitud trohheilise kõnetakti eelistamist (vt nt Wijnen, Krikhaar, Os 1994: 59). Lapsed ei jäta aga rõhutat silpi ära mitte sellepärast, et nad ei märka ega taju seda¹², vaid et nad ei suuda seda mingil põhjusel veel hääldada ning seega on paljude autorite arvates tegemist n-ö kõnerütmi piiranguga (Wijnen, Krikhaar, Os 1994: 59; Carter, Gerken 2004). Lisaks on leitud, et lapse sõnavormides, milles esimene silp on rõhutu ja esmapilgul tundub puuduvat, on selle puuduva silbi kohal täpsemal akustilisel mõõtmisel siiski mingi jälg (Carter, Gerken 2004: 584).

Teisalt tuleneb kahesilbiliste sõnakujude eelistamine suuresti sisendkeeles sagedaste¹³ sõnade fonotaktistest mallidest: lapsed valivad sisendkeelest kõige sagedasemad rütmilised mallid, näiteks on hollandi keeles nõrga silbiga algavad kõnetaktid harvad ja ka lapse kõnes on need harvad ning omandatakse hiljem (vt Wijnen jt 1994: 79; Pajusalu 2001). Perioodi, mil lapse kõnes esinevad ainult kahesilbilised vokaaliga lõppevad sõnad, on täheldatud ka soome keeles (Laalo 1994: 430). Nagu ka soome keeles, esineb eesti laste kõnes üksikuid näiteid ühesilbiliste sõnade pikendamise kohta kahesilbilisteks, näiteks Andrease kõnes *pai* > *paia* ja Hendriku kõnes nominatiivis kuju *lutt* asemel *luti*, mille mõlema puhul võib pigem olla tegemist hoidjakeelsete sõnavormidega. Lisaks ilmneb püüd eelistada kahesilbilisi sõnu ka liitsõnade omandamisel. Näiteks lühendab Andreas vanuses 1;9 neljasilbilise sõna *jõuluvana* kahesilbiliseks, saades sõnakuju *jõvvu*. Kui Andrease kõnesse ilmub liitsõnade omandamise alguses nii kahest kahesilbilisest tüvest kui ka ühest ühesilbilisest ja ühest kahesilbilisest tüvest koosnevaid liitsõnu, siis Hendriku kõnes on alguses valdavalt kahest kahesilbilisest tüvest koosnevad sõnad, näiteks *lalliautu* 'ralliauto' vanuses 1;11, *tatinina* vanuses 2;0. Valdav osa mõlema lapse varastest liitsõnadest on siiski neljasilbilised. Kahest kahesilbilisest tüvest koosnevate liitsõnade kolmesilbilistele sõnadele eelistamise kohta on andmeid ka soome keelest, kus kahesilbilisust on kirjeldatud kui nähtust, mis ilmneb nii liht- kui ka liitsõnade omandamisel (Laalo 2000). Püüd ühesilbilise täiendosaga liitsõnast teha kahesilbilise täiendosaga liitsõna ilmneb eesti materjalis nii Hendriku kui ka Andrease kõnes, näiteks *kakanunnu* 'kakajunn' 1;10, *pannikooki* 'pannkooki' Hendrikul vanuses 1;11, *pannikooki* 'pannkooki' ja *suupilli* 'suupilli' Andrease kõnes vanuses 1;9.

Kahesilbilisuse perioodi võib lastel lugeda lõppenuks vahetult enne protomorfoloogilise perioodi algust, Andreasel vanuses 1;10.03, Hendrikul vanuses 2;5. Siis ei leidu lapse keelekasutuses enam pikemate sõnade lühendamist kahesilbilisteks ning kahest silbist pikemate sõnade hulk on jõudnud 9,5%-ni kõikidest sõnedest. Seda näitajat võib pidada samaks sisendkeeles esinevate kahest silbist pikemate sõnavormide sagedusega, nimelt leidub sisendkeeles kolme- ja enamasilbilisi sõnesid samuti umbes 10% [vt art III].

Silpide ärajätmise kohta on andmeid, et eesti keelt omandav laps võib lühendada isegi 89%, samal ajal kui mõnda teist keelt, nt tšehhi või inglise keelt omandav laps ainult 26% pikematest sõnadest (Vihman 1980: 307). Ka eeltoodud andmetest ilmneb oluline individuaalne erinevus, kahesilbilisuse periood kestab ühel lapsel, Hendrikul, tunduvalt kauem kui teisel, Andreasel, kuigi mõlemal taandub see protomorfoloogilise perioodi alguses. Seega sõltub kahesilbilisus rohkem keelelise arengu astmest kui bioloogilisest vanusest ning individuaalsete erinevuste põhjuste ja ulatuse määratlemiseks on vajalik edasine täpsem uurimus.

2.1.3. Kinnise järgsilbi hilisem omandamine

Kinniseid silpe on lapsel raskem hääldada ning neid ei peeta ka üldiselt universaalseteks (Hint 1998: 47); võib oletada, et just seetõttu omandavad lapsed kinniseid silpe sisaldavad sõnad hiljem. Eesti keele andmete põhjal võib väita, et kinnised järgsilbid omandatakse hiljem kui kinnised esimesed (ehk rõhulised) silbid. Vaatlusaluste laste keelematerjalist võib leida näiteid, kus laps mugandab kinnise järgsilbiga sõna nii, et tekiks trohheilist struktuuri võimaldav sõnakuju: *viitul* > *villu/illu*, *saarmas* > *saamma*, *ämber* > *ämpu* (Andreas 1;7–1;8), *põrr* (vanema kõnes) > *põrra* (Hendrik 1;7).

¹² Petersi väitel suudavad lapsed produtseerida ainult väikest osa nendest grammatilistest elementidest, mida nad tegelikult eristavad ja mille tähendust teavad (Peters 1997: 177).

¹³ Ühesilbiliste sõnade mugandamist kahesilbilisteks (enamasti trohheilisteks kõnetaktideks) esineb eesti hoidjakeeleski, nt nominatiivvormid *vend* > *venna*, *lutt* > *lutu*, *mamm* > *mammu*. Samuti tekitavad inglise keelt kõnelevad vanemad deminutiivtuletistega ühesilbilisest kõnetaktist kahesilbilise trohheuse, nt *dog* > *doggie* (Peters 1997: 154).

Kinnise järgsilbi lõppkonsonandi puudumine on premorfoloogilisele perioodile üldiselt omane, sel perioodil ei esine lapse kõnes kinnise järgsilbiga sõnavorme [vt art III]. Muutemorfoloogia omandamist jälgides torkabki silma, et premorfoloogilisel perioodil ei kasuta laps selliseid käände- ja pöördelõppe, mille lisamine tüvele muudaks järgsilbi kinniseks. Näiteks esineb Andreasel vanuses 1;7 komitatiivi lõpp *-ga*, sõnavormis *bussiga*, kuid vanuses 1;8 ei esine inessiivi lõppu *-s* ning sõnavormide *tunnis* ja *aias* asemel kasutab ta vorme *tunni-* ja *aia-*. Samuti jääb lapsel hääldamata partitiivi lõpp *-t* sõnavormides *kipsi-* ‘küpsist’ ja mitmuse nominatiivi lõpp *-d*, nt *mammu-* ‘mammud’. Teise vaatlusaluse lapse, Hendriku kõnes puuduvad samuti nii inessiivi (vanuses 1;8 *vanni-* ‘vannis’ ja vanuses 2;1 *laste-aia-* ‘lasteaias’) kui ka partitiivi *t*-lõpulised vormid, *d*-tunnusega mitmuse nominatiivivorme ei kasuta Hendrik kuni vanuseni 2;4. Samas esineb mõlema lapse kõnes ühesilbilisi konsonandiga lõppevaid sõnavorme: Andrease kõnes vanuses 1;7 inessiivivorme, nt *käes*, Hendrikul vanuses 2;1 *t*-lõpulisi partitiivivorme, nt *vett*. Selliste vormide esinemine laste kõnes näitab, et vastavate käändelõppudega on lapsed küll tuttavad, kuid käändelõppu suudavad nad hääldada ainult sellistes sõnades, mille puhul jääb sõnavorm ühesilbiliseks [vt art III]. Samas on laste esimesed kolmesilbilised käänevormid komitatiivivormid, mis lõppevad lahtise silbiga, nt *bussiga* Andreasel vanuses 1;7.

Sõnalõpuliste konsonantide vältimist on täheldatud nii eesti kui ka teistes keeltes. Lastekeelele peetakse üldiselt omaseks, et lalisemiselt tähenduslikule kõnele üleminekul sõltub konsonantide hääldamine väga palju konsonandi positsioonist: kunagi ei jää ära sõnaalguline konsonant, pigem ikka sõnalõpuline (Vihman 1980). Ka lähemas sugulaskeeles, soome keeles on täheldatud, et soome lapse esimese 50 sõna seas ei ole sõnalõpulise konsonandiga sõnu (Savinainen-Makkonen 1998: 76). Kinnise järgsilbi vältimise taga on suure tõenäosusega ka sisendkeele sagedus: kuna lapsed omandavad sagedased struktuurid varem ja eesti keeles on palju kahesilbilisi lahtise lõppsilbiga sõnu (eriti hoidjakeeles, vt Pajusalu 2001), on kinnise silbi hilisem omandamine ootuspärane.

2.1.4. Kokkuvõtteks

Eesti keele morfofonoloogilise süsteemi omandamise juures mängib premorfoloogilisel perioodil ja protomorfoloogilise perioodi alguses struktuuride ikoonilisuse ja loomulikkuse kõrval olulist rolli ka morfoloogilise struktuuri prosoodiline esilduvus. Laps jätab hääldamata rõhuta (sageli kolmanda) silbi ning rõhuta silbi lõpphääliku, milleks on sageli mõni käände- või pöördelõpp. Morfoloogiliste struktuuride, muutetunnuste omandamisele on mõju sisendkeeles sagedastel fonoloogilistel struktuuridel¹⁴, sisendkeeles sagedane trohheiline kõnetakt on lapse kõnes esialgu valdav, kõik muutetunnused, mille lisamisel tekiks teistsugune struktuur, ilmuvad lapse keelekasutusse hiljem. Saadud tulemused lähevad mõnevõrra vastuollu Slobini esitatud tähelepanu operatsiooniprintsiibiga, mille järgi pöörab laps tähelepanu sõnalõppudele (Slobin 1973: 191), ning tundub, et keeleüksuse positsioonist olulisem on selle prosoodiline esilduvus ehk rõhk.

2.2. EESTI KEELE MORFOLOOGILISE SÜSTEEMI ERIPÄRA MÕJU MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMISELE

Eesti keele muutemorfoloogilisele süsteemile iseloomulike nähtuste, astmevahelduse ja tüvevahelduste omandamise kõrval on järgnevalt vaadeldud morfoloogiliste tegurite, nagu produktiivse ja ebaproduktiivse muuttüübi järgi muutuvate sõnade vormimoodustuse omandamisjärjekorda, mõne kindla muuttüübi eelistamist, muuttüübinihkeid, vormihomonüümia rolli kindlasse muuttüüpi kuuluvate sõnade omandamisel ning reeglipärasema ja läbipaistvama muutetunnuse üleüldistamist.

Steven Gillise ja Dorit Ravidi järgi pööravad lapsed, omandades tüpoloogiliselt erinevaid keeli, rohkem tähelepanu nendele keele aspektidele, mis kannavad kõige olulisemat ja esilduvamat informatsiooni: näiteks omandavad hollandi lapsed morfoloogiliselt vaest keelt ning pööravad seetõttu enam tähelepanu sõnajärjele ja sõnade leksikaalsele sisule, kusjuures heebrea keelt kui rikka morfoloogiaga

¹⁴ Zhangi ja Lai väitel on loomulikkuse mõju omandamisele veel ebaselge ehk teisisõnu: loomulikkus on seotud kättesaadavusega (ingl k *accessibility*) ehk mingi struktuuri sisendkeelse sagedusega, st et ka ebaloomulik mall omandatakse vara, kui see on kättesaadavam ehk sisendkõnes sagedasem (Zhang, Lai 2006: 71–72).

keelt omandavad lapsed keskenduvad enam sõna sisemisele struktuurile (Gillis, Ravid 2003: 50). Keele muutmorfoloogilise süsteemi eripäraste joonte varane omandamine viitab sellele, et lapse esialgne varane grammatika ei ole mitte universaalne, vaid pigem omandatava keele esilduvate tunnustega. On leitud, et rikka morfoloogiaga keel stimuleerib last muutmorfoloogiat juba varakult omandama. Keele paradigmaatilist rikkust hinnatakse sisendkeele paradigmade keskmise suuruse põhjal, vastav näitaja saadakse, kui analüüsitavas keeleaines esinevad sõnavormid jagatakse samas aineses esinenud lekseemide arvuga. On leitud, et aglutineerivate keelte keskmine paradigma suurus kasvab flekteerivate keelte keskmise paradigmaga võrreldes kiiremini (vt Laaha jt 2007). Siinses töös eesti keele omandamise kohta saadud tulemused on vastavuses eesti keele morfoloogilise süsteemi üldise tüpoloogilise olemusega: eesti muutmorfoloogia omandatakse hiljem kui puhtalt aglutineerivates ning varem kui flekteerivates keeltes [vt art VI].

Rikka morfoloogilise süsteemi omandamist ei paista kasutatud andmestiku põhjal raskendavat ei vormide rohkus paradigmas ega eesti keele killustatud muutkondade süsteem. Oluline on see, et laps ei omanda kogu muutmorfoloogilist süsteemi korraga, ta alustab n-ö tuumikust ning omandab esmajärjekorras kõige sagedasemad ja olulisemad vormid. Samuti ei omandanud vaatlusalused lapsed kõiki muuttüpe korraga. Muuttübieelistused paistsid silma eelkõige noomeni muutmorfoloogia omandamisel: esialgu arenes vormimoodustus ainult kindlates ja sisendkeeles väga sagedastes muuttüpidel [vt art II, III ja VI]. Noomenite puhul mängis olulist rolli muuttüübi produktiivsus, verbide puhul juhtis omandamist pigem mingi kindel verbileksem oma vormimoodustusmalliga. Keeruka morfoloogilise süsteemi omandamisel kasutatud nn kompensatoorseks strateegiaks saab lugeda ka mingi muuttüübi vormimoodustuse üleüldistamist, mida vaadeldud lapsed kasutasid eelkõige teatud tüüpides genitiivi ja partitiivi homonüümsete vormide vältimiseks.

Eesti keeles on nii aglutinatiivset, fusiivset kui analüütilist vormimoodustust. Kergemini omandatavaks peetakse läbipaistvamat aglutineerivat vormimoodustusviisi. Kuigi fusiivselt moodustatud vormid ilmusid vaadeldud laste keelekasutusse varakult, tekitas nende omandamine aktiivse vormimoodustuse ehk protomorfoloogilisel perioodil rohkem probleeme kui aglutinatiivselt moodustatud vormide omandamine [vt art VI]. Analüütiliste ja sünteetiliste väljendusvahendite eelistamise kohta saadud tulemused näitasid vaatamata sellele, et sisendkeeles kasutatakse võrdsete väljendusvõimaluste olemasolul kõiki viise peaaegu võrdselt, laste puhul individuaalseid erinevusi. Mõni laps eelistas kohasuhte väljendamiseks analüütilist kohakonstruktsiooni (*auto pääl* 'peal' Hendrik vanuses 1;11), kuid näiteks teise lapse, Andrease kõnes sellist eelistust ei täheldatud. Seega ei pruugi Slobini esitatud analüütilise vormi eelistamise kohta käiv operatsiooniprintsiip kõikide laste puhul kehtida. Märkatav oli aga analüütilise väliskohakonstruktsiooni (nt *auo peale*) eelistamine siis, kui sünteetiline on üldkeeles kasutusel saaja semantilise rolli markeerimiseks (nt *andis Antsule*) [vt art III].

2.2.1. Astmevahelduse, lõpu- ja tüvevahelduste omandamine

Läänemeresoome keeltele omane astmevaheldus võiks esmapilgul eesti keele muutmorfoloogilise süsteemi omandamist raskendada, kuna lapsel tuleb muutevormi moodustamisel lisaks tunnustelõppude kasutamisele ka nn lisatööd teha ja iga vormi jaoks õiges astmes tüvi valida. Kahes artiklis [vt art III ja VI] esitatud tulemused aga osutavad, et produktiivsed vältevaheldusmallid (nõrgeneva tüvega ühesilbiliste noomenite vormimoodustus) omandatakse eesti keeles väga vara, esimesed vältepositsioonid esinesid vaadeldud laste kõnes juba premorfoloogilisel perioodil, mil käändelõpud ja muud muutetunnused ei olnud veel omandatud. Ka üksikud materjalid esinenud üleüldistused ei puudutanud vältevaheldust, vaid ainult laadivahelduslike sõnade vormimoodustust. Vältevahelduse varast omandamist toetab peale sisendkeelse sageduse ka häälikupikkuse opositsioonide funktsionaalne roll grammatiliste tähenduse eristamisel – mida suurem see roll mingis keeles on, seda varem häälikupikkused omandatakse [vt art VI]. Eesti keeles eristab nõrgas või tugevas astmes sõnavorm lapse jaoks tähtsaid grammatilisi tähendusi, näiteks valdajat ja objekti või objekti ja kohta, just need semantilised rollid on lapse varakult omandatud käändevormide puhul olulised.

Tüvevaheldusega seotud vead esinevad laste kõnes aktiivse vormimoodustuse omandamise alguses, premorfoloogilisel perioodil protomorfoloogilisele perioodile üleminekul ning protomorfoloogilise perioodi alguses, lapse vanuses 1;9–2;6. Vigaste vormide põhjal võib väita, et kõige enam valmis-

tab lapsele raskusi teisevälteliste konsonandiga lõppevate sõnade vormimoodustus. Enamasti esineb vigu *el-* ja *er-*sõnade vormimoodustuses. Vanuses 2;1 leidub Andrease kõnes vorme, nagu **numbert*, **numberit* 'numbrit'; **kahvelga*, **kahveliga* 'kahvliga' ja **vahvle* 'tahvli'; **kolstest* 'korstnast'. Kõikides eelnenud näidetes on oluline ka fonoloogiline keerukus, nimelt vältis laps selliste vormidega raskesti hääldatavat kolmest konsonandist koosnevat kaashäälikuühendit. Sagedased on eksimused ka teiste konsonandiga lõppevate sõnade vormide moodustamisel, näiteks esines Andreasel vanuses 2;1 nominatiivivormi *küünal* asemel genitiivivorm *küünla* ning vanuses 2;4–2;5 oli lapsel raskusi *s-*lõpuliste sõnade kärbes ja võõras vormimoodustusega: **kärbese* 'kärbse', **võõraseid* 'võõraid', *kapsat* 'kapsast'.

Mõningast ebakindlust tekitas lapses ka *ne-*liiteliste sõnade lõpuvaheldus: vanuses 1;10 esineb Andreasel nominatiivi funktsioonis kolmesilbilise tüve *rebane* asemel kahesilbiline *reba-*, kuid genitiivivormi asemel **rebali* 'rebase'. Ilmselt on laps tajunud, et genitiivis peaks selles sõnas midagi muutuma, kuid mis täpselt, on esialgu veel ebaselge. Kuu hiljem, vanuses 1;11 kasutab Andreas aga nominatiivi funktsioonis genitiivivormi **rebase* 'rebane'. Seega on laps registreerinud ka genitiivi tüve, kuid kasutada seda veel ei oska ja üldistab seda teistesse vormidesse. Sarnane ebakindlus ilmneb ka pike-mates sõnades, nt **lindistamise* 'lindistamine'.

Kuigi astmevahelduse puhul omandavad vaatlusalused lapsed vältevahelduse varakult [vt art II ja VI], leiab siiski näite, kust ilmneb, et laadimuutus koos lõpumuutusega *V > me* valmistab lapse jaoks mõningaid raskusi: vanuseks 2;0 on laps omandanud mitmuse nominatiivi vormi juhtmed, selle vormi analoogial moodustab ta ka vormid **juhtme* 'juhe' ja **juhtmet* 'juhet'. Kuu hiljem leidub materjalis vorm *juhte* 'juhtme', ning võib oletada, et laps on pannud tähele, et selle sõna mõnes vormis kaob *m-*häälik, kuid mis vormis täpselt, ei ole veel selge.

Pöördsõnade lõpuvaheldusmalle on eesti keeles vähem kui käändsõnade omi. Võimalik, et seetõttu ei valmistata verbide lõpuvaheldusmallide omandamine lastele ka probleeme, ainuke vigane vorm *kiskudud* 'kistud' leidub Andrease materjalis vanuses 2;6. Et tegemist on äärmiselt ebaproduktiivse lõpuvaheldusmalliga, mille järgi muutub ainult kolm verbi, on vormimoodustusraskus siinkohal isegi ootuspärane. Samas on üllatav, et verbide vormimoodustuses vigu ei ole ja näiteks ka tüvevaheldused, nagu *sööme* : *süüa*, *lööb* : *lüüa*, *ei pea* : *pidime* omandab laps varakult (näited on Andrease vanusest 2;0) ja veatult.

Et lõpuvaheldus ei ole eesti keeles nii süsteemne kui astmevaheldus ja raskesti ennustatavaid lõpumuutusi on palju, tekitabki lõpuvahelduslike sõnade vormimoodustus eesti muutmorfoloogia omandamisel kõige enam raskusi. Peale lõpuvahelduse suhtelise ebasüsteemsuse on oluline ka moodustustehnikasse puutuv: lõpuvahelduslike vormide moodustamisel peab laps häälikuid-morfeeme mitte lisama, vaid lõpuhäälikute järjekorda vahetama (näiteks noomenite puhul valmistab lapsele raskusi just konsonantlõpuliste sõnade lõpuhäälikute vahetamine), ja see tehnika on siinse materjali põhjal kõige raskemini omandatav.

2.2.2. Muuttüübieelistused, deminutiivtuletuse roll

Kirjutistes, mis käsitlevad reeglipäraselt ja ebareeglipäraselt muutuvate sõnade erinevat omandamist, on peamiselt vaatluse all inglise või mõni teine selline indoeuroopa keel, kus ebareeglipäraselt muutuvaid sõnu on kokku vähe (vt nt Plunkett, Juola 1999 või Wilson 2003). Eesti keele killustatud muutkondade ja suure hulga ebareeglipäraselt muutuvate sõnadega morfoloogilise süsteemi puhul võib pigem rääkida sõnade jaotumisest produktiivsetesse (avatud) ja ebaproduktiivsetesse (suletud) muuttüüpidesse (vt Erelt jt 1993: 139, 143).

Üldlevinud seisukoha järgi omandatakse produktiivsed muutmismallid varem kui mitteproduktiivsed (Dressler 2004: 7; Dressler jt 2007: 94; Laaha jt 2007: 30). Eesti keelt omandava lapse keelekasutusse tekivad esmalt küll ebaproduktiivsesse muuttüüpi kuuluvate sõnade tervikutena omandatud üksikud vormid [vt art II, III, IV ja V], aktiivse vormimoodustuse arengu ehk esimeste miniparadigmade ilmumise alguses võib aga selgelt märgata produktiivse muuttüübi eelistamist. Kõikide vaatlusaluste laste kõnes leidunud esimesed noomeni miniparadigmad olid moodustatud esialgu ainult ühte kindlasse muuttüüpi kuuluvatest sõnadest (ühesilbilised nõrgeneva tüvega astmevahelduslikud sõnad, tüüpsõna sepp), nt *poeg*, *lill*, *klots* [vt art II].

Järgmine oluline muuttüüp on lapse jaoks samuti avatud tüüp, kuhu kuuluvad kahesilbilised astmevahelduseta sõnad (tüüpsõna *auto*). Selle tüübi järgi muutuvad lapse jaoks igapäevased deminutiivtuletised *kiisu*, *Atsu* ja sagedased hoidjakeelsed sõnad *emme*, *issi*. Deminutiivtuletusel, mida peetakse reduplikatsiooni kõrval teiseks oluliseks paragrammatiliseks ehk grammatika n-ö harjutamise vahendiks ning mille kasutamine ei teeni varasel omandamisperioodil sugugi mitte tuletusele muidu omast sõnavara rikastamise rolli (Dressler 1994: 101), on sel perioodil selgelt morfoloogilise süsteemi omandamist lihtsustav roll, nimelt nihutab deminutiivtuletus muidu astmevahelduslikud sõnad teise, astmevahelduseta tüüpi. Kuigi on leitud, et enamasti liiguvad sellise tuleuse puhul ebaproduktiivsesse muuttüüpi kuuluvad sõnad produktiivsesse muuttüüpi (Dressler 2004: 7), siis eesti keele andmete põhjal võib öelda, et muuttüübinihe võib toimuda ka kahe produktiivse tüübi vahel. Oluline omandamist hõlbustav tegur tundub aga siinkohal olevat vormihomonüümia: nimelt nihkuvad tuletatud sõnad muuttüüpi, kus nominatiivi- ja genitiivivorm on homonüümsed. Protomorfoloogilise perioodi alguses on homonüümse nominatiivi ja genitiiviga sõnad lapse esimeste vormiopositsioonide hulgas ülekaalus [vt art II, III]. Vormihomonüümia pakutavat säästu on täheldatud ka teiste keelte omandamise puhul, muu hulgas on väidetud, et ühekujulised vormid, mis sobivad kasutada eri käändevormina, hõlbustavad just suurte paradigmade omandamist (vt Kilani-Schoch, Dressler 2000: 102, 107; Dressler 2004: 9).

Muuttüübieelistuste kohta võib kokkuvõtvalt väita, et protomorfoloogilisse perioodi siirdudes paistab lapsel olevatki justkui kaks noomenite prototüüpset muutmistüüpi: üks ühesilbiliste astmevahelduslike ja teine kahesilbiliste astmevahelduseta sõnade tarbeks. Selgelt ainult morfoloogilise eelistusega ei paista aga siinkohal tegemist olevat, nimelt tuleb nendesse muuttüüpidesse kuuluvate sõnade puhul kindlasti arvestada ka seda, et kaks eelmainitud muuttüüpi on sisendkeeles kõige sagedasemad noomeni muuttüübid Näiteks kuulub kaheaastasele lapsele suunatud kõnes umbes 30% kõikidest noomenitest esimesse ja 21% noomenitest teise kirjeldatud muuttüüpi, esinemisjuhtudes arvatuna on kõnealustesse muuttüüpidesse kuuluvate sõnade sagedus veelgi suurem.

Verbide puhul ei ole aga produktiivse-ebaproduktiivse muutmorfoloogiaga verbide suhe sisendkeele sagedustega nii ühene: premorfoloogilisel perioodil on lapse kõnes rohkem avatud muuttüüpi kuuluvaid verbilekseeme, samas on üksikute suletud muuttüüpi kuuluvate verbide esinemissagedus väga kõrge [vt art IV ja V]. Produktiivse ja ebaproduktiivse morfoloogiaga verbide osakaal muutub protomorfoloogilisel perioodil märgatavalt: lapse kõnes esineb peale ebaproduktiivse morfoloogiaga tuumverbide (mõiste kohta vt Tragel 2003) järjest enam produktiivse morfoloogiaga verbilekseeme (70% kõikidest verbilekseemidest), samas jääb produktiivse morfoloogiaga verbide esinemiskordade osakaal peaaegu samaks. Ehk teisisõnu: lapse repertuaari lisanduvad küll järk-järgult produktiivse morfoloogiaga verbid, kuid neid verbe kasutab laps harvem ja üldiselt domineerivad keelekasutuses ikka kõige sagedasemad tuumverbid (*olema*, *tegema*, *panema*, *tulema*, *saama*, *vaatama*, *minema*), mille muuteparadigmad omandab laps varem kui produktiivse vormimoodustusega verbide paradigmat, eelistamata sealjuures üht kindlat muuttüüpi. Sisendkeele mõju on ka verbide puhul selgelt märgata: sisendkeeles on samuti nagu lapse keelekasutuseski suurem hulk produktiivse morfoloogiaga verbilekseeme (66%), esinemiskordades arvatades on ülekaalus siiski ebaproduktiivse morfoloogiaga verbid (70%).

Produktiivsuse roll võib eelkirjeldatu taustal olla noomenite ja verbide puhul mõnevõrra erinev. Selge on aga see, et sisendkeele sagedus mõjutab protomorfoloogilisel perioodil aktiivset morfoloogia omandamist tunduvalt rohkem kui produktiivsus ehk teisisõnu: sisendkeeles sagedased sõnad, seega ka muuttüübid, omandatakse varem, hoolimata sellest, kas tegemist on produktiivsete või ebaproduktiivsete tüüpidega.

Sagedusega on seotud keeleüksuste segmenteeritavus. Nimelt väidab Peters, et kui sõnavormi on raske morfeemideks segmenteerida, näiteks sõnaalguline rõhk määrab kõige kergemini segmenteeritavaks üksuseks terve sõnavormi, omandab laps selle vormi tervikuna (Peters 1997: 179). Seega võib oletada, et paljud eesti keele tüvemitmuse, lühikese illatiivi ning fusiivse lihtmineviku vormid, mille muutmismallid võivad esmapilgul tunduda lapse jaoks rasked omandada, võivad protomorfoloogilise perioodi alguses olla suure tõenäosusega veel tervikutena omandatud.

2.2.3. Morfeemide-vormide morfoloogiline läbipaistvuse mõju: vormide omandamisjärjekord ja üleüldistused

Morfeemide morfoloogiline läbipaistvus ehk see, kui ühel morfeemil on üks tähendus ja/või ta markeerib üht grammatilist funktsiooni, on loetud varast muutmorfoloogia omandamist hõlbustavaks teguriks (vt nt Peters 1997: 182). Morfoloogilise läbipaistvuse rolli hindab Dressler isegi olulisemaks kui produktiivsuse rolli. Tema väitel üleüldistavad lapsed, kes omandavad fusiivse vormimoodustusega keeli, alguses küll produktiivseid muutmismalle, pärast aga ka ebaproduktiivseid, seda aga ainult juhul, kui need on morfoloogiliselt läbipaistvamad (Dressler 2004: 7).

Eesti keeles liituvad morfeemid käändsõna vormides üldjuhul küll aglutinatiivselt, kuid teatud sõnatüüpides võivad tunnused liituda siiski ka fusiivselt: mitmuse tunnuse ja tüve sulandumine toimub tüvemitmuse vormides, nt *jalu-l*; tüve ja käändetunnuse sulandumine lühikestes illatiivvormides, nt *pessa*, ning arvu- ja käändetunnuse sulandumine mitmuse partitiivvormides, nt *pesa-sid*. Aglutinatiivselt moodustatud ehk läbipaistvad vormid peaksid lapsed omandama varem kui mitte nii läbipaistvad fusiivsed vormid.

Eesti keelt omandava lapse keelekasutusse ilmuvad esimesena tüvemitmuse vormid, nt *lilli* (Andreas 1;8), ning alles seejärel aglutinatiivselt moodustatud vormid, nt *kartule-i-d* (vanuses 2;0). Samuti leidub laste kõnes esmalt lühikesi illatiivvorme, nt *lihvi* 'lifti', *poodi*, *püksi* (Andreas 1;6–1;7), *õue* (Hendrik 1;6), aglutinatiivne *sse*-illatiiv, nt *tasku-sse*, leidub Andrease keelematerjalis alles vanuses 2;0 [vt art II]. Fusiivse morfeemiga *-sid* moodustatud mitmuse partitiivvorm, nt *maja-sid*, omandatakse samal ajal kui aglutinatiivsed mitmuse partitiivvormid [vt art II ja VI]. Seega ei tundu morfeemide morfoloogiline läbipaistvus mängivat vormide omandamisel väga suurt rolli, pigem võib lühikeste vormide domineerimises näha sisendkeeles sagedaste lekseemide ja neist moodustatud lühikeste vormide mõju. Samuti on lühikeste vormide eelistamisel oma roll kahesilbilisusel, sest kõigepealt omandatakse need vormid, mis ei muutu vormimoodustuse tulemusel pikemaks kui kaks silpi, nt *lilli*, ning alles seejärel need, mis muutuvad näiteks kolmesilbilisteks, nt *kartuleid* (vt ptk 2.1.2).

Sisendkeeles on mitmuse partitiivvormidest 60–62% tüvemitmusevorme ning 33–35% moodustavad aglutinatiivselt moodustatud vormid (Andrease materjal), fusiivse formatiiviga *-sid* on moodustatud kõigest 3–6% vorme. Nende andmete taustal on isegi üllatav, et *sid*-mitmus omandatakse aglutinatiivse moodustusega ühel ajal. Ilmselt mõjutab *sid*-vormi omandamist mõne lapse jaoks olulise lekseemi, nagu *auto* : *auto-sid*, *onu* : *onu-sid*, *tädi* : *tädi-sid* vormimoodustus. Oma roll võib olla ka selles, et *sid*-morfeem, hoolimata sellest, et selles morfeemis on sulandunud mitmuse ja partitiivi tunnus, on laste jaoks tervikuna siiski selgemini tunnusena tajutav kui *i*-tunnus.

Verbide puhul on vaatlusalust omandamisperioodi arvestades oluline lihtmineviku tunnuse ja tüve sulandumine teatud sõnatüüpide lihtminevikuvormides, nt *tuli-n*. Fusiivselt moodustatakse lihtminevikuvorme ainult mõnes üksikus, kuigi sagedases sõnas. Et lapse varase repertuaari hulgas leidub fusiivne lihtminevikuvorm *tuli* samal ajal kui esimesed aglutinatiivselt moodustatud vormid, nt *kukku-(s)*, võib oletada, et lekseemi või vormi sisendkeelsel sagedusel on olulisem roll kui moodustuse läbipaistvusel. Peale selle tuleb arvestada, et perioodil, mil kõnealused vormid lapse keelekasutusse ilmuvad, toimub omandamine veel analüüsivõimega üksustena ning suure tõenäosusega ei ole tegemist teadliku vormimoodustuse ega fusiivse allomorfi *-i* tajumisena eraldi morfeemina.

Morfoloogiline läbipaistvus ei oma eelkirjeldatu põhjal muutevormide omandamisele ühest selget mõju, pigem tundub omandamisjärjekorra puhul olevat oluline vormide ja lekseemide sisendkeelne sagedus ning pragmaatilised tegurid, nagu mõne lekseemi ja seega ka sellest moodustatud vormide olulisus lapse jaoks.

Kui protomorfoloogilise perioodi alguses paistis kindlate muuttüüpide eelistuse puhul, et vormihomonüümial on omandamist hõlbustav roll ning et morfoloogilisel läbipaistvusel sellist rolli ei ole, siis vaadeldes lähemalt lapse vormimoodustuses esinevaid vigu ehk täpsemalt üleüldistusi, selgub, et pärast läbipaistva tunnuse omandamist eelistab laps vormihomonüümiat hoopis vältida ning moodustada morfoloogiliselt läbipaistvaid vorme ka sellistest sõnadest, kus nende moodustamine ei ole normikohane.

Pärast seda, kui laps on omandanud partitiivi tunnuse *-t*, üldistab ta seda ka tüüpidesse, kus partitiivi lõppu ei esine ja kus grammatiliste käänete vormid on homonüümsed. Näiteks käänab vanuses 2;1–2;4 Andreas esmavätelisi sõnu *muna* ja *saba* teiseväteliste kahesilbiliste sõnade eeskujul **muna-t*, **saba-t* ning astmevahelduslikku sõna *kauss* samuti sama tüübi järgi **kausi-t*. Läbipaistvama tunnuse üleüldistamine esineb ka illatiivvormides *tühja-sse* (Andreas 2;4). Kõikidel juhtudel toimub muuttüübinihe kahe produktiivse tüübi vahel ning üldistub läbipaistvam tunnus. Siinkohal võib paralleele tuua ka eelkirjeldatud deminutiivtuletiste kasutamisega. Hoidjakeelsed vormid *kiisu*, *kutsu*, mille puhul algne vorm *koer*, *kass* oleks olnud ainsuse partitiivis lõputa, saab muuttüübinihke ehk deminutiivtuletuse kaudu partitiivis läbipaistvama tunnuse *-t*. Seega ei saa ka väita, nagu ei oleks morfoloogilisel läbipaistvusel eesti muutmorfoloogia omandamisel üldse mingit rolli – kuigi üleüldistusi oli lapse keeles vähe, näitasid need selgelt läbipaistva tunnuse eelistamist.

Infleksionaalne imperialism on Slobini (1985: 1216) järgi ühe morfoloogilise muutmismalli täielik või peaaegu täielik asendamine teisega. See on operatsiooniprintsiip, mille puhul suur ja arvukas muuttüüp allutab endale ka teiste vähem arvukate muuttüüpide sõnu, s.t et laps võib ühe käände puhul kasutada ainult ühes (suures ja produktiivses) muuttüübis kasutatavat allomorfi ja üldistada seda kõikidele teistesse tüüpidesse kuuluvatele sõnadele ning kasutada näiteks üldkeeles nullmorfeemiga moodustatud vormide asemel mõnda selgemalt markeeritud vormi (vt ka Dressler 2004: 8). Kuigi eesti materjalis leidunud üleüldistused ja deminutiivtuletised näitavad fonotaktiliselt läbipaistvama tunnuse eelistamist, ei saa infleksionaalsest imperialismist või laiendamiseks nimetatud operatsiooniprintsiibist nii väheste juhtude puhul (näiteks Andrease materjalis on ainult 0,6%-l kõikidest mitmuse partitiivi vormidest üleüldistunud tunnus *-t*) siiski rääkida.

2.2.4. Kokkuvõtteks

Omandatava keele muutmorfoloogilise süsteemi eripära ning üldiste, morfoloogia omandamisele iseloomulike protsesside mõju on kõige selgem protomorfoloogilisel omandamisperioodil, mil aktiivne muutmorfoloogia omandamine algab ja mil tervikutena memoreerimisel ei ole enam nii olulist rolli. Eesti keele kohta saadud andmed näitavad, et eesti keele astmevaheldus omandatakse varakult, produktiivse ja ebaproduktiivse muuttüübi järgi muutuvate sõnade vormide omandamine sõltub aga kõige enam vastavate lekseemide esinemise sagedusest sisendkeeles. Ebaproduktiivsesse tüüpi kuuluvate sõnade vormimoodustus võidakse omandada varem kui produktiivsesse tüüpi kuuluvate sõnade vormimoodustus, aga ainult juhul kui need sõnad on sisendkeeles sagedased.

Sisendkeelse sageduse ja esilduvuse kõrval ei ole morfoloogilise elemendi läbipaistvusel premorfoloogilisel perioodil veel tähtsust: aglutinatiivne käändelõpp *-sse* peaks olema läbipaistvam kui lühike illatiiv, kuid ometi omandavad eesti lapsed lühikese illatiivi, mis on sisendkeeles sagedasem ega ole pikem kui kaks silpi, varem. Muudetunnuse läbipaistvuse roll hakkab suurenema protomorfoloogilisel perioodil, mil laps eelistab selgeid käändelõppe nullmorfeemidele. Kõige raskem on aga eesti keelt omandava lapse jaoks konsonandiga lõppevate noomenite lõpuvaheldusmallide vormimoodustus. Peale lõpuvahelduse ebasüsteemsuse on oluline ka üldkognitiivne omandamismehhanism, aglutinatiivne tehnika ehk tunnuste-lõppude lisamine tüvele on kergem kui häälikute asendamine ja nende vahetamine.

2.3. MORFOSÜNTAKTILISED TEGURID

Muutmorfoloogia omandamist mõjutavate morfosüntaktiliste teguritena käsitletakse alljärgnevalt lausungi pikkuse ja vormide omandamise seotust, muutmorfoloogia arengut sõnaliigiti ning konstruktsioonide osa keerukamate vormide omandamisel.

2.3.1. Väljendite keskmine pikkus, algvormide osakaal ja vormimoodustuse areng

Väljendite keskmist pikkust (VKP) võib pidada kõige klassikalisemaks keelelise arengu indeksiks, mida kasutatakse nii morfosüntaktilise (soome keele kohta vt nt Nieminen 2007) kui ka morfoloogilise arengu analüüsimisel. Morfoloogilise arengu analüüsimisel on oluline periood, mil lapse VKP väärtus

on rohkem kui 1, s.t et lapse lausungites on keskmiselt juba rohkem kui üks sõna. Perioodil, mil eesti laps kasutab valdavalt ühesõnalisi lausungeid, domineerivad tema kõnes noomenite nominatiivivormid ja verbide imperatiivikujulised vormid. Kui väljendite keskmine pikkus hakkab tõusma, hakkab arenema ka vormimoodustus. Premorfoloogilisel perioodil on näiteks vaatlusaluse lapse Andreease kõnes keskmiselt 1,2 sõnet lausungi kohta, peale nominatiivikujuliste käändevormide esineb siis lapse kõnes ainult üksikuid tervikuna omandatud partitiivi-, illatiivi- ja genitiivivorme. Kui lausungite pikkus tõuseb premorfoloogilise perioodi lõpus üle 1,5 ehk teisisõnu: rohkem kui pooltes lapse lausungites on rohkem kui kaks sõnet, hakkab arenema verbi muutemorfoloogia. Esimene verbi miniparadigma on registreeritud Andreease kõnest vanuses 1;10, kui VKP väärtus oli 1,6.

Protomorfoloogilise perioodi alguses toimub väljendite keskmises pikkuses väga järsk hüpe: kui vanuses 1;11 on Andreease kõnes VKP 1,8, siis kuu hiljem, vanuses 2;0 on see koguni 3,6. Seega, kui lauses on juba rohkem kui kaks nimisõna, tuleb nende sõnade semantiline roll vormistada mingi käändega ning nii tõusebki järsult uute, omandatud käändevormide hulk lapse kõnes [vt art II ja III]. Käändsõnade vormimoodustuse aktiivset omandamist demonstreeribki algvormide osakaal kõikide käändevormide hulgas, mis hakkab lapse vanuses 1;8 langema ja jõuab paari kuu jooksul, vanuses 1;9–2;0 lapsele suunatud kõnega samale tasemele (umbes 50% kõikidest käändsõnavormidest [vt art II ja III]). Verbi aktiivse muutemorfoloogia omandamiseks ei pea lapse lausungid aga olema pikemad kui keskmiselt 1,6 sõnet. Niisiis on lausungi pikkus otseselt seotud vormimoodustuse arenguga ehk algvormide osakaaluga lapse kõnes ning oluliseks VKP väärtuseks võibki verbide puhul pidada üle ühe sõne ja noomenite puhul üle kahe sõne lausungi kohta, just siis algab vormimoodustuse aktiivne omandamine.

2.3.2. Muutemorfoloogia areng sõnaliigiti

On väidetud, et muutemorfoloogia areneb sõnaliigiti erineva kiirusega, ning täheldatud, et mõnes keeles areneb noomeni morfoloogia kiiremini kui verbi morfoloogia (Dressler jt 2007: 67). Üheks põhjuseks on peetud asjaolu, et noomenite puhul tuleb lapsel omandada vähem morfoloogilisi kategooriaid kui verbide puhul. Teise olulise tegurina on mainitud seda, et verbi morfoloogia võidakse omandada teisiti kui noomeni morfoloogia. Noomeneid on tänu nende vastavusele tähistatavale objektile ehk suuremale referentsiaalsusele ka kognitiivselt kergem haarata (Choi 1997: 47; Bassano jt 2005: 69). Verbid, eriti väga sagedased verbid, on aga tähenduselt keerukamad ja nad on enam seotud keele süntaktilise struktuuriga ning seetõttu mängivad verbi omandamisel süntaktilised faktorid enam rolli kui noomeni omandamisel (Dressler jt 2007: 68). Seega on verbid grammatiliselt olulisemad, nad paku-vad enam grammatilisi seoseid noomenite vahel (Bassano jt 2005: 69). Michael Maratsose väitel on noomenite puhul kõige olulisem semantiline koherentsus, verbi puhul aga morfoloogiline info (aeg, aspekt, jaatus-eitus jne) (Maratsos 1991). Morfoloogilise süsteemi üldine rikkuski võib noomenite omandamise puhul mängida suuremat rolli kui verbide puhul. Kõige olulisemaks peavad Dressler jt aga seda, kuivõrd olulist rolli mängib eri sõnaliikidesse kuuluvate sõnade morfoloogia omandatava keele struktuuris tervikuna, teisisõnu: lapsele suunatud kõne määrab, kas laps pöörab esialgu rohkem tähelepanu noomenite või verbide morfoloogilisele struktuurile (Dressler jt 2007: 68).

Nagu eelmises peatükis mainitud, hakkab eesti keele muutemorfoloogia arenema verbide osas pisut varem kui noomenite osas. Kolmel lapsel viiest esineb esimene verbi miniparadigma varem kui esimene substantiivi miniparadigma, ajaline vahe kahe sõnaliigi muutemorfoloogia omandamise alguse vahel võib olla üks kuni kaks kuud. Viiest vaatlusalusest lapsest kahe lapse kõnesse ilmuvad noomenite ja verbide esimesed miniparadigmad ühel ja samal ajal.

Verbi muutemorfoloogia varasemale omandamisele võib esmapilgul mõju avaldada ka vormide läbi- paistvus. Nimelt on eesti keeles verbi muutemorfoloogias tervikuna aglutinatiivsel vormimoodustusel suurem roll kui noomeni muutemorfoloogias (vt nt Ehala, ilmumas), seega võib lastel olla kergem omandada aglutinatiivseid verbivorme kui suuremal määral fusiivseid noomeni vorme. Samas on esimes- tes miniparadigmades esinenud verbi *olema* vormid supletiiivsed ning neid peaks olema seega raskem omandada. *Olema*-verbi puhul on aga selge sisendkeele sageduse mõju, *olema* eri vorme on lapsele suunatud kõnes ligikaudu kümme korda rohkem kui teiste lekseemide vorme (vt nt Argus 2006), kus-

juures *olema*-verbi esinemine liitajavormides seda sagedust oluliselt ei suurenda, sest liitajavormid on vanema keeles väga harvad. Näiteks esines Andrease vanuses 2;0 lindistatud dialoogis ema kõnes *olema*-verbi vorme 80 korral, neist ainult ühel korral esines vorm liitajavormi koosseisus.

Kuigi ka eri sõnaliikide morfoloogia omandamisel on loetud oluliseks teguriks noomenite ja verbide erinevat esilduvust,¹⁵ võib eesti keeles, kus verb on enamasti mitte-esilduval positsioonil lausungis, s.t enamasti mitte lausungi lõpus ega alguses, vaid kuskil keskel, arvata olulisemaks mõjutajaks sisendkeelset sagedust. Noomeneid on küll lapsele suunatud kõnes rohkem kui verbe, kuid samas esineb lapsele suunatud kõnes rohkem ühe ja sama verbi(vormi) kordusi (Argus 2006). Esimestes miniparadigmades esinenud verbid ja verbivormid on samuti sisendkõnes äärmiselt sagedased, nt verb *panema*, millest Andrease kõnes esines üks esimesi miniparadigmasid, kuulub kõige sagedasemate tuumverbide hulka.

2.3.3. Konstruktsioonide ehk leksikaalsete mallide osa keerukamate vormide omandamisel

Kuigi käesoleva töö põhjaks ei ole otseselt konstruktsioonigrammatika, ei saa tõsiasi, et sõna(vormi)d esinevad alati mingis kindlas kombinatsioonis, mis nende vormi tingib, ehk konstruktsiooni rolli muutemorfoloogia omandamisele ka siinse materjali põhjal sugugi alahinnata. Eriti selgelt ilmneb konstruktsiooni olulisus esimeste verbi minevikuvormide ja morfoloogiliselt keerukamate vormide omandamisel.

Esimene lihtminevikuvorm esines Andrease kõnes vanuses 1;8 verbist *tulema*. Laps kasutas seda vormi alati ühes konkreetses situatsioonis ja sarnases leksikaalses mallis, kus ta alguses lihtsalt vahetas ühe elemendi (subjekti) teise vastu (*auto tuli, buss tuli*) ning seejärel hakkas konstruktsiooni lõppu lisama ka uusi elemente (*issi tuli kop-kop*). Seda, kuidas leksikaalsed mallid toetavad moodustusel keerukamate vormide omandamist, saab vaadelda mitmuse partitiivi ja totaalobjekti näitel. Tüvemitmusliku mitmuse partitiivi omandamisel on oluline roll kvantoripõhisel leksikaalsel mallil. Esimesed tüvemitmuslikud partitiivivormid esinesid näiteks kolmikute kõnes alguses ainult koos kvantoriga palju (*palju kotse* 'klotse', *palju loomi*) [vt art V ja VI]. Selline leksikaalne mall näib fusiiivse mitmuse partitiivi vormi omandamist hõlbustavat, sedalaadi kindlas leksikaalses ümbruses esinevad vormid olid eranditult veatud. Eesti objekti käändevahelduse juures on kõige raskem lastel omandada totaalobjekti õige kääne. Vaatlusalune laps Andreas omandab vanuses 2;0 nominatiivikulise totaalobjekti sellise leksikaalse malli abil, kus verb *andma* on imperatiivis ning verbile lisaks esineb piiritlev adverb *siia*: *anna siia raamat, anna siia kruvikeela* 'kruvikeeraja', *anna siia lamp*.

Esitatud näited demonstreerivad, kuidas raskema vormi omandamine toetub esialgu suurel määral mingile kindlale leksikaalsele mallile ja seda mitte sugugi ainult omandamise algstaadiumis ehk premorfoloogilisel perioodil, vaid ka hiljemgi, protomorfoloogilise perioodi alguses.

2.3.4. Kokkuvõtteks

Verbi muutemorfoloogia varasem areng on põhjendatav mitme teguri koosmõjuga: esiteks on verbi muutetunnuseid vaja juba kahesõnalistes lausungites, kus käändsõna võib veel olla nominatiivis, seega kohe, kui VKP on suurem kui üks, käändsõna erinevate vormide aktiivne omandamine algab aga alles siis, kui lauses on rohkem kui kaks käändsõna ehk pärast seda, kui VKP on üle kolme. Verbimorfoloogia varasema omandamise taga võib veel olla mõnede verbilekseemide ja vormide suur sagedus sisendkeeles. Kui käändsõnade puhul leidub lapsele suunatud kõnes rohkem eri lekseeme ja paljudest lekseemidest üks ja ainult mõnest rohkem kui üks vorm, siis verbide puhul korratakse väga palju ühtesid ja samu lekseeme ning neist esineb tunduvalt rohkem erinevaid vorme. Leksikaalsed mallid toetavad ühtviisi nii verbide kui ka noomenite vormimoodustuse omandamist.

¹⁵ Näiteks on noomenitel inglise keeles esilduvam koht lauses kui verbil ja inglise lapsed omandavad verbi muutemorfoloogia hiljem. Korea keeles on aga verb enamasti lause lõpus ning korea keeles omandataksegi varakult rohkem verbe kui inglise keeles (Choi 1997: 49–53).

Tabel 2. Käänevormide esmailmumine semantilistes rollides (Andreas)

Vanus	VKP	Kääne	Semantiline roll	Näiteid
1;7	1.1	NOM	Neutraal	Atsu (on) siin
		PART	Objekt	*CHI: kommi äitää [= aitäh] 'kommi tahan'
		KOM	Vahend	bussiga (läks issi tööle)
1;8	1.2	NOM	Agent	mina iska 'viskan'
		KOM	Kaaslane	(koos) emmega emmega (tuleb tõsta)
		ILL	Koht	kotti (viskan)
		GEN	Valdaja	emme käsi
1;11	1.8	INESS	Koht	riius 'riiulis' tudu(b)
		GEN	Objekt	emme sööb ära tüki
2;0	3.6	ALL	Saaja	anna siia purk mulle
			Koht	tule sina ka maale
		ELA	Koht	Antsu (tahab) lusikast võtta (rohtu)
		ADESS	Koht	üks see (oli) eile maal
		NOM	Objekt	pane see maha
2;1	2.7	TRL	Seisund	varsti läheb pimemaks 'pimedamaks'
		ABL	Koht	nuku isa tuli töölt ära
		ADESS	Valdaja	teeb nõöbid lahti nukul
2;8		NOM	Seisund	ma olen haige

2.4. SEMANTILISED TEGURID

2.4.1. Semantiliste rollide ja käänevormide esmane lineaarne vastendus

Esmased morfosüntaktilised ja semantilised kategooriad eristuvad eesti keelt omandaval lapsel juba ühesõnaperioodil. Kuigi lapse kõnes ei esine sel perioodil enamasti veel ühest sõnast pikemaid lausungeid, võib konteksti toel väita, et esimeste obliikvavormidega väljendab laps kindlat semantilist rolli, mis selgub täpsemalt kas eelnevast või järgnevast kõnevoorst. Näiteks võib partitiivvormis substantiivi objektiline roll konkretiseeruda mitte samas, vaid lapse järgnevas, verbi sisaldavas kõnevoorst:

*CHI: pitti [: pilti] .

*CHI: ettaa [: ei taha] . (Andreas 1;7).

Seega oskab laps esimeste tervikutena omandatud käänevormidega väljendada kindlaid semantilisi rolle juba enne, kui ta hakkab omandama lause struktuuri.

Kahesõnaperioodil (VKP 1,2–1,8) on lapse kõnes vormistatud ainult peamised semantilised rollid, nt agendi ja neutraali vormistamiseks nominatiiv, genitiiv valdaja jaoks ja partitiiv objekti jaoks. Kohta ning vahendit ja kaaslast hakkab laps väljendama hiljem, siis kui VKP hakkab lähenema kahele (vt tabel 2). Ülejäänud semantilised rollid omandab laps veelgi hiljem, kusjuures kohakäänete puhul on märgata, et mõnevõrra varem omandab laps kohakäänete prototüüpse rolli, koha, alles seejärel valdaja ja saaja rollid. Tabelis 2 on esitatud ühe vaatlusaluse lapse, Andrease kõnest registreeritud käänevormide esmaesinemised semantilistes rollides.¹⁶

Kas semantilised kategooriad omandatakse varem kui grammatilised, on (morfo)süntaktilisele arengule keskenduvate lastekeelekirjutiste huvi keskmes olnud juba aastakümneid. Laskumata siinkohal arutellu süntaktiliste või semantiliste kategooriate primaarsusest (diskussiooni kohta vt Ingram 2001: 261–339),

¹⁶ Artiklis 3 on samuti esitatud Andrease kõnes esinenud semantilised rollid ja käänevormid, kuid ei ole eraldi välja toodud esmaesinemisi. Et siinses peatükis on juttu esialgselt ühe rolli ja ühe vormi vastendusest, ongi siinkohal esitatud just vormide esmaesinemised mingis kindlas semantilises rollis.

võib eesti keele materjali põhjal siiski oletada, et laps tajub ja suudab väljendada esimeste muutevormide abil esmaseid põhilisi semantilisi rolle, nagu neutraal, objekt ja agent¹⁷ ja seda juba ühesõnaperioodil, mil lapse lausungite süntaktilist arengut veel jälgida ei saa. Ka Batesi ja MacWhinney (1982: 199) järgi tajub laps esmalt semantilisi kategooriaid, millest igaühe jaoks on tal alguses ainult üks vorm. Eesti keele esimeste käändevormide ilmumine esmalt ainult ühes semantilises rollis (nt genitiiv algul ainult valdaja rollis, palju hiljem alles ka tegevusobjekti rollis) annab alust esitatud omandamisskeemiga nõustuda. Semantiliste rollide arengu taustana võib näha ka pragmaatilisi eelistusi, näiteks on allatiiv saaja rollis lapse jaoks tunduvalt olulisem kui adessiiv, mis ilmub valdajana mõnevõrra hiljem.

2.4.2. Aja ja aspekti omandamine ning leksikaalsemantilised tegurid

Semantiliste tegurite mõju on täheldatav ka verbi muitemorfoloogia omandamisel. Verbi ajakategooria omandamist mõjutabki mitte verbi kuulumine produktiivsesse või mitteproduktiivsesse muuttüüpi ehk morfoloogilised tegurid, vaid situatsioonitüüp, milles laps minevikuvorme kasutab [vt art VI]. Algul esinevad lapse mineviku verbivormid ainult teelistes ja punktuaalsetes ehk saavutuste sündmusetüübis. Alles hiljem, protomorfoloogilisel perioodil laieneb minevikuvormide kasutus ka teistesse sündmusetüüpidesse ega ole enam nii tihedalt seotud perfektiivsusega. Kõige hiljem omandatakse minevik seisundites ehk staatilises sündmusetüübis. Seisundite sündmusetüübi puhul tuleb kindlasti arvestada, et adjektiivid, mille abil seisundeid sageli väljendatakse, ilmuvad lapse leksikoni tunduvalt hiljem kui noomenid, verbid ja adverbid (Argus, Podneks 2007), see omakorda võib mõjutada seisundite sündmusetüübi arengut. Sarnaselt lihtminevikuga algab ka täismineviku omandamine aja perfektiivsest keskmest ja laieneb alles hiljem mitte nii prototüüpele imperfektiivsele sündmusetüübile.

Saavutuste sündmusetüübi ja minevikuvormis verbide varase omandamise põhjaks ei ole aga sisendkeele sagedus, vanema kõnes esineb minevikuvorme rohkem pigem tegevuste sündmusetüübis. Sisendkeele sagedusest tunduvalt enam paistab omandamisjärjekorda mõjutavat lapse kognitiivne areng, nimelt võib arvata, et pooleteist-kaheaastased lapsed on suutelised esialgu väljendama situatsioone, mis toimuvad ainult siin ja praegu, samuti võib oletada, et lapsed on kognitiivselt orienteeritud rohkem tulemusele kui ajale.

Eesti keele aspekti kui ainult teatud piirini grammatiseerunud kategooria omandamine toimub eesti keeles üldjoontes sarnaselt teiste seni uuritud keeltega [vt art IV ja VI]. Et eesti keele aspektilisuse väljendamise üks põhivahend, objekti käändevaheldus on eesti keele kui teise keele omandajate jaoks üks kõige enam vigu põhjustav valdkond (vt Pool 2007: 18; Teral 2007: 91), on oluline vaadelda, kuidas laps selle omandab.

Sisendkeeles kõige sagedasema objektikäände, partitiivi ning partitiivikulise objekti omandas vaatlusalune laps Andreas varakult, vanuses 1;8 [vt art VI]. Totaalobjekti oli aga lapsel raskem omandada ja seda juba kohe esimestest totaalobjektiga lausungitest alates. Esialgu kasutas laps totaalobjekti nõudvates konstruktsioonides endiselt partitiivikulist objekti. Esimesed korrektse totaalobjektiga (genitiiviga) lausungid on lapse kõnes registreeritud 2–3 kuud hiljem ning esialgu toetab totaalobjektiomandamist perfektiivsust väljendav partikkel *ära*. Protomorfoloogilise perioodi alguses ilmusid lapse kõnesse esimesed nominatiivis objektid, mida laps kasutas esialgu ainult ühes kindlas leksikaalses mallis. Vigade täpsemast analüüsist ilmnes, et kõige sagedamini üleüldistas laps genitiivikulist objekti sinna, kus partitiiv oleks olnud ootuspärane [vt art VI]. Vormivaliku vigu esines hulganisti ka totaalobjekti käände valikul, kus enamasti eksis laps imperatiivivormis verbiga konstruktsioonides. Totaalobjekti käändevalik on eesti keelt emakeelena omandava lapse jaoks raske, vigu esines veel vaatlusperioodi lõpuski, kui laps oli juba kolmeaastane.

Sisendkeele sagedus ei paista totaalobjekti käändevaliku omandamise juures olulist rolli mängivat, laps kuuleb palju imperatiivivormis verbi ja nominatiivis objektiga konstruktsioone. Pigem võib lapse jaoks olla raske tähenduse ja vormi seoste mitte-lineaarsus (vt ühe tähenduse ja ühe vormi vastenduse kohta Bates, MacWhinney 1982: 199), see, et objekti ehk üht tähendust saab väljendada kolme erineva käändevormiga ning vormi valik sõltub peale imperfektiivsuse-perfektiivsuse mõnel juhul pelgalt grammatilistest teguritest.

¹⁷ Semantiliste rollide jaotus põhineb "Eesti keele grammatikas" esitatul (Erelt jt 1993: 11–12).

2.4.3. Kokkuvõtteks

Semantilistel teguritel on vormimoodustuse arengus oluline roll. Käändsõna vormivalikut juhib paljuski vajadus väljendada mingit semantilist rolli või suhet. Esimeses järjekorras omandatakse grammatiliste käänete vormid, need täidavad alguses lapse jaoks keskseid semantilisi rolle, nagu neutraal ja objekt, kusjuures iga käändevorm vastab algul kindlalt ainult ühele rollile. Premorfoloogilisel perioodil algabki käändevormide kasutamine prototüüpsetes rollides, näiteks nominatiiv neutraali, agendi ja kohakäänded koha semantilises rollis. Esialgsest lineaarsest vastendusest pelgalt ühe rolli ja ühe vormi vahel tekib alates protomorfoloogilise perioodi algusest käändevormide laiem kasutus ka teistes rollides.

Kui vaadelda verbi ajavormide omandamist, selgub, et lihtminevikuvormide kasutus areneb premorfoloogilisel perioodil mineviku prototüübsest sündmusetüübist, saavutustest protomorfoloogilisel perioodil ka mitte nii prototüüpsetesse sündmusetüübidesse ning ei ole enam tihedalt seotud perfektiivsusega. Objekti käändevormide kui aspekti grammatilise väljendusvahendi omandamist alustas laps samuti kategooria keskest ehk prototüübsest osast, partitiivikujulisest objektist. Vormivalikut raskendavaks teguriks on vormi ja tähenduse vahelise üksühese vastenduse puudumine, kuid omandamist hõlbustava strateegiana kasutatakse raskemate vormide moodustamisel leksikaalsete mallide tuge.

2.5. PRAGMAATILISED TEGURID JA LAPSE IGAPÄEVASE KEELEKESKKONNA MÕJU MUUTEMORFOLOOGIA OMANDAMISELE

Lapse igapäevase keelekeskkonna ja sedakaudu pragmaatiliste tegurite mõju ilmneb muutemorfoloogia omandamisele mitmes aspektis. Morfeemide omandamisjärjekorda mõjutab muude tegurite kõrval kindlate vormide pragmaatiline tähtsus, mõni vorm on suhtluseesmärkide täitmiseks olulisem kui teine ning see oluline vorm omandatakse varem. Sageli on pragmaatilised tegurid läbi põimunud sisendkeele sagedustel baseerivate eelistustega ning esilduvusega, ainukesed lahknevused puudutavad neid keelelemente, kas lekseeme või vorme, millel on lapse ja täiskasvanu jaoks erinev tähtsus ehk kasulikkus.¹⁸ Kohasuhete väljendamisel mängib samuti olulist rolli pragmaatiline esilduvus. Peatükis 2.2.2. kirjeldatud deminutiivtuletuselt on peale morfoloogilise ka selgelt pragmaatiline roll.

2.5.1. Pragmaatiliselt olulised vormid ja lekseemid

Suhtluseesmärki silmas pidades on olemas kindlad vormid, mis on lapse jaoks tähtsamad kui teised. Näiteks on lapse jaoks olulisem väljendada oleviku eitust, mitte niivõrd mineviku eitust, annab ju oleviku eitus võimaluse keelduda mingist ebasoovitavast tegevusest või protesteerida millegi vastu. Mineviku eitus on kasutusel rohkem jutustavas situatsioonis ning selle vormi järele ei ole lapsel esialgu, vähemalt premorfoloogilisel perioodil veel vajadust. Pigem on minevikusituatsioonist rääkides lapse jaoks olulisem see, kes mida tegi, kui see, kes mida ei teinud. Oleviku eitav vorm oli vaatlusaluste laste päris esimeste tervikuna omandatud verbivormide hulgas, Andree kones esinevad esimesed oleviku eitavad vormid, nt *ei taha*, vanuses 1;7, kuid esimesed mineviku eitavad vormid (*tegelt ka ei olnud, ma ei saanudki*) alles vanuses 2;3. Oleviku eitavate vormide varast ilmumist võib pidada eesti muutemorfoloogia omandamisele iseloomulikuks: näiteks on Vija leidnud, et tema vaadeldud kuuest lapsest viiel ilmub verbist *tahtma* esmalt just eitav ja seejärel alles jaatav vorm (Pajusalu jt 2004: 124), kusjuures *tahtma*-verb ei ole sisendkeeles sugugi sagedane (olgu siinkohal näiteks toodud Andree vanuses 2;0 lindistatud dialoogis esinevad ema verbilekseemid ja -vormid, mille hulgas esines verb *tahtma* ainult ühel korral).

Teine pragmaatiliselt oluline vorm on imperatiiv, mis annab lapsele võimaluse midagi soovida ning sündmusi-tegevusi ise juhtida. Imperatiivi omandavad vaatlusalused lapsed eitavate vormidega ühel ajal, juba premorfoloogilisel perioodil ning imperatiivikujulist tunnusetat tüve kasutavad vaatlusalused lapsed pea kogu premorfoloogilise perioodi vältel, siis kui pöördelõpud pole veel omandatud, kui polüfunktsionaalset vormi.

¹⁸ Elizabeth O'Dowd defineerib kasulikkuse (ingl k *usefulness*) ja esilduvuse seoseid kui liiasuse määra: kui keelelemendi võib lausest välja jätta ja lausest on siiski võimalik aru saada, ei ole see element esilduv (O'Dowd 1991: 6).

Pragmaatiline olulisus on seotud ka teiste teguritega, enim vormide sisendkeelse sagedusega. Näiteks on imperatiiv ja eitavad vormid sagedased ka sisendkeeles: Andrease vanuses 2;0 lindistatud dialoogis esineb ema kõnes kokku 29 lekseemist 98 imperatiivivormi, 20 lekseemist 46 eitava kõne vormi ning ülejäänud vorme leidub 81 lekseemist kokku 275. Seega ligilähedaselt veerand kõikidest verbisõnedest on imperatiivivormis. Et tegemist on tunnusetä ja enamasti mitte pikema kui kahe-silbilise tüvega, on see lapse jaoks kõige kergem vorm omandada.

Erinevate käändevormidega väljendatud kohasuhtedki võivad olla pragmaatiliselt erineval määral esilduvad ning esilduvus võib olla lapse ja vanema jaoks mõnevõrra erinev. Näiteks on latiivsed kohakäändevormid lapse jaoks olulisemad ja esildavamad kui separatiivsed: enamasti on lapse jaoks olulisem see, et objekt/isik läheb kuskile, kui see, et ta tuleb kuskilt (välja). Vastavalt omandatakse nii kohakäändelõpud kui ka kohaadverbid: varem latiivsed [vt lähemalt art II, III ja V], hiljem separatiivsed. Võrdluseks olgu siinkohal toodud andmeid Vija uurimusest, kus selgub muu hulgas, et paarist *sisse-välja* omandatakse varem *sisse* ning et suhtesõnade esinemine (seega ka olulisus) ema ja lapse kõnes võib olla erinev, näiteks on lapse kõnes sagedasem sõna *siia*, kuid vanema kõnes sõna *siin* (Pajusalu jt 2004: 117–121).

Mõned lekseemid on lapse jaoks olulisemad kui teised, s.t et lekseemide sagedus võib lapsele suunatud kõnes ja lapse enda kõnes olla mõnevõrra erinev. On näiteks andmed selle kohta, et eesti laste varases kõnes on olulised verbid *olema* ja *tahtma* (Pajusalu jt 2004: 124). Kui üldiselt omandasid siinses töös uuritud lapsed sisendkeeles sagedaste lekseemide sagedased vormid varakult, siis huvitav erinevus tekkis mitmuse partitiivi puhul. Nimelt tekkisid vaadeldud laste keelekasutusse *sid*-formatiiviga mitmuse partitiivi vormid samal ajal kui aglutinatiivsed vormid, kusjuures *sid*-formatiiviga mitmuse partitiivi vormid on sisendkeeles tunduvalt harvemad kui aglutinatiivsed vormid. Kui aga vaadelda lähemalt, millistes sõnades *sid*-vormid esinevad, selgub, et kõnealune tunnus esineb enamasti lapse jaoks väga olulistes ja tema kõnes sagedastes lekseemides, nagu *auto*, *tädi* ja *onu*. Seega võib lekseemide pragmaatiline tähtsus ehk täpsemalt kasulikkus mõjutada omandamist hoopis enam kui vormide sisendkeelse sagedus.

2.5.2. Deiksise areng ja muitemorfoloogia omandamine

Et deiksise areng ei ole siinse väitekirja uurimisobjekt, on järgnevalt põgusalt peatunud ainult nendel deiktistel aspektidel, mis on otseselt seotud vormimoodustuse arenguga. Vaatlusaluste laste varast kõnet vaadeldes võib oletada, et lapsel algab deiksise areng deiktisest nullpunktist mina-siin-praegu (mõistete ja määratluse kohta vt Pajusalu 1999) ja areneb egotsentrilisest eksotsentrilise suunas.

Isikudeiksise arengu kohta eesti keeles leidub andmeid Vija uurimustest (vt nt Vija 2005, 2007). Vija järgi algab isikuviiitamine pronoomeni abil eesti lapsel enesele viitavatest asesõnadest ning areneb välja vanuseks 2;0 (Vija 2005: 70–71). Grammatilise isikudeiksise ehk verbi pöördekatte omandamisele eelneb verbi kolmanda pöörde kasutus. Laps kasutab ainsuse kolmandat pöoret endast rääkimisel, näiteks esines Andrease kõnes vanuses 1;10 see vorm üldiselt enda tegevuse (*Antsu tahab*) ning ainult ühel juhul teise isiku tegevuse kommenteerimiseks (*päkapikk istub*). Vanuses 1;11 kasutab Andreas enda tegevuse kohta verbi pöördelõputa tüve: ema küsimusele *mis sa teed?* vastab laps *istu-* 'istun'. Võib oletada, et pöördelõpu hilise omandamise taga on fonoloogilised tegurid (vt ptk 2.1.2 ja 2.1.3). Ainsuse kolmanda pöörde lõpu omandab laps võrreldes teiste pöördelõppudega varem: vanuses 1;11 on juba enamikul kolmanda pöörde vormidel lõpp, kuid teiste pöördelõppude kasutus on äärmiselt harv ja ebakindel. Suhteliselt varakult ilmub lapse kõnesse mitmuse esimese pöörde lõpp, mille puhul tuleb jällegi osutada peale pragmaatiliste tegurite ka fonoloogiliste tegurite olulisusele. Nimelt liitub see lõpp esialgu ühesilbilisele tüvele ning moodustub kahe-silbiline lahtise järgsilbiga struktuur, mis on lapse jaoks kergem ja loomulikum kui kinnise järgsilbiga struktuurid, näiteks mitmuse kolmanda pöörde vormid.

Üksikute lastega võrreldes erinev igapäevane kõnesituatsioon avaldab mõju kolmikute kõne arengule just verbi pöördelõppude osas. Kolmikute kõnes esineb samuti premorfoloogilisel perioodil tunnusetä verbitüvesid, kuid kolmanda pöörde vormi (ka tunnusetä vormi) kasutus enese tegevuse kirjeldamiseks on nende kõnes äärmiselt harv. Vanuses 2;6 leidub sellise kasutuse kohta ainult üks näide Liisa ja üks Annela kõnest. Küll aga leidus samas vanuses ühe kolmiku kõnes mitmuse esimese pöörde vorme (*teeme, lähme*). Seega võib oletada, et kolmikute deiktisest nullpunktis ei pruugi olla grammatilise isikudeiksise puhul mitte *mina*, vaid pigem *meie*.

Ruumideiksis hakkab kohaadverbide puhul vaatlusalustel eesti lastel arenema deiktilise nullpunkti adverbidest: varem omandatakse adverbid *siia*, *siin* ja *siit* ning alles hiljem *sinna*, *seal* ja *sealt* [vt art II, III ja V]. Ruumideiktilised kohaadverbid ja kohakäändelõpud omandatakse eesti keeles üldiselt ühel ajal [vt art II ja III], kuid huvitav erinevus ilmneb jällegi kolmikutena sündinud laste puhul, nimelt omandavad nemad erinevalt üksikutest lastest kohaadverbid varem kui kohakäändelõpud. Kohaadverbide varast omandamist ei saa põhjendada sisendkeele sagedusel baseeruva eelistusega, kolmikutele suunatud sisendkeeles on kohaadverbe ja kohakäändelõppe enam-vähem võrdselt. Pigem mõjutab kohaadverbide varast omandamist ja sagedast kasutamist kolmikute igapäevane deiktiline ruum, s.t et viibides kõik kolmekesi rohkem aega ühes ja samas füüsilises ruumis, saab kohaadverbide abil viidata ainult sellele, mis on teada kõigile selle keelekollektiivi liikmeile ehk kõigile kolmele lapsele. Oma roll on kohaadverbide kasutusega kaasneval n-õ säästul: kohaadverbe kasutades ei pea iga kord tegelema vormi-moodustusega, s.t et üht kindlat valmis vormi kasutada on lihtsam kui iga kord erineva lekseemi õigele tüvevariandile kohakäändelõppe lisada.

Ajadeiksis väljendub tüüpiliselt grammatilistes aegades ja ajaadverbides (Pajusalu 1999). Ajavormide omandamisest on siinses töös põhjalikumalt juttu leksikaal-semantiliste tegurite all, ptk-s 2.4.2. Olgu siinkohal ainult mainitud, et esimeste minevikuvormide kasutuses ilmnev erisus täiskasvanupärasest minevikuvormide distributsioonist, kus lihtminevikuvormid esinesid lapsel perfektiivsetes sündmusetüüpides ja täiskasvanul ka imperfektiivsetes sündmusetüüpides, näitab ilmekalt pragmaatiliste ehk igapäevasest kõnesituatsioonist tulenevate tegurite olulisust vormimoodustuse arengus. Premorfoloogilise perioodi kohta võib väita, et aeg ei ole lapsel veel omandatud, laps kasutab lihtminevikuvormi just sellise (perfektiivse) tegevuse kirjeldamiseks, mis leidis aset vahetult enne kõnehetke (näiteks situatsioon, kus mingi ese kukkus põrandale, läks katki jne) ja mille tulemus on veel näha (ese on põrandal, on katkine jne) ning selline lihtminevikuvorm sarnaneb mitte niivõrd verbi, kuivõrd isegi adverbiga. Grammatilise aja omandamisest saab rääkida uuritud lapse Andreease puhul alles vanuses 2;0, mil lihtminevikuvormid esinevad ka imperfektiivses sündmusetüübis. Kuigi on väidetud, et tänapäeva eesti keel ei anna põhjust oletada, et ruumilisus oleks kuidagi muudest deiktilistest eristustest primaarsem (Pajusalu 1999), on eesti lapse Andreease kohta andmeid, et ajatähendust väljendavate suhtesõnade valik on vanuseks 2;0 tunduvalt kitsam kui ruumisõnade valik (Vija 2005: 114) ning leksikaalse ajadeiksis areng algab siinse töö andmete põhjal Andreasel hiljem kui ruumideiksis areng. Põhjus võib olla ka kognitiivset laadi – ruum on konkreetsem ja kergemini tajutavam kui aeg. Ajasõnu ei esine Andreease kõnes enne vanust 1;10. Esimesena kasutatud ajasõna *siis* (*siis tule-tuleb kop-kop*) väljendab relatiivset aega. Vanusest 1;11 registreeritud deiktilisse nullpunkti kuuluva sõna *praegu* kasutus on esialgu ebakindel, laps kasutab küll kõnelemishetke tähistavat ajasõna, kuid verbivorm esineb samas lausungis minevikuvormis: *praegu õue(s) valge oli*. Vanuses 2;0 teeb lapse ajadeiksis areng läbi järsu hüppe, peale selleks ajaks omandatud deiktilisse nullpunkti kuuluvate ajasõnade *praegu* ja kõnealuses vanuses esmakordselt esinenud *täna*, *nüüd*, leidub deiktilisest nullpunktist nii minevikku kui ka tulevikku paigutuvaid ajasõnu, nt *eile*, *homme*, *varsti*.

Peale selle, et eesti lapsed alustavad deiktilise ruumi kujundamist isiku- ja ruumideiksisest ühel ajal, võib kokkuvõtvalt veel väita, et lapse üldise deiksis ja muutemorfoloogia omandamise puhul areneb varem välja deiksis väljendamine leksikaalsete ja alles seejärel grammatiliste vahenditega.

2.5.3. Deminutiivtuletuse pragmaatiline roll

Lapsekeskset kõnesituatsiooni iseloomustab täiskasvanute omavahelise suhtlusega võrreldes sagedasem deminutiivtuletiste kasutamine. Deminutiivtuletusliiteid on eesti keeles kaks: *ke(ne)*- ja *u*-liide, lapsekeskses kõnesituatsioonis kasutatakse neist just viimast. Deminutiivide kasutamise esmane funktsioon on morfoloogilise süsteemi omandamise hõlbustamine (vt ptk 2.2.2), paljudest tuletusliidetest erinevalt ei nihuta deminutiivtuletus sõnu teise sõnaliiki, vaid pigem läbipaistvasse/kergemasse muuttüüpi (vt ka Dressler 1994: 102). Morfoloogilise süsteemi omandamise hõlbustamise kõrval on deminutiivtuletusel oluline pragmaatiline roll ehk teisisõnu: morfoloogilisel vahendil on üldisem pragmaatiline tähendus. Erinevate keelte omandamise võrdlemisel on leitud, et varasel keelelise arengu perioodil kasutatakse deminutiive ilma igasuguse viiteta väiksusele (Dressler, Barbaresi 2002: 51). Deminutiivid esinevad eelkõige hellitlevas kõnesituatsioonis, siis, kui räägitakse meeldival, lapsele olulisel teemal lapse ja lähedaste inimestega. Ka eesti laste materjali põhjal võib väita, et deminutiiv-

tuletuse semantiliselt põhifunktsiooniks peetav väiksuse väljendamine ei ole hellitleva funktsiooni kõrval laste ja lastele suunatud kõnes (ehk siis täpsemalt *u*-tuletiste puhul) oluline, näiteks kasutatakse deminutiivtuletist kutsu mitte ainult väikse, vaid kõikide koerte, ka suure koera nimetamiseks ja tuletist *kätu* ka vanema, mitte ainult lapse käest kõnelemiseks.

2.5.4. Kokkuvõtteks

Pragmaatilised tegurid on sisendkeele sagedusega üldjuhul samasuunalise mõjuga: pragmaatilistelt olulised vormid ja lekseemid on sisendkeeles sagedased ja need omandatakse ka varakult. Samas tõuseb mõnede pragmaatiliste tegurite olulisus esile just morfoloogilise süsteemi selliste osade omandamisel, kus sisendkeele mõju ei ole otseselt tuvastatav. Siinse vaatlusmaterjali põhjal on kõige selgemateks sedalaadi piirkondadeks esimeste minevikuvormide ja kolmikute puhul kohasuhete omandamine. Lisaks paistab pragmaatilise kasulikkuse mõju mõnede lapse varasesse leksikoni kuuluvate lekseemide vormimoodustuse omandamisest. Selline tegur nagu kasulikkus ei ole siinses väitekirjas ei sügavalt analüüsitud ega isegi täpselt defineeritud, ometi paistab selle mõju muutemorfoloogia omandamisele olevat siiski märgatav ja tulevikus edasist käsitlemist väärt.

Deiksise arengu ja muutemorfoloogia omandamise võrdlusel ilmneb, et alustades deiktilisest nullpunktist, valib laps pigem leksikaalsed deiktilisuse väljendamise vahendid, grammatilised vahendid omandatakse mõnevõrra hiljem.

VIITEALLIKAD

- ARGUS, Reili. 1995. Ühe eesti lapse lausemoodustuse areng. – A. Künnap (ed). *Minor Uralic languages: Grammar and Lexis*. Tartu: University of Tartu; Groningen: University of Groningen, 47–54.
- ARGUS, Reili. 1998. *CHILDES-i eesti andmepank ja selle suhtluskeskne analüüs (Hendrik 1;6–2;6)*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.[Magistritöö.] Käsikiri Tallinna Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- ARGUS, Reili. 2004. Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni. – M. Erelt, M-M. Sepper (toim). *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 49, 2003. Tallinn: Emakeele Selts, 23–48.
- ARGUS, Reili. 2006. Acquisition of inflectional morphology in Estonian: input frequencies and individual differences. Ettekanne rakenduslingvistika V konverentsil “Keel tõises suhtluses”, 20.–21. aprillil 2006. aastal Tallinnas.
- ARGUS, Reili. 2007. Eesti lastekeelekorpusse morfoloogilisest märgendamisest. – P. Esilon (toim). *Tallinna Ülikooli keelekorpusste optimaalsus, töötlemine ja kasutamine*. Tallinna Ülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised, 9. Tallinn: TLÜ kirjastus, 65–86.
- ARGUS, Reili, PODNEKS, Pilleriin. 2007. Adjektiivide omandamisest eesti keeles. Ettekanne rakenduslingvistika VI kevadkonverentsil “Keel ja leksikon”, 26.–27. aprillil 2007. aastal Tallinnas.
- ARISTE, Paul. 1941. Lastekeele semasioloogiast. – *Eesti Keel ja Kirjandus*, 3, 200–206.
- ARISTE, Paul. 1962. Lasteheidjate keelest. – *Kodumurre*, 5, 77–78.
- BALČIŪNIENĒ, Ingrida. 2007. Parental reactions to the morphologically correct and incorrect utterances of children. – H. Metslang, M. Langemets, M-M. Sepper (toim). *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 3. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 47–56.
- BASSANO, Dominique, EME, Pascale-Elsa, CHAMPAUD, Christian. 2005. A naturalistic study of early lexical development: general processes and inter-individual variations in French children. – *First Language*, 25, 67–101.
- BATES, Elizabeth, MACWHINNEY, Brian. 1982. Functionalist approaches to grammar. – E. Wanner, L. R. Gleitman (eds). *Language Acquisition: The State of the Art*. Cambridge/Mass.: Cambridge University Press, 173–218.
- BITTNER, Dagmar, DRESSLER, Wolfgang U., KILANI-SCHOCH, Marianne. 2003. Introduction. – D. Bittner, W. U. Dressler, M. Kilani-Schoch (eds). *Development of Verb Inflection in First Language Acquisition. A Cross-Linguistic Perspective*. Studies on Language Acquisition, 21. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 7–26.
- BYBEE, Joan. 1995. Regular morphology and the lexicon. – *Language and Cognitive Processes*, 10, 425–455.
- CARTER, Allyson K., GERKEN, Louann. 2004. Do children’s omissions leave traces? – *Journal of Child Language*, 31, 561–586.
- CHILDES = <http://childes.psy.cmu.edu/data/Other/Estonian/>, 14.12.2007.
- CHOI, Soonja. 1997. Language-specific input and early semantic development: evidence from children learning Korean. – D. I. Slobin (ed). *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition. Vol. 5. Expanding the Contexts*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 41–133.
- DASINGER, Lisa. 1997. Issues in the acquisition of Estonian, Finnish, and Hungarian: a crosslinguistic comparison. – D. I. Slobin (ed). *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition. Vol. 4*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1–86.
- DEUCHAR, Margaret, VIHMAN, Marilyn May. 2002. Language contact in early bilinguals: the special status of function words. – M. C. Jones, E. Esch (eds). *Language Change. The Interplay of Internal, External and Extra-Linguistic Factors*. Contributions to the Sociology of Language, 86. The Hague: Mouton de Gruyter, 267–281.
- DEUCHAR, Margaret, VIHMAN, Marilyn May. 2005. A radical approach to early mixed utterances. – *International Journal of Bilingualism*, 9, 137–157.
- DRESSLER, Wolfgang U. 1994. Evidence of the first stages of morphology acquisition for linguistic theory: extragrammatic morphology and diminutives. – *Acta Linguistica Hafniensia*, 27, 1, 91–108.
- DRESSLER, Wolfgang U. 2004. Morphological typology and first language acquisition: some mutual challenges. – G. Booij, E. Guevara, A. Ralli, S. Sgroi, S. Scalise (eds). *Morphology and Linguistic Typology*. On-line Proceedings of the Fourth Mediterranean Morphology Meeting, Catania, September 20–23, 2003, 8–20. <<http://mmm.lingue.unibo.it/proc-mmm4.php>>, 31.10.2007.
- DRESSLER, Wolfgang U., KARPF, Annemarie. 1995. The theoretical relevance of pre- and protomorphology in language acquisition. – G. Booij, J. van Marle (eds). *Mechanisms of Morphological Change*. Yearbook of Morphology 1994. Dordrecht: Kluwer, 99–122.

- DRESSLER, Wolfgang U., BARBARESI, Lavinia Merlino. 2002. Morphopragmatics of diminutives and augmentatives. On the priority of pragmatics over semantics. – I. Kenesei, R. M. Harnish (eds). *Perspectives on Semantics, Pragmatics, and Discourse. A Festschrift for Ferenc Kiefer*. Pragmatics & Beyond New Series, 90. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins P. C., 43–58.
- DRESSLER, Wolfgang U., KILANI-SCHOCH, Marianne, KLAMPFER, Sabine. 2002. How does a child detect morphology? Evidence from production. – R. H. Baayen, R. Schreuder (eds). *Morphological Structure in Language Processing*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 151. Berlin: Mouton de Gruyter, 391–425.
- DRESSLER, Wolfgang U., STEPHANY, Ursula, AKSU-KOÇ, Ayhan, GILLIS, Steven. 2007. Discussion and conclusion. – S. Laaha, S. Gillis (eds). *Typological Perspectives on the Acquisition of Noun and Verb Morphology*. Antwerp Papers in Linguistics, 112. Antwerp: University of Antwerp, 67–73.
- DZIUBALSKA-KOLACZYK, Katarzyna. 1999. Syllables? No! Substantive evidence for the syllable-less, beats-and-binding model of phonology. – J. Rennison, K. Kühnhammer (eds). *Phonologica 1996. Syllables!/? Proceedings of the 8th International Phonology Meeting*. The Hague: Holland Academic Graphics, 61–87.
- EHALA, Martin. (Ilmumas). Linguistic strategies and markedness in Estonian morphology. – *Sprachtypologie und Universalienforschung*.
- ERELT, Mati, KASIK, Reet, METSLANG, Helle, RAJANDI, Henno, ROSS, Kristiina, SAARI, Henn, TAEL, Kaja, VARE, Silvi. 1993. *Eesti keele grammatika. II. Süntaks. Lisa: Kiri*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- ESKO, Heinika. 2005. *Onomatopoeetilistest sõnadest laste- ja hoidjakeeles*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool. [Diplomitöö.] Käsikiri Tallinna Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- FLOWERDREW, John. 1992. Salience in the performance of one speech act: the case of definitions. – *Discourse Processes*, 15/2, 165–181.
- GATHERCOLE, Virginia C. Mueller, SEBASTIÁN, Eugenia, SOTO, Pilar. 1999. The early acquisition of Spanish verbal morphology: across-the-board or piecemeal knowledge? – *International Journal of Bilingualism*, 3, 133–182.
- GILLIS, Steven, RAVID, Dorit. 2003. Language acquisition. – J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert, C. E. Bulcaen (eds). *Handbook of pragmatics*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.
- HALLAP, Merit. 2003. *Eesti keele käändevormide valdamine vene-eesti kakskeelsetel koolieelikutel*. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli eripedagoogika osakonnas.
- HINT, Mati. 1978. *Häälikutest sõnadeni. Eesti keele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal*. Tallinn: Valgus.
- HINT, Mati. 1998. *Häälikutest sõnadeni. Eesti keele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal*. Teine, ümbertöötatud trükk. Tallinn.
- INGRAM, David. 2001. *First Language Acquisition. Method, Description and Explanation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KAASIK, Birgit. 1999. *Kavatsusliku kommunikatsiooni ilmnemine kõne-eelsesel perioodil*. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli eripedagoogika osakonnas.
- KARLEP, Karl. 1998. *Psühholingvistika ja emakeeleõpetus*. Tartu Ülikool, eripedagoogika osakond. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- KARPF, Annemarie. 1991. Universal grammar needs organization. – *Folia Linguistica*, XXV/3–4, 339–360.
- KILANI-SCHOCH, Marianne, DRESSLER, Wolfgang U. 2000. Are fillers as precursors of morphemes relevant for morphological theory? – W. U. Dressler, O. E. Pfeiffer, M. A. Pöchtrager, J. R. Rennison (eds). *Morphological Analysis in Comparison*. Current Issues in Linguistic Theory, 201. Amsterdam: John Benjamins, 89–111.
- KOHLER, Kaja. 2003. *Erwerb der frühen Verbmorphologie im Estnischen*. [Dissertation in der Humanwissenschaftlichen Fakultät der Universität Potsdam.] Potsdam.
- LAAHA, Sabine, GILLIS, Steven (eds). 2007. *Typological Perspectives on the Acquisition of Noun and Verb Morphology*. Antwerp Papers in Linguistics, 112. Antwerp: University of Antwerp.
- LAALO, Klaus. 1994. Kaksitavuvaihe lapsen kielen kehityksessa. – *Virittäjä*, 3, 430–448.
- LAALO, Klaus. 1997. Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorphologiaan. Lyhyen ja pitkän loppuvokaalin sekä vartalonvaihteiden ikonisuutta. – *Virittäjä*, 2, 186–207.
- LAALO, Klaus. 2000. The tendency to trochaic word forms in Finnish child language. – T. Seilenthal (toim). *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum*, Pars V. Tartu.
- LEIWO, Matti. 1993. Lapse keeleline areng. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- LIPP, Ellen. 1977. The acquisition of Estonian inflections. – *Journal of Child Language*, 4, 313–319.
- LUPP, Heinu. 1979. Lapsekeele uurimisest Eestis. – *Nõukogude Kool*, 7, 13–16.

- MACWHINNEY, Brian. 1978. *The Acquisition of Morphophonology*. Monographs of the Society for Research in Child Development, Vol. 43, No. 1–2.
- MARCHMAN, Virginia A., BATES, Elizabeth. 1994. Continuity in lexical and morphological development: a test of the critical mass hypothesis. – *Journal of Child Language*, 21, 339–366.
- MARATSOS, Michael P. 1991. How the acquisition of nouns may be different from that of verbs. – N. A. Krasnegor, D. M. Rumbaugh, R. L. Schiefelbusch, M. Studdert-Kennedy (eds). *Biological and Behavioral Determinants of Language Development*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 67–88.
- MARCUS, Gary F., PINKER, Steven, ULLMAN, Micael, HOLLANDER, Michelle, ROSEN, T. John, ZU, Fei (eds). 1992. *Overregularization in Language Acquisition*. Monographs of the Society for Research in Child Development, Vol. 57, No. 4.
- MÄGISTE, Julius. 1924. Paar sõna lastekeelest. – *Eesti Keel*, 1, 1–9.
- NIEMINEN, Lea. 2007. *A Complex Case. A Morphosyntactic Approach to Complexity in Early Child Language*. Jyväskylä Studies in Humanities 72. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- O'DOWD, Elizabeth. 1991. Pragmatics and morphosyntactic acquisition: a case study. Paper presented at the Annual Meeting of the International Conference on Pragmatics and Language Learning in Champaign.
- OKSAAR, Els. 1971. Zum Sprachverb des Kindes in zweisprachiger Umgebung. – *Folia Linguistica*, 4, 330–358.
- OKSAAR, Els. 1972. Zum Erwerb der estnischen Quantitätsregeln im zweisprachiger Milieu. – K. Ohnesorg (ed). *Proceedings of the First International Symposium of Paedolinguistics*. The Hague: Mouton de Gruyter, 193–198.
- OKSAAR, Els. 1987. *Spracherwerb im Vorschulalter: Einführung in die Pädolinguistik*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- OKSAAR, Els. 1994. Spracherwerb des Kindes. Psycho- und pädolinguistische Aspekte. – G. Lange, K. Neumann, W. Ziesenis (Hg). *Taschenbuch des Deutschunterrichts. Grundfragen und Praxis der Sprach- und Literaturdidaktik*, 1. Baltmannsweiler, 66–85.
- OSTERREICH, Helgi. 1977. The acquisition of Estonian locative cases. Unpublished doctoral dissertation, University of New Mexico.
- PADAR, Marika. 1997. Sõnaloomeskuste areng alakõnega lastel. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli eripedagoogika osakonnas.
- PAJUSALU, Karl. 2001. Baby talk as a sophisticated register: A phonological analysis of South Estonian. – *Psychology of Language and Communication*, 5 (2), 81–92.
- PAJUSALU, Renate. 1999. *Deiktikud eesti keeles*. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis, 8. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- PAJUSALU, Renate, TRAGEL, Ilona, VEISMANN, Ann, VIJA, Maigi. 2004. *Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat*. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised, 5. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- PETERS, Ann M. 1997. Language typology, prosody, and the acquisition of grammatical morphemes. – D. I. Slobin (ed). *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition. Vol. 5. Expanding the Contexts*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 135–197.
- PIZZUTO, Elena, CASELLI, Maria Cristina. 1994. The acquisition of Italian verb morphology in a cross-linguistic perspective. – Y. Levy (ed). *Other children, other languages: Issues in the theory of language acquisition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 137–187.
- PLUNKETT, Kim, JUOLA, Patrick. 1999. A connectionist model of English past tense and plural morphology. – *Cognitive Science*, 23 (4), 463–490.
- POOL, Raili. 2007. Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis, 19. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- PROTASSOVA, Ekaterina. 1997. Transition from babbling to word structure. – *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, 33, 153–158.
- REGER, Zita. 1990. Mother's speech in different social groups in Hungary. – G. Conti-Ramsden, C. E. Snow (eds). *Children's Language*, 7, 197–222.
- SAARESTE, Andrus. 1936. Hilinenud lastekeelest Eestis. – *Eesti keele arhiivi toimetised*, 1936, 5a, 19–26.
- SALASOO, Tiiu. 1995. Morfoloogiliste tunnuste esmakasutus ühe lapse keeles. – *Keel ja Kirjandus*, 8, 410–418.
- SALASOO, Tiiu. 1996. Inimkeele omandamine. – *Elu Keeled*. Schola Biotheoretica XXII. Tartu-Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 31–32.

- SALASOO, Tiiu. 1998a. Same Goal in Three Settings: Early Acquisition of Estonian in Native Monolingual, Non-native Monolingual and Bilingual Environments. Paper at the XVI International Congress of Linguistics at Paris, France, 20–25.07.1997. CD-ROM on the conference, 147, so7, 24. Elsevier. asiainfo@elsevier.com.sg or nlinfo-f@elsevier.com.
- SALASOO, Tiiu. 1998b. Esimene isik Austraalia kakskeelse lapse arenevas keeles. – *Väliseestlaste keelest*. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 9. Tartu: Tartu Ülikool, 81–100.
- SALASOO, Tiiu. 2001. How do children manage to learn Estonian? Initial acquisition. – T. Selenthal (ed). *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum*, Pars VI. Tartu, 122–132.
- SALASOO, Tiiu. 2002a. Use of initial Estonian and English verb forms by a bilingual child. – *Emakeel ja teised keeled III*. Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised, 1. Tartu: Tartu Ülikool, 181–206.
- SALASOO, Tiiu. 2002b. *What actions do children learning Estonian talk about?* Proceedings of the XIII Conference of the Finno-Ugric Studies Association of Canada. Burnaby: Simon Fraser University, 45–60.
- SALASOO, Tiiu. 2003a. The early nouns – What do children learning Estonian talk about? – E. Hajicova, A. Kotesovcova, J. Mirovsky (eds). *Proceedings of CIL17*, CD-ROM. Matfyzpress, MFF UK. Prague.
- SALASOO, Tiiu. 2003b. A Step in the search for an explanation of the acquisition of Estonian. – H. Metslang, M. Rannut (eds). *Languages in Development*. Linguistics Edition, 41. München: Lincom Europa, 149–166.
- SALASOO, Tiiu. 2005. The initial vocabulary of children learning Estonian – What do they talk about? – *Summaria acroasium in sectionibus*. *Linguistica*. Yoshkar-Ola, 225–227.
- SALO, Age. 1994. Muutelõppude ilmumine ühe Eesti lapse keelde vanuses 1.5–2.5. – J. Toivainen, K. Toivainen (eds). *Ensikielenä suomalaiskieli*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja, 46. Turku, 22–28.
- SALO, Age. 1995. *Eesti keele verbivormistiku omandamine vanuses 1;5–3;11*. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli läänemeresoome keele õppetoolis.
- SAVINAINEN-MAKKONEN, Tuula. 1998. Ensisanojen kauden fonologiaa. Tapaustutkimus. – M. Karjalainen (toim). *Kielen ituja. Ajankohtaista lapsenkielen tutkimuksesta*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja, 10. Oulu: Oulun Yliopisto, 44–83.
- SLOBIN, Dan Isaac. 1973. Cognitive prerequisites for the development of grammar. – C. A. Ferguson, D. I. Slobin (eds). *Studies of Child Language Development*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 175–209.
- SLOBIN, Dan Isaac. 1985. Crosslinguistic evidence for the language-making capacity. – D. I. Slobin (ed). *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition*. Vol. 2. Theoretical Issues. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1157–1256.
- ZHANG, Jie, LAI, Yuwen. 2006. Testing the role of phonetic naturalness in Mandarin tone sandhi. – *Kansas Working Papers in Linguistics*, 28. University of Kansas. Linguistics Graduate Student Association, 65–126.
- TAMTIK, Merli. 2006. *Liitnimisõnade mõistmis- ja moodustamisoskus*. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli eripedagoogika osakonnas.
- TERAL, Maarika. 2007. *Taani eestlaste keelest*. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keel võõrkeelena õppetoolis.
- TOMASELLO, Michael. 1992. *First Verbs. A Case Study of Early Grammatical Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TOMASELLO, Michael. 2003. *Constructing a Language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge: Harvard University Press.
- TOMASELLO, Michael. 2006. Acquiring linguistic constructions. – D. Kuhn, R. Siegler (eds). *Handbook of Child Psychology*. Vol. 2. Cognition, Perception, and Language. 6th edition. New York: Wiley.
- TRAGEL, Ilona. 2003. *Eesti keele tuumverbid*. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis*, 3. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- TULVISTE, Tiia. 2000. Socialization at meals: a comparison of American and Estonian mother-adolescent interaction. – *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 537–556.
- TULVISTE, Tiia. 2004. Mothers' conversational styles across cultures. The case of Estonia, Finland, Sweden and the U.S. – *Proceedings of the IACCP XVIIth Congress*, Yogyakarta, Indonesia, July 15–19.
- TULVISTE, Tiia, KANTS, Luule. 2001. Conversational styles of mothers with different value priorities: comparing Estonian mothers in Estonia and Sweden. – *European Journal of Psychology of Education*, 16, 221–229.
- TULVISTE, Tiia, MIZERA, Luule, DE GEER, Boel, TRYGGVASON, Marja-Terttu. 2003. A silent Finn, a silent Finno-Ugric, or a silent Nordic? A comparative study of Estonian, Finnish and Swedish mother-adolescent interactions. – *Applied Psycholinguistics*, 24, 249–265.

- TULVISTE, Tiia, MIZERA, Luule, DE GEER, Boel. 2004. Expressing communicative intents in Estonian, Finnish, and Swedish mother-adolescent interactions. – *Journal of Child Language*, 31, 4, 801–819.
- VIHMAN, Marilyn May. 1971. On the acquisition of Estonian. – *Papers and Reports on Child Language Development*, 3, 230–243.
- VIHMAN, Marilyn May. 1976. From pre-speech to speech: on early phonology. – *Papers and Reports on Child Language Development*, 12, 230–243.
- VIHMAN, Marilyn May. 1980. Sound change and child language. – E. C. Traugott, R. Labrum, S. C. Shepherd (eds). *Papers from the Fourth International Conference on Historical Linguistics*. Current Issues in Linguistic Theory, 14. Amsterdam: John Benjamins P. C., 303–320.
- VIHMAN, Marilyn May. 1981. Phonology and the development of the lexicon: evidence from children's errors. – *Journal of Child Language*, 8, 239–265.
- VIHMAN, Marilyn May. 1982a. Formulas in first and second language acquisition. – L. K. Obler, L. Menn (eds). *Exceptional Language and Linguistics*. Perspectives in neurolinguistics, neuropsychology, and psycholinguistics. New York: Academic Press, 261–284.
- VIHMAN, Marilyn May. 1982b. A note on children's lexical representations. – *Journal of Child Language*, 9, 249–253.
- VIHMAN, Marilyn May. 1982c. The acquisition of morphology by a bilingual child: a whole-word approach. – *Applied Psycholinguistics*, 3, 141–160.
- VIHMAN, Marilyn May. 1984. Kakskeelsus laste juures. – H. Susi (toim). *Metsaülikool 1967–1982*. Toronto, Ontario: Kotkajärve Metsaülikool. Reprinted in *Bülletään: Eesti Õpetajate Keskkõhingu häälekandja*, 32, Stockholm, 3–13.
- VIHMAN, Marilyn May. 1985a. A developmental perspective on code-switching; conversations between a pair of bilingual siblings. – *TESOL Quarterly*, June.
- VIHMAN, Marilyn May. 1985b. Language differentiation by the bilingual infant. – *Journal of Child Language*, 12, 297–324.
- VIHMAN, Marilyn May. 1996. *Phonological Development: The Origins of Language in the Child*. Applied Language Studies. Cambridge, MA: Blackwell.
- VIHMAN, Marilyn May. 1997. The acquisition of accent: a framework for the study of Estonian prosodic development. – I. Lehiste, J. Ross (eds). *Estonian Prosody: Papers from a Symposium*. Tallinn: Institute of Estonian Language, 203–221.
- VIHMAN, Marilyn May. 1998. A developmental perspective on code-switching: conversations between a pair of bilingual siblings. – *International Journal of Bilingualism*, 2, 45–84.
- VIHMAN, Marilyn May. 1999. The transition to grammar in a bilingual child: positional patterns, model learning, and relational words. – *International Journal of Bilingualism*, 3, 267–301.
- VIHMAN, Marilyn May, VIJA, Maigi. 2006. The acquisition of verbal inflection in Estonian. – N. Gagarina, I. Gülzow (eds). *The Acquisition of Verbs and their Grammar: The Effect of Particular Languages*. Studies in Theoretical Psycholinguistics, 33. Dordrecht: Springer, 269–295.
- VIHMAN, Marilyn May, CROFT, William. 2007. Phonological development: toward a 'radical' templatic phonology. – *Linguistics*, 45, 683–725.
- VIJA, Maigi. 2000. *Ühe lapse keeleline areng vanuses 1;5-2;0*. Tartu: Tartu Ülikool. [Bakalaureusetöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- VIJA, Maigi. 2005. *Asesõnad ja isikuviitamine lapsekeeles*. Tartu: Tartu Ülikool. [Magistritöö.] Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- VIJA, Maigi. 2007. Pronoomenid lapsekeeles: mõnda MINA ja SINA omandamisest eesti laste näitel. – H. Metslang, M. Langemets, M-M. Sepper (toim). *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 3. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 373–384.
- VOEIKOVA, Maria D. 1997. Extragrammatical operations in the speech of a Russian child. – W. U. Dressler (ed). *Studies in Pre- and Protomorphology*. Vienna: Austrian Academy of Sciences, 37–44.
- WIJNEN, Frank, KRIKHAAR, Evelien, DEN OS, Els. 1994. The (non)realization of unstressed elements in children's utterances: evidence for a rhythmic constraint. – *Journal of Child Language*, 21, 59–83.
- WILSON, Stephen. 2003. Lexically specific constructions in the acquisition of inflection in English. – *Child Language*, 30, 75–115.

KOKKUVÕTE

Eesti keele muutmorfoloogia omandamine on protsess, mida ühelt poolt juhib küll eelkõige sisendkeel oma sageduste ja eelistustega, kuid milles on oma roll nii keele tüpoloogiliselt omastel joontel ja morfoloogilise süsteemi enda eripärast tulenevatel teguritel kui ka süsteemi teiste tasandite, fonoloogia, morfosüntaksi, semantika ja pragmaatika mõjuritel. Eri tegurite koosmõju eesti keele muutmorfoloogia omandamisel ongi siinse väitekirja peamine käsitlusobjekt.

Väitekirja põhiosa moodustavad neli aastatel 2004–2007 ilmunud ja kaks ilmumisjärgus olevat eesti keele muutmorfoloogia omandamist käsitlevat artiklit. Väitekirja muutmorfoloogia omandamist käsitlevas peatükis on esitatud ülevaade morfoloogia omandamise olulisematest mudelitest-lähenedest, antud ülevaade eesti lastekeele uurimisest koos vastava bibliograafiaga ning esitatud artiklite põhiliste tulemuste analüüs keelesüsteemi eri tasandite kaupa.

Väitekirja aluseks olev keelematerjal on suulise kõne dialoogid lapse ja lapsevanema(te) vahel, analüüsitud on nii lapse kui ka lapsevanema keelekasutust. Töös vaadeldakse, kuidas toimub eesti keele keeruka muutmorfoloogilise süsteemi omandamine, millised tegurid omandamist hõlbustavad, millised pigem segadusse ajavad ning millistel teguritel on omandamise eri faasides olulisem roll. Konkreetsemalt otsitakse töös vastuseid küsimustele: kui suur osa on muutmorfoloogia omandamisel fonoloogilistel teguritel, nagu loomuliku kaheasilbilise kõnetakti eelistamine; mil viisil sõltub omandamine puhtalt morfoloogilistest teguritest, nagu produktiivne muutnismall jne; kuivõrd pöörab laps tähelepanu muutmissüsteemi tüpoloogiliselt olulistele joontele, nagu astmevaheldus, ning milline roll on muutmorfoloogia omandamisel semantilistel teguritel. Otseselt ei ole artiklites tegeletud omandamist mõjutavate pragmaatiliste ehk lapse keelekeskkonnast tulenevate teguritega, siiski on seal, kus sedalaadi mõjurid on ilmnunud, neile tähelepanu juhitud ning neid põhiliste tulemuste osas ka kirjeldatud.

Muutmorfoloogia omandamine toimub pre- ja protomorfoloogilisel perioodil olemuslikult erinevalt. Premorfoloogilisel perioodil domineerib üldise omandamisstrateegiana eelkõige tervikutena omandamine, muutetunnused memoreeritakse kindlate sõnavormide koosseisus analüüsimate üksustena ning üleüldistusi ehk vigaseid vorme sel perioodil laste kõnes peaaegu ei esine. Peamiselt mõjutavad premorfoloogilisel perioodil morfoloogia omandamist fonoloogilised tegurid. Lapsed eelistavad loomulikke struktuure, nagu kahest lahtisest silbist koosnevaid ja trohheilisi kõnetakte, väldivad elemente, mis ei ole esilduvad, nt rõhuta kolmandad silbid ja kinnise järgsilbi lõpphäälikud, ning kasutavad sageli tunnusetu tüvesid (genitiivi tüve noomenite puhul ja imperatiivi tüve verbide puhul) kui polüfunktsionaalseid vorme.

Sisendkeele mõju on tugev juba premorfoloogilisel perioodil, laps omandab varem sisendkõnes sagedased lekseemid ja vormid, kuid omandamisjärjekorda mõjutavad juba ka pragmaatilised tegurid, mõnede lekseemide ja vormide kasulikkus lapse jaoks dikteerib nende varasema omandamise. Eesti keele oluline tüpoloogiline joon, astmevaheldus, hakkab arenema juba premorfoloogilisel perioodil, mil tugevas ja nõrgas astmes vormi abil on lapsel võimalik täita pragmaatilist olulisi suhtlus-eesmärke ja väljendada semantilist olulisi tähendusi, kasutades vormivastandusi erinevate semantiliste rollide vormistamiseks.

Lausetasandi ehk morfosüntaktiline areng on samuti tihedalt seotud muutmorfoloogia arenguga. Kui lapse lausungid on keskmiselt pikemad kui poolteist sõnet, algab verbi muutmorfoloogia aktiivne omandamine, noomenite muutmorfoloogia puhul peab lapse lausungites olema rohkem kui kaks sõnet, ehk peale ühe noomeni ja verbi ka veel teine noomen, alles siis tekib vajadus noomenite semantilise rolli mingi käändetunnuse abil vormistada ja algab noomenite muutmorfoloogia aktiivne omandamine. Täheanduse ehk semantilise rolli ja noomeni käändevormi vahel valitseb premorfoloogilisel perioodil lineaarne vastendus ning üks tähendus on esialgu seotud ainult ühe vormiga.

Deiksise ja vormimoodustuse arengu analüüsimisel selgus, et laps alustab vormimoodustuse arendamist deiktilisest nullpunktist, kuid esialgu, premorfoloogilisel perioodil on lapse keeles olemas küll mõningad n-õ nullpunkti-kategooriad ehk kohaviitamisel leksikaalsete vahenditena kohaadverbid, isikuvitamisest ja ajaviitamisel kasutab laps siiski omamoodi eelkategooriaid, enesele viitamisel kolmanda pöörde vorme ja nime ning ajadeiksise puhul olevikuvormidele lisaks lihtminevikuvorme, mille puhul aga grammatilise aja omandamisest veel rääkida ei saa. Kitsalt teelistes sündmusetüüpides esinenud lihtminevikuvormid osutavad pigem aspektilisuse kui aja omandamisele.

Protomorfoloogilise perioodi alguses tekivad laste keelekasutusse üleüldistused, mis näitavad, kuidas ja mille põhjal laps enda grammatikat looma hakkab. Sel perioodil saavad oluliseks keele morfoloogilisest süsteemist tulenevad eelistused ning märgatavaks muutuvad teatud kindlate produktiivsete muuttüüpide eelistamine ja läbipaistvamate tunnuste üleüldistamine. Fonoloogilised piirangud, nagu kahesilbilisus ja suutmatus hääldada kinnise järgsilbi lõpuhäälikut, hakkavad taanduma. Deminutiivtuletusel on hoidjakeele kontekstis oluline pragmaatiline roll, peale hellitleva funktsiooni hõlbustab see muutemorfoloogia omandamist, nihutades sõnad läbipaistvama partitiivi lõpuga muuttüüpi.

Sõnaliikide osas algab aktiivne muutemorfoloogia areng mõnevõrra eri ajal, verbide puhul keskmiselt kaks kuud varem kui noomenite puhul. Oluline roll on siinkohal morfosüntaktilisel arengul, lapse lausungite üldisest pikkusest sõltub see, millal tekib vajadus verbi ja millal noomenite erinevate muutevormide järele. Lineaarne vastendus semantilise rolli ja mingi käändevormi vahel taandub protomorfoloogilisel perioodil, laps suudab siis väljendada üht semantilist rolli erinevate käände-vormidega ning kasutab üht käändevormi ka erinevate rollide väljendamiseks. Üleminek premorfoloogiliselt perioodilt protomorfoloogilisele ei ole järsk ning tervikutena omandab laps raskemaid muutevorme veel ka protomorfoloogilisel perioodil.

Kõige raskemateks eesti keele muutemorfoloogia valdkondadeks võib pidada fusiivsete mitmuse partitiivi vormide, lõpuvahelduste ja totaalobjekti käändevaliku omandamist, seal esineb üleüldistusi ja ebakindlust veel vaatlusperioodi lõpuski. Samas on mainitud raskete vormide omandamisel abiks teatud kompensatoorsed strateegiad. Laps võib omandada keeruka käändevormi tervikuna, sest prosoodiline rõhk määrab segmenteeritavaks üksuseks terve vormi, või mingi leksikaalse malli koosseisus, nagu ilmnes mitmuse partitiivi või nominatiivikujulise totaalobjekti omandamise analüüsist.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et eesti keele muutemorfoloogia omandamist mõjutab suur hulk tegureid, mõne teguri mõju ilmneb omandamise algusperioodil, teised pääsevad mõjule alles siis, kui laps on jõudnud peamised muutevormid juba omandada, mõne teguri mõju on eri perioodidel erineva tugevusega. Et sisendkeele mõju on kogu omandamisprotsessi vältel kõige olulisem, võib väita, et keeleomandamine ongi eelkõige sisendkeele sagedustel ja eelistustel põhinev keelemoodulite vahelist koostööd eeldav protsess.

ACQUISITION OF MORPHOLOGY IN ESTONIAN

Summary

The present thesis examines the acquisition of inflectional morphology in acquiring Estonian as a first language. The thesis consists of an introductory chapter and six articles already published or to be published during 2004–2007. The first half of the introductory chapter gives an overview of the important terms used in the thesis and different approaches and models describing the acquisition of morphology. The second part gives an overview of main results presented in articles concerning the acquisition of inflectional morphology in Estonian.

The goal of the thesis is to describe the acquisition of morphology in Estonian within the pre- and protomorphological approach, determining which features characterize the pre- and protomorphological phases of language acquisition and to determine which morpho-phonological, morphological, morpho-syntactic, semantic and pragmatic features play a role in the acquisition of Estonian. The data analyzed in articles consists of recordings of spontaneous speech of five children aged 1;0–3;0, and their caretakers.

Each of the articles in the thesis considers acquisition of morphology from a specific perspective, while the approach to the acquisition process and research method is the same in all six publications. The first article considers the early acquisition of Estonian, the emergence and use of onomatopoeia and imitatives as precursors of morphological operators. The second and the third article are about the acquisition of nominal inflection. While the second article consists of the analysis of the acquisition of the category of case, the third article extends this analysis also to the acquisition of the nominal category of number and describes the acquisition of local relations and semantic roles expressed with different case forms. The fourth article concentrates on the acquisition of verbal categories like tense and aspect. One child between the ages 1;7–3;0 have been used to investigate the influence of lexico-semantic and morphological features and markedness on the acquisition of past tense morphology in Estonian. The fifth article examines the role of individual differences in the early acquisition of number inside the set of triplets. The main goal of the paper is to investigate if the development of number is homogeneous across children in the set of triplets or not, and which are the factors determining the individual variation. The sixth article discusses the impact of the typological peculiarity of a language on the acquisition of the inflectional morphology of Estonian. Some assumptions are made concerning the impact of the general richness of the Estonian morphological system on the speed of the acquisition of inflectional morphology followed by the analyses of the acquisition of individual typologically relevant features. The article discusses the acquisition of inflectional and analytic means of expression, the acquisition of gradation as a typologically relevant feature of Estonian, the acquisition of the lexical aspect in Estonian, and the acquisition of the case of the object as the principal means of expressing the aspect.

The main results of the study according the issues covered in the articles are presented according to linguistic levels or modules in the second part of the thesis and are as follows:

- The acquisition of Estonian inflection constitutes a considerable task so that it may take until the second half of the third year to even acquire the very base of the Estonian morphological system: stem alternations and the most important grammatical cases and the opposition of present and simple past verb forms.
- The acquisition of inflectional morphology on the premorphological period differs from the acquisition on the protomorphological period of acquisition. The rote-memorization can be considered to be the main device to acquire word forms as unanalysed chunks on the premorphological period. Although the agglutinating formation of Estonian case forms is quite regular and is therefore not difficult to master, there are many irregular fused forms of grammatical cases mostly occurring with very frequent lexemes, which must be learned in an item-based way (e.g. the partitive plural). Item-based learning of noun inflection dominates for quite a long period, and many case forms only occur in some lexically specific constructions. Hence it can be argued that the results presented here also agree with a usage-based model of language acquisition (see Tomasello 2003).
- The phonological features have a great importance on the premorphological period, children prefer more natural structures, like word-forms consisting of two open syllables or trochaic forms, they avoid non-salient elements, like third unstressed syllable of word forms and final consonant of closed syllables and make use of bare stems without suffixes as polyfunctional forms.

- Productivity of the case system starts to develop in the protomorphological phase when the child seems to become aware of the functional importance of inflection and morphophonemics. Still, the dividing line between these two developmental stages is not clear-cut and rote-memorization dominates in acquiring fusive forms also on the protomorphological period.
- When the child first starts to construct the case system of his native language he prefers more transparent case suffixes to less transparent ways of case formation by grade alternation or to signaling case by syncretism. It is at this point that class shifts are to be observed. While, in the beginning of his inflectional career in the premorphological period, the child uses homophonous forms for the nominative, genitive and partitive, in the protomorphological period he starts to inflect some of these nouns according to the pattern where nominative and genitive are homophonous but the partitive has a regular transparent case suffix. In the protomorphological phase the child thus decreases the number of inflectional classes to be learned by overextending more regular classes to irregularly inflected words.
- The influence of input language is strong already at the premorphological period, the child acquires first the forms and lexemes which are most frequent ones in the input. However, grade alternation, which is a characteristic feature of the Finnic languages, is acquired at an early age, whereas quantity alternation is acquired earlier than quality alternation.
- Morphosyntactic development is tightly connected with the development of inflectional system: the first productively used verb forms emerge, when the child's utterance consists of more than 1,5 words, first productively used noun forms emerge at the MLU value over 2 words per utterance. Inflectional morphology starts to develop in nominals later than in verbs. The morphosyntactic development has the great role in the acquisition of nominal vs. verbal categories: the need for verbal vs. nominal morphological marker depends in great extent on the length of child's utterance (MLU), the verbal marker must be present already in one-word utterance while the nominal markers need to be attached to nominals only when there are more than one noun in the utterance.
- There is a strong linear mapping between the meaning and the semantic role fulfilled by the case form on the premorphological period of language acquisition: one case form was used only in one semantic role in the speech of children. The linear mapping between case forms and semantic roles decreases at the protomorphological period, and the child can express the same semantic role with different case forms and use the same case form for expressing different semantic roles.
- The children start to acquire inflectional morphology from the deictic center: so called zero-categories like local-adverbs for expressing local relation 'here', their own names with the 3rd person singular verb form, when speaking about themselves, and present tense forms for expressing the deictic category 'now' emerge first.
- Diminutives have an important pragmatic role, they are used in intimate everyday situations. The facilitating role of diminutives can be considered to be even more important: all diminutives shift the base to the more regular and transparent inflectional pattern without grade alternation.
- The most difficult areas in the acquisition of Estonian morphology can be considered to be fusive forms of plural partitive, stem-end alternations and the choice of the object case form. The acquisition of these features is in great extent supported by lexical constructions, a special lexical construction helps to acquire nontransparent fusive forms and acquiring the complex rules of the choice of the object case form the child relies on some special lexical pattern.
- The acquisition of Estonian morphology is influenced by several factors, some of them have their main influence only on the premorphological period, some of them are important on the protomorphological period of language acquisition, while the influence of the input language is important at both periods. The present dissertation confirms that the acquisition of Estonian inflectional morphology is the process, which presupposes the interaction of language modules, like phonology, morphology, morphosyntax, semantics and pragmatics, and relies first of all on the frequencies and preferences of the input language.